

HID

TÁRSADALMI, IRODALMI ÉS KRITIKAI SZEMLE

1950 december

T A R T A L O M

Gál László: Irodalom és miszticizmus (825) — *Fehér Ferenc*: Valaki a gépbe diktál (834) — *Fehér Ferenc*: Mellemen sír egy margarét (835) — *Fehér Ferenc*: Nálam járt anyám (836) — *Fehér Ferenc*: Önarckép 1950-ből (837) — *Kolozsi Tibor*: Bátorság (838) — *Drágo Gervais-Gál László*: Testvérek (847) — *Sinkó Ervin*: Hazugságok és igazságok (848) — *Saffer Pál*: Mese a kezdetről (870) — *Galamb János*: Vándorúton (882) — *Galamb János*: Lira (883) — *Galamb János*: Önkínzás (884) — *Sulhóf József*: Csalódás (885)

FIGYELŐ

Gál László: Thurzó Lajos emlékezete (890) — *Pennavin Olga*: A szlavóniai sziget-magyarország (895) — *Majtényi Mihály*; G. B. Shaw (902)

KÖNYVSZEMLE

Bori Imre: „Új ember kovácsa“ (906) — *Bori Imre*: Majtényi Mihály újabb elbeszélései (909)

SZÍNHÁZ

Herceg János: „Ördögűzők“ (915)

KULTÚRÉLET

E. Gy.: Képet, rajzot, térképet a népegyetemi előadásokon (919) — *Éri Pál*: A zrenyanini Kultúrkör munkájáról (922)

KRÓNIKA

KÉPMELLÉKLET

Almási Gábor: Paganini

Szerkeszti a szerkesztőbizottság

Felelős szerkesztő: Ernyes György

Szerkesztőség: Noviszd, Njegoseva utca 2/I. Telefon: 20—63

Kiadóhivatal: Noviszd, Jován Gyorgyevics utca 2

Telefon: 38—94

Előfizetési díj: Egy évre 120 dinár, fél évre 65 dinár

Postatakarékszám 300-473.220. Lapzártá minden hó 10-én

Kéziratokat nem őrizünk meg és nem adunk vissza

Kiadja a Vajdasági Kultúrszövetség magyar osztálya

HÍD

TÁRSADALMI, IRODALMI
ÉS KRITIKAI SZEMLE

GÁL LÁSZLÓ:

Irodalom és miszticizmus

(Folytatás)

II.

Szerencsétlen nemzet az, mely intéciók helyett személyekben keres biztosítékot.

Kossuth Lajos

»Katonák a szigeten« cím alatt Bodó Béla a Szovjet Hadsereg ének és táncgyűjtésének vendégjátékaról ír május 18-án a Szabad Népből: »... Egy korán hullott tavaszi falevelet rúg véletlen magasba a színpadi deszkáról az egyik táncos lába, a levél finom libbenéssel száll alá, **ám meg se közelíti libegésével a táncosok könnyedségét...**«

Persze, az a korán hullott tavaszi falevél talán nem is hullott; a falevél finom libbenésével, csak azt akarta érzékeltetni a költőlelkű kritikus, hogy mennyivel szebben libbennek a szovjet harcosok. Igen ám, **de az ilyen »költői« túlzások hozzájárulnak-e az általa kívánt cél eléréséhez: jelen esetben a szovjet harcosok, a szovjet hadsereg népszerűsítéséhez?**

Én azt hiszem, hogy nem. Én azt hiszem, hogy az ilyen »túlzáson« — nevet az olvasó és legyint.

Az egyik »Csillag«-ban olvasom, hogy »a műben az igaz részek nem teszik érvényessé a hazugságot, de kevés hazugság is érvényteleníti az igazságot: az ilyen írás rossz mű lesz.«

Bodó Béla kritikai írása rossz írás tehát.

A tájékoztatóirodás magyarok azonban nem ismernek határt. Há játékvezetésről van szó, akkor »mindazoknak, akik játékvezetéssel foglalkoznak, ezen a téren is szem előtt kell tartaniok a szovjet példát«. Ha könyvkritikáról van szó, akkor megállapítják, hogy »különösen felelős feladat az, ha ... szovjet író könyvéről ír valaki«. Ha saját zenei hagyományainkról van szó, akkor »... a Szovjetunió ad segítséget itt is.« Ha fiatal írókról van szó, akkor »... az élenjáró szovjet irodalom példája« mutatja az utat. Ha régészeti ásatásokról van szó, amelyeket Üzbekisztán-

ban, Türkmeniában és Kazahsztánban folytattak, akkor ezek az ásatások »új bizonyosságát szolgáltatották az ősi Oroszország magas kultúrájának«. Ha magyar színészek játékaról van szó, akkor: »...nem egy szereplő játékából látszik, hogy nem egészen érti ... a szovjet embereket«.

És ha Sztálinról van szó?

Amikor mi — valamikor — Sztálint csak a titokban és illegális úton hozzánk került fényképeiről ismertük, és mindig egyszerű rubaskájában, büszkén mutogattuk az elvtársaknak; ilyen egy munkásvezér. És ahhoz, hogy a munkásnak felcsillanjon a szeme, nem kellett sem aranying, sem aranycsizma. Mi, persze, nem tudtuk, hogy már akkor is arany ing volt a rubaska alatt.

A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának rövid történetében — a többi között —, ezeket olvassuk Sztálinról:

»Sztálin elvtárs beszédének történelmi jelentősége abban van...«

(Magyar nyelvű I. kiadás, 378. o.)

»A kolhoz rohammunkások első szovjetuniói kongresszusának s Sztálin elvtárs ott tartott beszédének (1933. februárjában) roppant jelentősége...«

(u. o. 381. o.)

»A Sztahanov-mozgalom kifejlésztésében óriási jelentősége volt... Sztálin elvtárs beszédének.«

(u. o. 406. o.)

»Történelmi jelentőség«, »roppant jelentőség«, »óriási jelentőség« — mindezt nem is éreztük túlzásnak, hízélgésnek mindaddig, amíg meg nem tudtuk, hogy a Sz. K. (b) P. történetét — maga Sztálin írta. Így már más jelentőséget kapnak ezek a sorok. Más az, ha mások mondják valakiről, hogy beszédének történelmi jelentősége volt, és megint más, ha a szónok mondja önmagáról. Itt már kicsillan az aranying a rubaska alól.

»... Van egy tudományág, — írta Sztálin — amelynek ismerete feltétlenül kötelező, az összes tudományágak bolsevikjaira nézve, — ez a marxista-leninista társadalom-tudomány, a társadalom fejlődési törvényeiről, a proletárforradalom fejlődési törvényeiről...«

Mi lehet az oka annak, hogy ha Sztálinról van szó, akkor oly készséggel fittyet hányunk a társadalom fejlődésének, a proletárforradalom fejlődésének törvényeire vonatkozó »tudományág«-nak? Mi lehet az oka annak, ha magukat szocialistáknak valló nem is kisértékű emberek; ha egy magát szocialistának valló nem is kis erejű állam — isteneket, prófétákat és pápákat gyárt, úgyszólván futószalagon? Mi lehet az oka annak, hogy szavakban a dogmák ellen harcolók — tettekben dogmákat gyártanak? Az állam erejét, a párt felvilágosító munkájának eredményeit jelentenek? Alig hisszük. És ha volnának is még tömegek — különösen Ázsiában — amelyek »isteni szózat« nélkül még abban sem tudnának hinni, hogy nincsen isten — hát akkor a Gellért Oszkároknak, a Veres Pétereknek, a Devecseri Gáboroknak, a Somlyó Györgyöknek, a Bóka Lászlóknak éppen az volna a feladatuk, hogy ezeket a tömegeket megerősítsék istenhívó ateizmusukban? Ezt sem hisszük.

Mit tanítanak a jezsuiták?

A jó kereszténység »készség és lankadatlan törekvés azt tenni, ami istennek tetszik«. (Pesch Tilmann atya: Az istenes élet).

Megállapíthatjuk: a magyar kommunisták jó keresztények. Készségesen és lankadatlanul azt teszik, ami istennek (az újnak) tetszik.

Mi a bűn? — kérdezi Pesch Tilmann atya. »A bűn — feleli mindjárt —, az isten iránt való engedetlenség«.

Megállapíthatjuk: a magyar kommunisták ebben büntelnek.

Pesch Tilmann jézustársasági atya nem ismerte a marxista-leninista társadalomtudomány tanításait. Nem ismerte a társadalom fejlődésének törvényeit. Erdei Ferenc magyar földművelésügyi miniszter azonban ismeri. És most nézzük mit ír Erdei Ferenc »A természet átalakításának sztálini műve« cím alatt.

Erdei jól tudja, még is írja, hogy a természet átalakítása »ősi törekvése az embernek«. Tudja, és írja, hogy az egyének és a társadalom termelő munkája »a történelem kezdetétől fogva alakította a természetet«. Tudja és írja, hogy az »erdők irtása, vizek lecsapolása, a föld megmunkálása, növények termesztése és állatok tenyésztése, utak építése, bányák megnyitása, városok és falvak emelése fokról-fokra formálta a természet képét. A föld természeti tájai különböző módon és különböző mértékben kultúrtájakká alakultak át«.

Ezek után kicsit meglepő Erdeinek az az állítása, hogy »... ez a természetátalakító munka még nem alakította át a természetet«. Miért nem? Például a nagy felfedezők utazásai miért nem alakították át a természetet? A például Európában új növénykultúrákat meghonosító Amerika-utazók miért nem? Vagy a Panama-csatorna, a Szezei-csatorna építése, a Niagara szabályozása; a magyar Tisza szabályozása miért nem? És ha már a természetet »muszáj« orosz tudósoknak átalakítania, akkor Timirjázev, Micsurin, Liszenko, Dokucsájev, Koszticsev »alapvető felismeréseiből« miért személyes műve a természet átalakítása annak a férfinak...?

Sztálinnak ugyanis.

Hogy miért? Azért, mert a mai Magyarországon Sztálin a kezdet és a vég. Mert az ő »beszédei által lettek az egek, és az ő szájának lelkével minden seregei«. Azért, mert ő az, aki »összegyűjti a tengernek vizeit, mintegy tömlőben, helyezheti a mélységeket az ő titkos helyeire...« Azért, mert a mai Magyarországon ismét úgy tanítják, hogy: »boldog nép az, kinek istene a Jehova, és a nép, melyet kiválasztott örökségül magának«.

Azért, mert ha például Déry Tibor regényéről van szó, arról a regényről, amelyet megjelenésekor Lukács György, mint realista nagyregényt köszöntött, akkor a mai proféták egyik legfellebbezhetlenebb előimádkozója, Horváth Márton ezeket írhatja: »Nem az a fő hiánya az ő (Déry) kommunista ábrázolásának, hogy szektáriánus figurákat és mozgalmat rajzol, hanem az, hogy »szovjetmentes« kommunistáinak nem ad támasztékot, biztonságot, értelmet a Szovjetunió létezése«.

Déry regénye »A befejezetlen mondat« nem csupán a Horthy diktatúra legvéresebb idejében íródott, hanem hősei is ezekben az időkben élnek. Hogy akkor legalább is bizonyos fokig szektáriánus volt a magyar mozgalom, és annak figurái, azt egyebek közt József Attila kizárása is bizonyítja. És hogy mennyi »támasztékot, biztonságot« adott ezekben az években, ezeknek a kommunistáknak a Szovjetunió létezése — teszem fel a német-orosz szerződés idején —, azt mondják el a német kommu-

nisták, a franciák, és a magyarok is. Vagy talán bizonyítsák mindezt Horthy-börtöneinek, törvényszékeinek, statáriális bíróságainak naplói, jegyzőkönyvei.

Déry igazat írt, Horváth a legjobb esetben is csak »utóigazságot«. Déry azt írta, ami 1930-ban volt; Horváth és a többiek azt követelik, hogy azt írja, ami — lehetett volna. De még Horváth sem magyarázza meg azt, hogy a Szovjetunió kétszázmilliónyi dolgozójának óriási munkája, áldozatos harcai, csodálatos győzelmei — **miért egyetlen embernek személyes műve?** Sem Horváth, sem a többiek nem óhajtják felmérni azt az óriási kárt, amit egy új istenhit — mert ez az! — okoz a mozgalomnak, az egész haladó emberiségnek.

Bizonyítsunk? Magyar írók muszájlelkendezésével bizonyítsuk, hogy ami ott történik az semmi más, mint egyetlen embernek istenné emelése? Tessék!

Zelk Zoltán írja:

*Még itt lakunk, de épül már s jövőre
pirossapkájú házak állnak ott . . .
— emelkedett egy kéz, nyúlt a jövőbe,
mit Feketeér Sztálintól kapott.*

*Mutasd, te kéz, mutasd újult hazánkat,
a szabadság tágas vidékeit,
a felnövekvő kerteket, a gyárat,
mutasd mi termett itt!*

Illés Béla írja:

Sztálin mélyen bűgő, meleg, tiszta, színes hangja — az emberiség alkotó munkájának és dicsőséges szabadságharcának az egész földet betöltő, megvilágító zenéje.

Gereblyés László írja:

*Hogy minden népnek van már támasza,
— Virágban áll a nagy Szovjet-haza! —
Sztálin — a TE műved!*

Devecseri Gábor írja:

*Sztálinhoz száll a hálaének,
ki a jövőnek apja lett . . .*

*A fényvel együtt született,
minden napját ez járja át,
s a fényben szikrázó jövő
ragyogja vissza mosolyát.*

Kuczka Péter írja:

..... Sztálint.
 Őt. Aki ott áll a múlt s jövő között,
 szabadságot, földet és kenyeret
 adott .....

s mint napot nézzük Őt, ki megszervezte
 és kovácsolta jövőnket: Sztálint!

Darázs Endre írja:

— — — — —
 Jövendő lányunk s megsejtett fiúnk.

Nem láthatjuk még, de már tudjuk őket,
 a jövőből már léphetnek elő.
 Szép sokadalmuk, boldog látomásban,
 Az alkotójuk hadd láthassa, Ő . . .

Mi valamikor azt tanultuk, hogy a haladás minden hívének a természetfeletti ellen kell harcolnia, mert a természetfelettség homlokegyenest ellenkezik a tudománnyal, az étellel. És ki mondaná, ki mondhatná, hogy nem természetfeletti a kéz, amely jövőt ad; a hang, amely az egész földnek betöltő, megvilágító zenéje; az ember, aki a fénnel együtt született, aki maga a nap, aki alkotója jövendő lányainknak és sejtett fiainknak? És ki mondaná, hogy ma Magyarországon nem új zsoltármondók zengik egy új isten dicsőségét? És azt, a legfontosabbat, ki mondja meg: hová vezet ez az út, hová vezet az ilyen különös realizmus, amely Párt helyett, tömeg helyett, munkásosztály helyett — egyetlen csalhatatlan, tévedhetetlen, természetfeletti ember dicsőséges egyedül-mindenválóságát tanítja? Hol a különbség a pápa, az abszolút uralkodó, az isten és — Sztálin között?

És hol lesz határa ennek a fokozásnak?

Azt mondhatná az olvasó, hogy szenvedélyes költőket idézünk, akiket elragad saját szavuk heve. Nézzük hát a prózaírókat, aztán a kritikusokat, aztán a tudósokat.

Rideg Sándor írja: »...Mert olyan szegény paraszt aligha van a faluban, aki elfeledte volna a régi urak kínzásait és nem tudnák, mivel tartoznak a szegény nép jótevőjének, Sztálin elvtársnak . . . Künn untalan buzgalommal hull az őszi eső és bent a szövetkezeti székház termében az elfelejthetetlen régi kínok történetéről beszélnek a szegény parasztok s jótevőjükre, Sztálin elvtársra emlékeznek . . .«

Ortutay Gyula írja: »...Ha van példa az alkotó, az újjáteremtő hűségre, akkor Sztálin műve minden bizonynyal példa erre . . . Nincs jobb útmutatónk, bölcsőbb vezetőnk . . . Teljesség, gazdagság, a jövőt magában rejtő gazdagság . . . Megingathatatlan szilárdság, harcos élesség . . .«

Benjámín László írja: »Verset írni Sztálinról vagy Sztálinhoz — akárcsak felvillanó képét adni a népek vezérének egyetlen vonásáról is;

költészetbe, költői műbe foglalni történelmi tetteinek egyetlen mozzanatát is, vagy csak egy töredékét is kifejezni az iránta érzett hálának és szeretetnek, olyan feladat, amely — ha a vers méltó akar lenni hőiséhez — csak a költői erő teljességével, a verset létrehozó szenvedély forróságával és őszinte feltárással, ideológiai tisztázottsággal s természetesen a költői mesterségtudás biztonságával valósítható meg.«

Szabó Pál írja: »... Ez itt leírva, igen simán és könnyen hangzik. De a tudomány míg idáig eljutott! Hiszen búzát egy évben csak egyszer lehet vetni! Tehát egy évben csak egyszer lehet valamilyen eredményes megfigyeléseket folytatni. Az évek így rakódtak egymásután, végül is Sztálin megnézte a kérdést közelebről. Tanulmányozta és azt javasolta, hogy ne sűrűn vessenek grammos, vagy félgrammos kalászra, hanem úgy vessenek, hogy egy négyzetméterre ne jusson sok, de egy kalászban legyen sokkal több szem. Ez az elmélet kitűnő...«

És itt meg kell állnunk egy pillanatra. Arról van szó ugyanis, hogy Szabó Pál meglátogatta a »Lenin Mezőgazdasági Akadémia kísérleti telepét«. Ezen a telepen — Szabó Pál szerint is — a Szovjetunió legkiválóbb szakemberei, tudósai dolgoznak, kísérleteznek. Micsurin tanítványai: Liszenkó, Odercki és a többiek. Az évek »rakódtak egymásután« és a kísérletek nem sikerültek. Búzatermelésről van szó, a búzatermés fokozásáról. Aztán jött Sztálin...

Elhiszi ezt az olvasó? Elhiszi ezt az író, Szabó Pál? És ha elhinné, ugyan mit gondolna a Szovjetunió szakembereiről, tudásairól? És a Szovjetunióról, ahol még a búza sem teremne meg, ha az egyetlen és legnagyobb »meg nem nézné a kérdést«. No, hiszen...

Révai József azt mondta: »... nálunk még nem épült fel a szocializmus és irodalmunk még nem egységesen szocialista-realista pártirodalom — nem ugorhatjuk át a proletáriródalom, a szocialista-realista, a pártirodalom hegemoniájáért való harc feladatát, és az irodalmi irányok és írók versengésének egymással való szellemi mérkőzésének szakaszát«. Nekünk, olvasóknak, egyre inkább az a véleményünk, hogy — már átugorták. Írók és irányok most már legfeljebb abban versengenek: ki tudja fokozni a fokozhatatlant, ki tud a legnagyobból még nagyobbat, a fényel együtt születetről még fényesebbet írni. És ha még akadna kérdés, amelyet a »szervilis bolondok« még meg nem oldottak volna, akkor amint **Aczél Tamás** idézi — »Ebben a kérdésben is támaszkodhatunk a Bolsevik Párt határozatára, amely megállapítja, hogy: »A Pártnak hangsúlyoznia kell olyan szépirodalom megteremtésének szükségességét, amely valóban a tömegekhez, a munkás és paraszt olvasókhoz szól, bátrabban és határozottabban kell szakítanunk az úri előítéletekkel az irodalomban és a régi mesterségbeli tudás minden technikai eredményét felhasználva, a millios tömegek számára érthető sajátos formát kell kidolgozni...«

Ez volna az érthető és sajátos forma? Valóban sajátos. Ez volna az a szépirodalom, amely bátrabban szakít az úri előítéletekkel? De mi a különbség »a legelső magyar ember a király« és az előítéletekkel szakító »új« költészet között? És hol az új bátorság?

A bátorságról — talán ne beszéljünk. De beszéljünk az irodalomról. Sötér István írja: »Mondjuk ki nyíltan: a szovjet irodalommal való foglalkozás mindeddig nem terjedt túl a jelszavakon, a lelkendező, de felületes szövegeken, a feladatok »könnyebbik végről« megfogásán. És később: »A szovjet irodalomnak az »ellenzéki írók« néma közönnyel fordítanak hátat, — a szocialisták pedig többnyire: hangos, hejehujázó, de nagyon is sekély tirádákkal.«

Ezt Sötér 1950. júniusában írta. Az általunk idézett versek és prózai írások — korábbiak. Mégsem mennénk határozottan állítani, hogy Sötér éppen ezeket a verseket tekinti hangos, hejehujázó, de nagyon is sekélyes tirádáknak, lelkendező, de felületes jelszavaknak. De nem is ez a legégetőbb kérdése a mai magyar irodalomnak.

Ha a magyar író ma nem így ír, akkor reakciós, akkor a dekadens imperialista kultúra eszközeivel él; kozmopolita, álradiális, áforradalmi, álszocialista demagóg, vagy urbánusan-raffinált — a kulákságot és a mögé húzódo polgári értelmiséget képviseli, burzsoá nacionalista, esetleg fasiszta. (Mindezt Horváth Márton egyik cikkéből emeltük ki.) A magyar író tehát — inkább a sekélyességet vállalja.

És ezt — kevés kivétellel — ügylátszik valamennyi vállalja. Olyan »urbánusan-raffinált«, kultúrált műfordítók és költők, mint Devecseri Gábor, olyan tehetségek, mint Illyés Gyula, olyan »národnyikok«, mint Veres Péter, vagy Szabó Pál, olyan dekadensek, mint Weöres Sándor. Aki pedig nem bírja, vagy nem akarja, az vagy bocsánatot kér, mint Lukács György, vagy elhallgat, mint Márai Sándor, vagy emigrál, mint Zilahy Lajos.

Igen, sokan vállalják. Itt van például a fiatal költő, Károlyi Mihály volt titkára, Havas Endre. Ő is vállalja. Egy Londonban, 1943-ban megjelent könyvében, amelyhez az előszót Károlyi Mihály felesége Andrassy Katinka írta, ezt mondja Havas Endre: »Mindamellett a szabadság érzése töltött el, amikor Anglia földjére léptem. Ezúton mondok hálás köszönetet azoknak az angoloknak, akik hazájuk nemés tradícióihoz híven ezt számomra lehetővé tették«. És még ezt is írta akkor:

»Persze, Te Mamuskát, a szentet tartod a család fejének és ezt döntő családi kérdésnek tekinted. Minden szeretetem Mamuskáé és soha nem lennék hajlandó szektáriusan neki támadni. Mamuska azonban csak táplált bennünket, de nincs abszolút joga a családhoz. Igen, kétségkívül Ő tolta először a hit szekerét, de valljuk be, hogy sokszor és szükségtelenül megszállotta a hatalom révülete s nem vonatkozhatott el attól a világtól, amely ellen harcbaállította a család apraját-nagyját, a feltétlen hívőket és a kételkedőket, a lelki konstitúcióban olyannyira különböző egyedeket s természetesen belső és külső konfliktusokat idézett elő. Gyakori, embernél is gyakori, intézményeknél is gyakori, hogy míg küzdünk önmagunk ördögei ellen, küzdelem közben hiúságunk magát a küzdelmet választja tárgyának s ezzel istenítjük magunkat, noha Istenséghez még nincs jogunk...«

Vajjon észrevette-e az olvasó, hogy Havas Endre melyik Mamuskáról beszél? Hogy ki az a Mamuska, aki isteníti magát, akit megszállott a hatalom révülete?

Igen, Havas Endrének pontosan az a véleménye, ami az egyetlen vélemény lehet ebben a helyzetben, a magyar irodalom jelenlegi helyzetében is. Azonban, 1950-ben, Havas Endre is a »Csillag« munkatársa...

Tulajdonképpen nincs is hozzátenni valónk. És ha azt olvassuk, hogy Sztálin »a győzelem útjának feltárója, a győzelem megszervezője... hangja, amelyben ott zúg az emberiség egész ereje, évezredek alatt gyűjtött bölcsessége és minden alkotó jósága...« — akkor magára Sztálinra gondolunk ismét és szavára: »egy szervilis bolond többet árt, mint száz ellenség«.

Igen, többet árt. Nagyon sokkal többet árt. De az is, aki mindezt túri, sőt követeli. Az is, akit »megszállott a hatalom révülete, aki isteníti önmagát.«

Gondolkodástól mentes vak hitet követel az a párt, amelynek éppen az volna egyik legelső feladata, hogy gondolkodni tanítsa a tömegeket. Élenjáró nemzetet, abban egy élenjáró magasztos Lényt tanít az a párt, amelynek valamikori, valóban élenjáró elmélete a nemzetek, népek, emberek egyenrangúságát, egyenjogúságát tanította. S amely sohasem hitt emberfeletti emberekben. Még vallás sem volt eddig olyan — a hitlerit kivéve —, amely azt tanította volna, hogy egyetlen ember a Minden. Ezt a mindenvalóságot rábízták eddig a különböző, hol bosszúálló, hol jóságos láthatatlanokra és megfoghatatlanokra. De, hogy a világ »leg-haladóbb tudománya« — kétségtelenül a hatalom révületétől megszállva — azt tanítsa, annak hitét követelje, hogy **egy** élő emberben benne élne »az emberiség egész ereje, évezredek alatt gyűjtött bölcsessége és minden alkotó jósága«, hogy ezt az »új« tant újsággal, rádióval, irodalommal, tudománnyal, rendőrséggel és internáló táborokkal rákényszerítse az emberiségre — ez nem lehet szocializmus és nem is az.

Kényelmetlen feladat a hihetetlenről bizonyítani, hogy hihetetlen, a valótlaniságról — hogy nem igaz. De ma már azt követelik tőlünk az »elenjáró igazak«, hogy azt is elhigyük, aminek ellenkezőjét tegnapig még ők is tanították. Azt követelik, hogy ne lássunk, ne halljunk, ne emlékezzünk. Lenin (és Marx is) az **összes** vallásokat, amelyeknek vakhit az alapjuk **mindenkor** a reakció szerveinek tekintette, »amelyek a kizsákmányolás védelmére és a munkásosztály elkábítására szolgálnak«.

Volt egy német tudós, Arthur Drews, akiről ezeket írta Lenin: »megcáfolja (Drews) a vallásos előítéleteket és meséket, bebizonyítja, hogy Krisztus soha nem is létezett, ugyanakkor azonban, könyve végén, a vallás mellett foglal állást, csak éppen hogy valami felfrissített, megtisztított, körmönfont vallást követel...« És Lenin így folytatja: »Itt a reakció leplezetlen, öntudatos hívével van dolgunk, aki nyíltan segíti a kizsákmányolókat abban, hogy a begyepesedett, régi vallásos előítéleteket újabb... előítéletekkel helyettesítse.«

Nos, az új »papság« okleveles lakájai« mindent elkövetnek, hogy a begyepesedett előítéletek helyett új előítéleteket teremtsenek, új Mózeset adjanak a népnek, akárcsak Kálvin, aki ugyancsak azt tanította, hogy »...isten kiválaszt némelyeket szolgálai közül az igazságtalanul elnyomott népek felszabadítására. Ily kiválasztott volt Mózes, Izráel népének felszabadítója.«

De amit elhitt Izráel népe az ókorban, amit elhitt Kálvin XVI. századbeli népe, amit talán elhisz Ázsia némely elmaradott népe — elhiszi-e Európa? És hiheti-e a haladottabb Európának leghaladóbb, legharcosabb tömege — a kommunista tömeg?

A kérdésben van a felelet. Mi már nem istenben hiszünk és nem profétákban — mi a fejlődésben, a tudományban, és elsősorban a haladó tömegek legyőzhetetlen erejében hiszünk. Csak az elmaradt, a babonás, a végső fokon hitetlen tömegnek van szüksége ilyen hitre s csak az »em-beralatti« ember tud hinni emberfölötti emberben.

És amikor kiábrándulva és elkeseredve olvassuk a magyar írók egyrészének lelkendező új vallásoktatását, nem is arra gondolunk elsősorban, hogy miféle irodalom az, amelynek művelői egyetlen gombnyomásra húszvalahányan szállítják a lényegükben egyforma és nagyon régi zsoltárokat? Nem a Múzsát keressük, amely úgylátszik ugyanabban a pillanatban csókolta homlokukon valamennyiüket, nem is azt kédezzük, hogy ez a Múzsza soronként mennyiért csókol? Mi egyszerűen — az irodalmat keressük, speciálisan a magyar irodalmat, amelynek szintén vannak tradíciói. Azt a magyar irodalmat keressük, amely »nem középiskolás fokon« kívánta tanítani a magyar népet.

Igaz, ez a tanítás nem is középiskolás fokú, még csak elemi iskolás sem. De József Attila aligha gondolt — az óvodára.

Más kérdés, keserves és fájdalmas kérdés: vajjon ez az irodalom valóban szocializmust épít-e; az amit mond és ahogy mondja — szocialista realizmus-e, istenkeresés-e, miszticizmus-e?

De hiszen — erre is válaszoltunk.

A magyar írók új műveit olvasva egyre inkább megvilágosodik előttünk a mi utunk, az új Jugoszlávia útja.

FEHÉR FERENC:

Valaki a gépbe diktál

*Négy sor hideg fog. Mindjárt csattog,
az ívbe lép és lelkem marja.*

*Fognék már vésőt! írnék fa'ra —
véres körömmel, ősi karcot,*

csak ne csalna a síma henger . . .

*— Betűim, ti szép, feszes álmok,
most csak egy meleg szót csinállok,
mit tagadni már senki nem mer . . .*

*S míg így izzad az ujj a csönddel,
egy eres kéz kezem ragadja
s beleverünk a gépszalagba,*

*hogy mindent e kopogás önt el.
Felnézek. Apám vert a gépbe.
Arca derűs, mint a szó: Béke.*

FEHÉR FERENC:

Mellemen sír egy margarét

A tanya padlásán bagoly rikoltott
Es hangjára felriadt lenn a rét.
Jöttem feléd, de éreztem, leomlok,
Mert égette arcom az a kún homlok
Es mellemen sírt, sírt a margarét.

Vársz rám, — sügta felém a fényes ablak
S kis csillagok futottak szerte szét,
Figyelve, hátha rám akadnak.
Megcsaltam, — sügtam én sötét magamnak
Es mellemen sírt, sírt a margarét.

Pedig már akkor elment messze, messze,
De szemem az éjben is látta még
Pogány, sötét szemét rámnevetve.
Ijesztő rémként körülfont az este
Es mellemen sírt, sírt a margarét.

Vén, jó kutyád elém futott csaholva,
Csókolta szerelmed fehér kezét,
S csalt, cibált magával, feléd, a dombra,
De látásodtól megszakadtam volna,
Mert mellemen sírt, sírt a margarét.

Egy levél ott ringott a szilvafánkon
S szememre szállt egy emlék — tiszta, szép:
Ott voltál először enyém a nyáron,
S tudtam, e tájat már hiába járom,
Mert mellemen sírt, sírt a margarét.

. . . Most is látom, ahogy melleme tüzte,
S bár otthagytam, holnap után visszakér,
Vétkeztem, s homlokom nincs mi lehütse,
Csak futok hajszótan, szerelmétől úzve
Es mellemen sír, sír a margarét . . .

FEHÉR FERENC:

Nálam járt anyám

A város ma reggel összerezent,
a fák megdideregtek
s a harangnyelvek fenn a toronyban
összecsókolóztak . . .

Az iskola mellett,
papucsban, kosárral,
várt rám az édesanyám.

Úgy nézett reám,
mint fázós fűz a hársra.

S mert ősz volt és november, —
könnyei csepegő harmatával
rámszórtá ügyetlen vigaszát.

Előbukkant a nap s gyerekkorom
kis felhő-angyalai körüllebegték a
kimért torony süvegjét . . .

Már csak a föld, a porhanyó hiányzott
meg fölülünk a napkemence
és tányérencú napraforgó-nénik
szép mosolya . . .

Az ősz, a vén csősz azonban utánunk ballagott
és vége lett örömemnek,
mert megsuhintotta fűtykösét . . .

Mellettünk villamos süvített,
és anyámat kendőstül-kosarastul
elragadta tőlem a szél, a vijjogó . . .

FEHÉR FERENC:

Önarckép 1950-ből

A szemem más szeméből néz rám,
de csak néha, néha;
ezért vagyok szép, mikor alszom.
A karom örök ölelésre tartom,
de más nem ölel meg
csak az álom, csak az álom.
A szájam teherbe ringat
ős marokverőket,
mert hasadt búzaszemként
csak a földet csókolja
mindörökké.
Fülemben benne zúg az élet
és néha félek,
hogy megszakaszt a szél zenéje.
Mások szerelmét dajkálja a mellem —
léleketem adja a ritmust.
Derekam aratásbav hajlong
s nincs kaszás nár, ki megelőzne.
Ezer az arcom
s ha piszkolja vétek,
lecsókolja a nap,
az élet . . .

KOLOZSI TIBOR

Bátorság

Hosszú utca a Győzelem utcája. Két oldalán, közvetlenül a repedezett járda mellett hársfasor, s a lombok szinte összebörülnek a keskeny kocsiót fölött. Szűk helyre kényszerítették ezeket a jobb sorsra érdemes fákat, alig néhány tenyérnyi föld a birtokuk ebben az aszfalt-rengetegben. Nem csoda hát, ha némelyikben feszül a lázadás ereje, terjeszkedni kíván, és gyökereivel fölpuósította maga körül a járdát. Este, sötétben, nem tanácsos erre járni olyannak, aki nem ismerős a környéken, mert megeshet, hogy orrabukik valamelyik ilyen dudorban. Ellenben nyári délelőttökön meglehetősen forgalmas a gyalogjáró. Erre kerülnek azok, akik nehogysem tudnak megbékélni a forró júliusi napsugarakkal, s a Győzelem utcájának hársfáiban megértő szövetségesre találnak.

Naponta erre jár el nyugodt, szinte méltóságteljes léptekkel Kisteleki Ágoston, az egykori Sarnyai-féle, — jelenleg »Vajdaság«-szappangyár ősz könyvelője is. Erre jár már kerek huszonöt esztendeje, minden nap pontosan ugyanabban az időben. A Győzelem utcájának régi lakói jól ismerik. Nevét ugyan nem tudják, de ha mondjuk Vörösne, azt mondja a szomszédoknak: »tudják, az az ősz bácsi, aki minden reggel pontosan háromnegyed nyolc után két perccel megy el a házam előtt«, — akkor mindenki tudja, kiről van szó.

Igen, Kisteleki Ágoston olyan, akár a megtestesült óra. Ha a Győzelem utcájában netán valakinek éjszaka megáll a vekkerje, reggel csak ki kell lesnie az utcára, mikor megy el arra ez az ősz, egy kicsit gömnyedt tartású ember, és láttára nyugodt lelkiismerettel percnyi pontossággal beigazíthatja.

Így megy már huszonöt esztendeje. Elmaradhatatlan sétabotjával végigkopogtatja az aszfaltot, a malomnál befordul, s onnan már csak az ötödik ház a szappangyár. Minden reggel pontosan nyolc óra előtt két perccel benyit az iroda ajtaján, s mire a templom órája ütni kezdi a nyolcat, kopottas könyökvédőjével a karján, ott ül az asztal mellett, és belemélyed munkájába.

Így volt ez a régi időben is, amikor még Guttman Ernő volt a gyár igazgatója, és így van most is. Sok minden megváltozott azóta, — háború dúlt, forradalom volt, Guttman Ernő, az egykori igazgató most abból él, hogy eladogatja drága holmiját, mert arra igazán nem viszi rá a lelkiismerete, hogy egyszerű könyvelői állást vállaljon, — de Kisteleki Ágoston

íróasztalát nem sodorta el a történelmi vihar. Ott ül mellette most is: ír, számol, összead, kivon. Csak éppen annyiban változott meg a műsor, hogy elmaradt a reggeli hajbókolás Guttman úr előtt; az új igazgató még azt sem engedte meg, hogy lesegítse róla a kabátját.

Mert hát Kisteleki Ágostonnak ez régi bevett szokása volt. Így, a kora délelőtti órákban minden ajtónyílásra felpillantott, — csak úgy fél szemmel, mert a másik szeme közben odatapadt a számoszlopokhoz, s csak akkor vált hűtlenné hozzájuk, ha megjelent az ajtónyílásban egy pörge-szélű barna kalap. Kisteleki Ágoston ezer közül is megismerte volna ezt a kalapot. Olyan jó, puha, bársonyos tapintása volt, egészen beleidegződött ujjai hegyébe ez az érzés. Sötétben is megismerte volna: ez a Guttmann úr barna kalapja. Nem is csoda, hiszen két évig szinte naponta ő szállította szolgálatkészen Guttmann úr után, — télen esetleg a kabáttal együtt, — be az igazgatói irodába, közben vigyázva, nehogy egy szemernyi piszok is rátapadjon a kezéről, csak éppen annyira érintve ujjával, nehogy a nehézkedési törvénynek engedve, lehulljon a padlóra.

Guttman úr leereszkedő mosollyal fogadta ezeket a kis szolgálatokat, hálából barátságosan rámosolygott, s néha még azt is megkérdezte, hogy van a lurkó.

A lurkó Jenci volt. Kisteleki Ágoston egyetlenkéje. Akkortájt került be a gimnázium padjaiba, és Kisteleki Ágoston órákhoz tartozott volna mesélni kiváló szorgalmáról, no meg egy-egy huncut csínytevéséről, amikor például turóspalacsintával traktálta a kanárit, de hát Guttmann úrnak nem volt ideje az ilyen apró részletekre, s már az is elég áldozat volt tőle, hogy meghallgatta a szokásos »köszönöm, nagyon jól«-t.

És Kisteleki Ágoston meg is elégedett ennyivel. Kihátrált a küszöbig, óvatosan betette maga mögött a párnázott ajtót, visszaült székére, s utána nyikoroghatott egész délelőtt a külső ajtó, többé még félszeme sem vált hűtlenné a számoszlopokhoz.

Guttman úr néha jókedvében az egész iroda előtt a szorgalom és tisztesség tudás mintaképének állította Kistelekit. Ilyenkor irigykedő, vagy gúnyos tekintetek szegeződtek rá egy pillanatig, már a szerint, ki hogyan értékelté ezt a dicséretet. Lévai segédkönyvelő tekintetéből például határozottan azt olvasta ki: »hej, ha én ilyen puhány tudnék lenni, fogadom, hogy nem soká tartana a dicsőség!«; Pataki tekintete meg röviden csak azt mondta: »piszkos stréber«.

Kisteleki Ágoston néhanapján maga sem tudta, hányadán áll ezekkel a dicséretekkel. Nem, de hogy tartotta magát strébernek. Neki különben is megvan a magánvéleménye nemcsak Guttmann úrról, hanem erről az egész társaságról, az egész rendszerről, amiben élnie és hízelegnie kell. És hitte, bizonyosan hitte, hogy egyszer végeszakad Guttmann úr pünkösdi királyságának is.

Néha esténként, otthon, szigorúan megbízható társaságban, amikor csak Pummer Bandi, még gyermekkori pajtása látogatott el hozzá egy kis vacsora utáni kvaterkázásra, bizony terítékre került ez a kérdés is. Megvitatták Illyés Gyula Oroszországról írt könyvét, Solohov újabb regényét, közölték egymással, milyen hírek szivárognak át a határokon a Szovjetunióból, úgyhogy sokszor már az asszony is megsokalta:

— Ugyan, ne politizáljatok annyit, hiszen még a falnak is füle van.

Egyszerrel, Kisteleki Ágoston igenis baloldali embernek tartotta magát, s a másik élete, amit a nagy nyilvánosság előtt, az irodában él, csak afféle külső mez, afféle mimikri, ahogy az állatok hozzáhasonulnak a környezetükhöz, nehogy fölismerjék való mivoltukat, afféle önvédelem, — jogos önvédelem, mert elvégre az élet a legnagyobb kincs, az élet mindennek az alapja, s az életet nem lehet csak úgy könnyelműen kockára tenni.

Olvasta Solohovot, Travent, Upton Sinclairet, szerzett egy Kautskyt, sőt Marx »Tőké«-jének második kötete is ott lapult szekrényében. Véletlenül akadt rá az ócskapiacra, a kofa tán nem is tudta, mit árul, különben nem merte volna így kibiggyeszteni a kunkorodó orrú cipők és foltos munkásnadragok közé. Amikor szemébe ötlött, felcsillant a tekintete, de előbb gondosan körülnézett, nem lesz-e fürkésző szemtanúja ennek a bűnös vásárlásnak, aztán egy szempillantás alatt aktatáskájába csúsztatta a kincset, csak azután kérdezte meg az árát.

Azóta Marx is ott lapult a szekrény alján Kautsky, Solohov és Upton Sinclair társaságában, a kivénhedt zoknik, ócska kalapok és foltos céljaira féltetett fehérneműcafafók halmaza alatt. Csak néha, gondosan bezárt ajtó mögött kotorászta elő, böngészte, olvasgatta, rágta a sokszor érthetetlen szavakat, és büszke volt rá, hogy Marxt olvas. Azután visszakerült a könyv megint a többi közé, ráfordult a kulcs, s a szekrény alján, a könyvek és lim-lomok között ott lapult titokban Kisteleki Ágoston főkönyvelő egyik élete is.

Bent az irodában azonban megszűnt Marx, megszűnt Solohov. Bent az irodában Guttman úr trónolt, elevenek és holtak fölött, bent az irodában kapta a havi fixet, ami kellett a háztartásra és kellett Jenci iskoláztatására. Mert a gyerekből mérnököt nevel, gépésmérnököt. Az a jövő szakmája, a szocializmus szakmája.

* * *

Jött azután egy idő, amikor Kisteleki Ágostonnak még szűkebbre kellett fognia azt a másik életét. Horthy csendőrei járták akkoriban a város környékét, rögtönítélő bíróságok működtek a városokban, és emberek teste himbálódzott az akasztófán.

Kisteleki Ágoston egy este gondosan ráfordította a kulcsot, betette a spalettát, és a szekrényhez lépett. Tétova mozdulatokkal kotorászta elő a könyveket: Marxt, Kautskyt, Solohovot, Gábor Andort és a többit. Ujjai végigsímítottak a lapokon, szinte bársonyosabbnak érezte őket, mint Guttman úr egykori barna kalapját.

November volt már, a sarokban a cserépkályhában csöndesen duruzsoltak a lángok. Nem sejtették még, micsoda becses martalékban lesz részük. S aztán, amikor kitárult a kályhaajtó, és egy pillanatra eltűnt a parázs Gábor Andor széttépett lapjai alatt, Kisteleki Ágoston úgy érezte, hogy még a lángok is zokogva marnak bele az elsárgult lapokba.

Marx maradt utoljára. Ettől vált meg legnehezebben. Szinte kedve lett volna az utolsó pillanatban becsapni a kályhaajtót, s odabiggyeszteni Marxt is a könyvvállványra, főhelyre, a legfelső polcra, Herczeg Ferenc

vagy Jókai helyére, mint egykor az a gyanútlan kofa kibiggyesztette az ócskapiacra a kunkorodó orrú cipők közé. Kisteleki Ágoston hősiesnek érezte ezt a gondolatot, büszke is volt rá, — de végül is hallgatott a józan ész szavára.

Zúgott, szinte lázadozott a kályha, ahogy a lángok egymásután fölfalták a szakadozott, számfülekkel megtört lapokat. Igaz, fáj, hasogat ez a búcsú, de mégis... Mi értelme volna? Mi értelme volna ostoba módon csendőrkézre jutni, s a mihaszna mártíromságot vállalni, hogy holnap esetleg az ő testét feszítse valamelyik bitófára a bakó? Már a pusztá gondolatra is fojtogatta valami a torkát. Nemi, talán nem is önmagát sajnálta. De ugyan, mit csinálna nélküle ez a gyámoltalan asszony? Meg aztán a gyerek! Jenci! Hogy lehetne belőle gépészmérnök? Hogy lehetne gépészmérnök egy szégyenletesen fölakasztott ember fiából?

* * *

Meghúzódkodott Kisteleki Ágoston. Csak úgy tisztos távolból szemlélte az eseményeket. Reggelenként, — minden nap pontosan ugyanabban az időben, — végigkopogtatta a hosszú, hársfasoros utca, — akkor Werbőczy utca — repedezett járdáját; bent az irodában, a kopott könyökvédővel a karján, róta a hosszú számoszlopokat, matatott a poros üzleti könyvekben, és szolgálatkészen fogásra akasztotta vitéz Ridegvári kormánybiztos úr nyúlszörkalapját. Mert hát most vitéz Ridegvári foglalta el a belső irodában Guttman úr helyét, s a selymestapintású barna kalap egykori gazdája munkaszolgálaton volt valahol Erdélyben, csak 1944. év végén vergődött haza újra, miután megszökött a nagy zűrzavar napjaiban. Néha még sajnálta is Guttman urat, hogy bizonyára nehéz köveket kell cipelnie, vagy súlyos talicskát kell tolnia munkához nem szokott kezével.

Persze, az igazi sajnálat azért nem Guttman úrnak jutott, hanem Weiss Sanyinak, a kis írónak, aki ott dolgozott valamikor a keze alatt. Zöld szeme volt ennek a Sanyinak, és mindig valami mosoly bujkált benne, sőt néha nemcsak mosoly, hanem egy kis gúny is, amikor Kisteleki Ágoston szolgálatkészen cipelte Guttman úr után a kabátot. De még ezt a nevetlen, leplezetlen gúnyt is megbocsátotta neki, különösen amikor hallotta, hogy elvitték a csendőrök. Valami röpirat-ügybe keveredett bele.

Nem, Kisteleki Ágoston nem akart ilyen pácba jutni. Igaz, ő maga is afféle betolakodónak tekintette vitéz Ridegvárit. Ejtőernyős! Ízlelgette ezt az újabban divatbajött szót, és néha félrebiggyesztett szájjal mormolta maga elé. Persze csak titokban. Hangosan egyetlen egyszer sem ejtette ki. Még otthon, családi körben, a felesége előtt sem. Hogysisne! Hallotta, hogy vitéz Ridegvári a kémelhárító embere. Nem tanácsos vele ujjat húzni.

Mondom, meghúzódkodott Kisteleki Ágoston. Ártatlan bárány-volt a nagy vérözönben. Még a külföldi rádióállomásokat is csak elvétve merte hallgatni esténként, amikor már felesége is az ágyba búj, — akkor is olyan halkán, hogy fülét szinte oda kellett tapasztania a hangszóróhoz. Ilyenkor London, Amerika hangja, és Moszkva szól hozzá. Út a rádió

mellett, fülét hegyezte, és itta magába a hangokat, — a frontjelentéseket. Élt benne, kiolthatatlanul élt benne a remény, hogy egyszer vége szakad mindennek, hogy egyszer szabadon kimondhatja, amit gondol, hogy egyszer emelt fővel, megalázkodás nélkül állhat az emberek elé.

* * *

Jenci éppen nyolcadikos volt, amikor bekövetkezett a fordulat. Egy őszi napon, szinte észrevétlenül elpárologtak a kakastollas csendőrök, sőt vitéz Ridegvári sem jelent meg a szokott időben az irodában. Később hallották, hogy még az éjszaka elszelelt, kapkodva összecsomagolva holmiját. Aztán új egyenruhák tüntek fel az utcán, és vörös ötagú csillaggal ékesített sapkák.

Kisteleki Ágoston ott állt az iroda ablakánál, még integetett is az üvegen át. Ezen a napon hűtlen lett a számoszlopokhoz, a poros üzleti könyvekhez. Miért is nem megy haza? A többiek egyenként elődalogtak, csak Kemény Pista üldögélt kitarítóan az asztalánál, szemét mereven rászögezi, mintha azt kérdezné: »Hát most mi lesz?«

Nemigen beszéltek egymással, alig váltottak egy-két szót. Néha csodálkozó tekintettel bekukkantott az irodába János, a fellábú portás, de nem merte kimutatni türelmetlenségét: mit akarnak ezek itt, miért nem mennek haza, mint a többiek, hadd zárhatná be az irodát.

Nem értették meg a sürgetést, nem mozdultak. Pedig szemben, a gyárépületben is csönd terpeszkedett, egy árva lélek sehol. Csak messziről, a város másik végéből hangzott fel néha egy-egy lövés, azután megint csend. Nem, ilyenkor igazán nem lehet kimozdulni az utcára.

Tíz órakor elővette uzonnáját és megosztotta Kemény Pistával. Szó nélkül ették a szalonnás szendvicset. Dél felé elfogyott Kemény Pista türelme is. Vette a kabátját, s csak annyit mondott:

— No, megyek én is.

Egyedül maradt. Áldogált az ablaknál, leült íróasztala mellé, járt le-föl a szobában. Három órakor már kegyetlenül éhes volt. Ment volna haza, de maradt. Nagyon, nagyon tanácstalan volt. Tán még az éjszakát is ott tölti valamelyik asztal tetején, ha négy óra után nem állít be váratlanul Jenci, a fia.

— Hát te édesapám, mit csinálsz itt egymagadban? Már azt hittük, hogy valami bajod történt.

Nem is válaszolt, csak elmosolyodott csendesen. Aztán vette a kabátját, és szó nélkül indultak haza.

* * *

Valami törés állt be az életében. Beköszöntött az az idő, amit titokban remélt és várt, és mégis — valahogy nem így képzelte.

A gyárban csakhamar megindult újra a rendszeres munka, s egy csöppet sem hiányzott sem Guttman úr, — aki egyébként már az első napokban megjelent újra a városban, és érdemként dicsekedett azzal, hogyan szökött meg a munkaszolgálatosoktól, amikor Dunántúlra akarták terelni őket, — de még kevésbé hiányzott vitéz Ridegvári, nyúlszőr kalapjával és rendszerint lovagló csizmába bujtatott lábszárával.

Új igazgató került a gyár élére, valami mérnök. Örökké szájában lógott a rövid makrapipa, akár égett, akár nem. Egy viláért sem engedte volna, hogy valaki lesegítse a kabátját.

— Nem vagyok én még olyan öreg, — tért ki Kemény Pista kedveskedése elől, amikor az első napon szolgálatkészen állt mögéje. Attól kezdve senki nem is próbálkozott hasonlóval. Fejfedőt meg egyáltalán nem is hordott. Még januárban is úgy állított be reggelenként az irodába, hajadonfővel. Símán hátrafésült dús szőke haján csillogtak az olvadó hó-pelyhek.

Szemében mindig közvetlen mosoly bujkált. Ez enyhítette rideg, kissé talán nyers modorát. Nem voltak mézes-mázos szavai, mint néhanapján Guttmann úrnak, de azt sem tűrte, hogy hozzá közeledjen valaki alázatos szavakkal.

— Ne görnyedezzen itt előttem, — vetette oda egy ízben nyersen Kisteleki Ágostonnak, amikor öregedő lábait meghazudtoló gyorsasággal ugrott, hogy új tüzet csíholjon az igazgató néptárs kialudt pipájába.

Ez a ridegség sokáig fojtogatta az öszülő könyvelőt. Elvégre nem akart ő rosszat. Igazán nem érdemli meg ezt a hideg közönyt. Úgy érezte, értelmetlenül mellőzik. Hiszen elérkezett az ő ideje, az az idő, amit várt, amire hosszú évekig áhított, amikor esténként titokban előkotorta a szekrény aljából Marxot, Kautskyt, vagy éppen valamelyik szovjet író. Miért akarják most kitagadni ebből az új világból, miért lökik félre közönyösen, miért nem veszik tudomásul, hogy ő igenis ezt akarta, és boldog, hogy bekövetkezett?

Lám, megalakult a gyárban a pártsejt is. Néha délutánonként bejön önkéntes túlórára, hogy mielőbb azsúrba hozza a könyveket, s akkor látja, hogy gyülekeznek a klubhelyiséggé átalakított egykori irattárban. Túlnyomórészt fiatal tacsók. Alig pelyhedzik az álluk. Legnagyobb részük még anyja szoknyájába kapaszkodva, visított, amikor ő már Marxot olvasott. Most meg úgy feszítenek, mintha ők találták volna fel a leninizmust. Könyv a hónap alatt, — így messziről is látja, hogy »A SzK(b)P története«, — s eltűnnek a klubhelyiség ajtajá mögött. Ő meg csak kapaszkodik föl a lépcsőházban az irodába, — délutáni különmunkára.

Néha szinte igazat adott a feleségének: mi a fenének kell agyondolgoznia magát! Egy a fizetés! De azért csak járt be szorgalmasan, ha kellett délután is, és csak magában zsörtölődött. Így van az, ha az ember megöregszik. Kutyába sem veszik azután.

Igen, túl van már az öt X-en, közeledik a hatodikhoz, s ma-holnap fejére nő a fia: Jenci, azaz a világ szemében már nem is annyira Jenci, inkább Kisteleki Jenő. Kitűnő eredménnyel érettségizett, s most Beográdban tanul. Mérnök lesz belőle, gépészmérnök, ez az igazi szakma.

Furcsa volt eleinte kettesben a két szobában. Furcsa volt, hogy nem volt soha megvetve az ágy ott a sarokban, a nagy háromajtós szekrény és a fal közé szorítva. Hímzett terítőjén soha egy gyűrődés, mert Kistelekiné minden reggel újra és újra véges-végig círogatta, mintha csak fia után kellene ágyaznia, vagy méginkább, mintha csak magát Jencit simogatná kényeztető anyai kézzel.

Nem, Jenci még soha sem volt így távol, egyedül a háztól. Mintha kiszakítottak volna egy kis darabot az életükből. Kettesben ültek az ebéd-

nél, kettesben a vacsoránál, s kezdetben nem is igen szóltak egymáshoz, csak a nehéz kés csörrent meg néha a tányéron. Mindkettőjüket lefoglalták gondolataik. Az asszony képzeletben odacsúsztatott egy szelet rántott-húst Jenci tányérjára, mert hej, bizonyára soványka az a menzacoszt. Kisteleki meg valami ilyesmit gondolt: »Bizony, bizony öregszünk, lassacskán szárnyrakelnek a fiatalok!« És sóhajtott is hozzá egy kicsit, mert hát bizony áldozat az, így útjára bocsátani a fiút, kitépni életünkéből a megszokott kedves pillanatokat. Áldozat a fiúért.

Néha az hozott egy kis derűs változatosságot a megszokott minden-napokba, ha egy-egy vasárnapra betoppant Jenci. Sohasem írta meg előre, mikor érkezik. Általában ritkán írt. Így hát úgyszólván minden szombat este sóvárogva lesték, nem koppannak-e meg a kapualjban az ismert léptek. Jól ismerték a csöngetését is: egy rövid, három hosszú. A Morse-ábécéből választotta ezt a betűt, nevének kezdőbetűjét: ti-tá-tá-tá. Mintha már kintről, a küszöbről kiáltana: én vagyok, Jenci.

Apjától jussolt aktatáskája sohasem volt üres. Két-három könyv mindig odavándorolt belőle a kis könyvvállványra: Tito, Lenin, Kardely, vagy egy-egy újonnan megjelent regény. Szinte minden zsebpénzét könyvekre költötte, hiába pirongatta szelíden anyja: »Fiam, fiam, hiszen a szádtól vonod meg a falatot. Csak bele ne betegedj a koplálásba«. Ilyenkor csak nevetett az anyai aggodalmakon, s olyan szívből csengett a nevetése, hogy vele kellett mosolyogni. És Kisteleki Ágoston rejtett büszkeséggel legel-lette rajta a szemét: milyen nagy fiú már, milyen erős, és milyen hatá-rozott minden szava, minden mozdulata; tudja mit akar. Néha egy kicsit irigyelte is határozott fellépéséért. Ez a gyerek nem fog mások előtt gör-nyedezni, nem fogja Guttmann úr vagy vitéz Ridegvári nyúlászorkalapját cipelni alázatosan az igazgatói irodába.

Volt azonban valami, ami némi árnyékot vetett erre a büszke öröme. Ugyanaz az érzés, ami néhanapján bent az irodában elfogta, amikor a fiatalokat látta pártösszejövetelre gyülekezni, vagy amikor úgy találta, hogy a mérnök-igazgató egy kicsit hidegen kezeli. Mintha eltávolodott volna tőle a fia! Nem osztja meg vele gondolatait, vasárnapi hazarucca-násaikkor sem mesél beográdi életéről. Szinte semmit sem tud róla: mivel tölti szabadidejét, kik a barátai, nem tagja-e már ő is a Pártnak. Csak jön, hazahozza a szennyest, néhány mosolyos szót vet oda nekik, — szinte alamizsnaként, — a tanulásról, elmond esetleg egy-egy derűsebb epizódot a főiskolás életből, jóévtággal fogyasztja el az elégett sültcsirkét, de ennyi az egész. Amikor elmegy, csak a könyvespolcon biggyeszkedő néhány új könyv jelzi, hogy itthon járt, hogy csöngetett egy rövidet és három hosszút s már tovább is állt a maga útján.

Kisteleki Ágostonban néha az az érzés támadt, hogy éppen ezek a hazahordott könyvek választják el tőle a fiát. De miért? Hiszen annak-idején neki is volt Marxa, a »Tőke« második kötete, neki is volt Solo-hovja, Upton Sinclairje, csak éppen nem a könyvespolcon, hanem a szek-rény aljában, az ócska zoknik, kalapok és egyéb lim-lomok között. És mostanában is be-beállít a könyvkereskedésbe, vásárol az újonnan meg-jelent magyar könyvekből. Nem, dehogy marad el a világtól. Az újsá-gokból is figyelemmel kíséri az eseményeket, és igyekszik lépést tartani. Naponta megveszi a magyar lapot és néha még valamelyik fővárosi szerb

újságot is. Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy éppen a fiáról, éppen a fia életéről úgyszólván semmit sem tud, hogy a fia valahogy egy kicsit eltávolodott tőle.

• • •

Egy vasárnapon, — ilyenkor rendszerint két-három újságot vásárolt, hogy délután, a kényelmes karosszékben elterpeszkedve, legyen mit böngésznie, — egyik beográdi lapban egy csoportkép tűnt szemébe, ifjú ejtőernyősök. Mint a cikk címe hirdette, most végezték első ugrásukat.

Szerette a képeket. Aprólékosan vizsgálgatta őket, külön-külön minden arcot, beleképzelte az életet a pillanatfelvétellel rögzített tekintetekbe, s néha eltépelődött azon a gondolon, hogy hát milyen sokat tudó, milyen nagyszerű is az ember: papírra veti a felvillanó gondolatokat, és rögzíti a nyomtalanul elillanó pillanatokat. Lám, ezek a fiatal, bátor ejtőernyősök is! A tegnapi vagy tegnapelőtti mosoly örök időkre oda tapadt a szájuk szélére, elcsípte, és nem engedte elillanni a fényképezőgép lencséje. Itt marad ezen a szürkés újságpapíron, s ha előveszi évek múltán, visszanevet rá a régmúlt pillanat.

Hét arc a papíron, hét mosolygó, önbizalmat sugárzó arc. Nézte őket, és egyszerre megkövült szemében az együttérző mosoly. A hét közül egy ismerős arc tekintett rá, — nagyon ismerős, — akárcsak Jenci arca.

Önkéntelenül a világosság felé fordította, és közelebb emelte szeméhez az újságot, s most már a hét közül csak azt az egyet nézte, csak azt az egyet vizsgálgatta kutató szemmel. Miért is ilyen elmosódott, miért is nem elég tökéletes a nyomdafesték!

Nézte, nézte, s egyre nagyobb bizonyossággal érezte, hogy ez csak ő lehet. Csak ő, Jenci. Ott, az ejtőernyősök között, akik most végezték első ugrásukat. Hát lehetséges ez? Elolvasta a képaláírást is, s ott volt, igen, ott volt, — a negyedik név: Jene Kisteleki.

Szinte megdermedt ott a karosszékben. S nem tudott másra gondolni, csak az az egy kérdés motoszkált fejében: hát lehetséges ez? Lehetséges az, hogy amíg ő gyanútlanul kórmöl az irodában, vagy délutáni pihenésképpen szundikál a heverőn, — amíg Erzsí, a felesége berántja a levest, vagy meleg kesztyűt köt télire az anyai házból kiröppent fiókanak, ugyanakkor ez a szívükről leszakadt fiú ég és föld között, az élet és halál mezsgyéjén lebegve, lesi, hogy mikor nyílik ki, és kinyílik-e egyáltalán az ejtőernyő?

Beléfojtotta a szót ez a döbbenetes kép. Ült a karosszékben, szipkájában parázlott a cigaretta, és foszladozó füstfelhő terjengett a feje fölött; hallotta, hogy Erzsí, a felesége, ennek az elrugaszkodott fiúnak az anyja gyanútlanul matat a konyhában a mosogatókád körül, de arra nem volt ereje, hogy hívja, hogy szóljon neki, hogy megmutassa neki a képet: nézd csak, ez a te fiad!

Ült a karosszékben, szívta a cigarettáját, és gondolatai messze jártak, messze, valahol a felhőkhöz közel. Egy sötét tömeget látott a kék mindenségben, egy sötét tömeget, amely elhomályosítja a napot, és nincs már semmi más, csak ez a sötét tömeg, s ebből a sötét tömegeből egyszerre csak leválik egy kis fekete pont, egy semmiség, és zuhan, zuhan, végeérhetetlenül zuhan. Ő maga is szinte szédült ettől a zuhanástól, behunyta

szemét, s valami feszült a testében, valami görcsösen összeszorult az izmaiban, mintha ugrani akarna, föl egészen addig a sötét tömegig, egészen addig a zuhanó fekete pontig, hogy megállíthassa: ne, ne, hiszen ez az én fiam, hiszen ez az én egyetlen fiam!

Aztán elernyedte benne ez a feszültség, révetegen kinyíló szeme újra az újságlapra tévedt: Jenci derűs arca mosolygott felé. Talán akkor is így mosolygott, amikor valahol fönt, ég és föld között, kibomlott fölötte a fehér kupola, és himbálódzva, ringatódzva közeledett a föld felé. Talán akkor is ez a magabiztos mosoly sugárzott róla: lám, én parancsolok a levegőeknek is! Mint mikor néha szombat esténként hazajön, és megnyomja a csengőt, — egy rövid, három hosszú: ti-tá-tá-tá, itt vagyok, én vagyok!

Még mindig szótlanul nézte a képet, s valami új, eddig ismeretlen érzés ébredezett benne. Mintha ő lebegne ott ég és föld között a fölé boruló ejtőernyő-kupola szárnyán, mintha ő mosolyogna le a miniatűr játéknak tűnő házakra, a mélyen alatta zsinórként kacskaringózó Szávára és Dunára. Igen, ő dacol ott élettel, halállal, hóna alatt szinte érzi az ejtőernyő szorítását, mosolyog, és kezében szorongat valamit, egy könyvet, — Marx »Tőké«-jének egykor a lángok martalékául vetett második kötetét. Igen, belőle, a lelke legmélyéről tükröződött most a fia mosolya. Magasra tartja a könyvet, ómlapjával kifelé, hogy mindenki lássa. Mit Guttmann úr, mit vitéz Ridegvári! A kakastollas csendőrök sem rémítik már, és hiába integet az akasztófa. Valami olyat érez, amit még sohasem érzett, valamit, ami a fia újságpapírra rögzített mosolyából sugárzik felé, s ezt a valamit általában úgy hívják, hogy — bátorság.

Egyszerre megjön a szava, s egyszerre szinte lassúnak találja a hang terjedési sebességét, az elektromosság hullámain üzenné csak ide, a közvetlen közelbe, a konyhába, — a feleségének:

— Erzsikém, gyere csak, de gyorsan! Nézd, itt a fiad, itt a mi fiunk!...

DRAGO GERVAIS:

Három testvér

Pepi, a legidősebb, osztrák tengerész volt,
cirkálón szolgált éveket —
aztán... a feje is majd, hogy elveszett,
amikor a »Zentát« fenékbe fúrták.

A »Gott erhalté«-t énekelt
és »Hoch der Kaiser«-t kiabált.

Tóni a középső, amikor taljánnak potyogtunk,
a határon szépen átszökött.
Jugoszláviába költözött
és lett belőle — kapitány.

A »Bozse pravdá«-t énekelt
és »Zsivio Kralj«-t kiabált.

Zvane, a legkisebb, otthon maradt,
mint »bersagliere« szolgált éveket,
Abessziniában majd, hogy elveszett,
de hazajött, a mellén figyegővel.

A »Giovinezzá«-t énekelt
és »Vivva il Re«-t kiabált.

Francia fia volt mind a három.
Opatija — Vaszanszkában;
harmincötös a házszám.

No, végre mégis összejöttek,
hegycsúcsokon, mély völgyek fölött,
a partizánok között.

Fasisztákat vertek, téptek,
nem maradtak szolganépek;

-----
emberekként hazatértek.

(Gál László fordítása)

SINKÓ ERVIN:

Hazugságok és igazságok

(Szélsőjegyzetek egy le nem zárt vitához)

1. *Roma locuta, causa non est finita.*

Úgy látszik, hogy Magyarországon egyelőre lezáródott a Lukács György irodalmi tevékenysége körüli »vita«.

Idézőjelbe teszem a szót azért, mert ami ott történt, az alig hasonlít vitához. Körülbelül egy évig tartó cikkezések folyamán senki se foglalt a nyilvánosság előtt állást Lukács György mellett s ő maga is csak hallgatott hozzá, hogy vonulnak fel ellene a Horváth Márton féle kis ágyúktól kezdve olyan nehéz ütegek, mint Rudas László.

A vádlott maga csak akkor szólalt meg, mikor a különböző kisebb és nagyobb és legnagyobb irodalmi ügyészek befejezték már vádbeszédeiket. Helyesebben a vádlott azt hitte, hogy már befejezték s ezért szólalt fel. Ámde a »vita« nem a vádlott utolsó szó jogán tett nyilatkozatával végződött, miután megszólalt minden nagy ágyúk legnagyobbja, tudniillik az az orosz Fadjejev, aki a szocialista realizmusról írt sületlenségeivel még a Szovjetunióban is majdnem közderültséget váltott ki, hanem Révai Józsefnek, a Magyar Dolgozók Pártja főtitkár helyettesének és népművelődési miniszternek a cikkével, melyben megírta, hogy a vádlott »önkritikája« haladást jelent ugyan, ámde nem e l é g g é töredelmes.

Ezzel Magyarországon a vitához többé senkinek sem lehet hozzátennivalója, mert tudvalevőleg ott is érvényben van az az elv, melynek klaszszikus formulázása: »*Roma locuta, causa finita*«.

Csak hogy mióta ezen a mi planétánkon él a gondolat és a szépség, soha még nem volt rá eset, hogy bárkinek is sikerült volna legfelsőbb ediktumok segítségével valóban eldönteni valamely vitás kérdést.

Az emberiség egész eddigi történelmének ez a kétségbevonhatatlan tapasztalati ténye nem változtat azon, hogy bizonyos felsőbb hatóságok a maguk gyógyíthatatlan korlátoltságában és örökletes vakságában századokról századokra mindig újra megkísérlik, hogy szentszéki bullákkal állják útját a föld forgásának és hogy csalhatatlan ediktumokkal kíséreljék meg megkötözni a megvesztegethetetlenül haladó kritikus Gondolatot, mely pedig a történelmi fejlődés erőtől hajtva feltartóztathatatlanul gázol keresztül tekintélyeken, dogmákon s még a legtökéletesebben megszervezett államhatalmi gépezeteken is.

Maguk a problémák, melyeket Lukács az ő inkriminált írásaiban felvetett, valamint azok a nézetek és elvek, melyek a Lukács elleni támadások keretében manifesztálódtak, rendkívül figyelemreméltóak. Az egész kérdéskomplexum, melyet ez a »vita« nyilvánvalóvá tett, annyira elevenébe vág a haladó szellemű művészet jelenének és jövőjének, hogy nemcsak megkívánja a részletesebb ismertetést, hanem a kísérletet is, hogy állást foglaljunk vele szemben.

Tudtommal eddig Jugoszláviában Popovics Dusán és Lőrinc Péter foglalkozott csak a Lukács ellen intézett támadások analizisével. Popovics Dusán azonban a »Borbá«-ban írt cikkében (1950 június 24.) maga figyelmeztet rá, hogy »nem célja Lukács munkáinak elemzése, hanem csak az, hogy megvilágítsa, milyen pozíciókból fogtak hozzá Lukács kritizálásának«.

Lőrinc Péter a »Hid«-ban megjelent »Pártszerűség és hazafiság« című cikkében (1950 július) ismerteti a Lukács elleni támadások érveit, Lukács »önkritikáját« s a maga részéről egész sor értékes megjegyzést fűz a Lukács elleni per anyagához. A Lukács ellen felhozott érvek túlnyomórészt annyira a bevádolás jellegét viselik magukon, hogy Lőrinc Péter pszichológiailag érthetően helyenként abba a hibába esik, hogy Lukács támadóinak jogos bírálása, nála Lukács apológiájába csap át. Lukács vádlóival szemben odáig ragadtatja magát, hogy Lukácsról, mint »a legnagyobb élő esztétáról« beszél.

A »vitának« kétségkívül egyik érdekessége, hogy élénken megvilágítja azoknak a keleteurópai országoknak szellemi életét, melyeknek sorsát valójában nem a saját, hanem a Szovjetunió kormánya intézi.

Másik érdekessége, hogy elárulta, milyen szellem uralkodik egy olyan kommunista pártban, melyet nem forradalom, hanem idegen hadsereg győzelme tett kormányzó párttá.

Harmadik érdekessége a »vitának« magukban az általa felvetett és meg nem oldott problémákban rejlik. Ezeknek a problémáknak létezését tehát a Szovjetunióknak alárendelt keleteurópai országoknak még hivatalos képviselői se tudják elhallgatni vagy letagadni, de nincs módjuk e problémákkal nyíltan szembenézni, nincs módjuk őket szabadon megvitatni s még kevésbé megoldani. Ebben megakadályozza őket az a bürokratikus politikai rendszer, mely a Szovjetunió és a neki alárendelt országok szellemi életét kormányozza.

2. Lukács György útja.

A mi számunkra, akiknek megvan a lehetőségünk, hogy a szocialista kultúra építésének problémáit szabadon vegyük szemügyre, vizsgáljuk meg és gondoljuk végig, a pest-moszkvai »vitában« szereplő személyek csak annyiban érdekesek, amennyiben ez magának a vita tárgyának és szempontjainak jobb megértésére szolgál.

A nagy per hőse, Lukács György, több mint harminc éve tagja a magyar kommunista pártnak. Már az első világháború idején neve nemcsak Magyarországon, hanem nemzetközi viszonylatban is, különösen Németországban ismertté vált. Főbb műve: »A dráma története« (kétkötetes, értékes irodalomtörténeti mű, melyet annak idején a legkonzervatívabb ma-

gyar irodalmi fórum, a Kisfaludy Társaság pályadíjjal jutalmazott.) A magyar szellemi életben ennél a művénel nagyobb szerepet játszott egy terjedelmét tekintve kis füzete, mely »Eszztétikai kultúra« címen, 1910-ben jelent meg. Ebben a könyvében Lukács, az akkor Magyarországon dívó esztéticizmussal és l'art pour l'artizmussal az életet és a művészetet, mint individuális etikai feladatot állítja szembe. Ennek a felfogásának jegyében alapítja meg néhányadmagával a Szellemtudományi Társaságot, mely a filozófiai szellemet igyekszik meghonosítani Magyarországon. Plotinustól és a középkori német misztikától Husserlig minden ott szerepel ennek a társaságnak és folyóiratának a műsorán s mindez a protestálás jellegével a budapesti frivol polgári esztéticizmussal szemben. Ennek jegyében íródik az a polémikus könyve is, melyben Balázs Béla mellett tör lándzsát, aki önként jelentkezik katonának az első világháborúban azzal a megokolással, hogy ki akarja venni részét a világra zúdult nagy szenvedésből. »Balázs Béla és akiknek nem kell« a címe ennek a könyvnek.

Műveinek nagyobb és jelentősebb részét azonban Lukács német nyelven írja. Ezek között első sorban említendő »A lélek és a formák« című tanulmánysorozata, mely 1911-ben jelenik meg. Lukács akkori érdeklődési körét már tanulmányainak címe is kellőképpen jellemzi »Platonizmus, költészet és a formák: Rudolf Kassner«. »Sören Kierkegaard«, »Az új magányosság és a lírája: Stefan George«, »A tragédia metafizikája: Paul Ernst«, »A vágy és a forma: Charles Louis Philippe«, és nem lehet nem megemlíteni végül Lukács e korszakának legrepresentatívabb művét, mely eredetileg ugyancsak németül »A regény elmélete« címen jelent meg.

A nagy októberi szocialista forradalom Lukács életében és művében fordulópontot jelent. Ő, aki azt írta a saját magábavonultságáról, az állapotról, melyben az egyén mindenén kívül áll és nem talál közös zászlót, melyet magáénak vallhat, hogy az ilyen »teljes szabadság a legírtózatosabb megkötöttség... a legkeményebben kötő rabszolgaság, a legkegyetlenebb öncsonkítása a léleknek... az alkotni és cselekedni tudás hiányának, a pillanatoknak való teljes kiszolgáltatottságnak életprincipiommokká való emelése...« — a nagy októberi szocialista forradalommal, úgy tűnt neki, kapott reményt, célt és feladatot, mely megadja az egyéni életnek azt az etikai tartalmat, melyet ő kezdettől fogva áhítva keresett.

Lukács György hamar maga köré gyűjtötte azokat a húszéveseket, akik addig valami az orosz Proletkult-hoz hasonló »legradikálisabb« irányt tartottak vérbeli kommunistákhoz egyedül méltónak. Ezeknek az éppoly jóhiszemű, mint teoretikusan teljesen zavaros ifjaknak a szemé előtt Lukács tárta fel a marxizmus történetfilozófiai, humanisztikus és etikus tartalmait. Ez ifjak között, akiknek Lukács lett a szellemi vezetőjük, tanítójuk és példaképük, ott volt az 1919-ben szintén húszéves Révai József is.

A proletárdiktatúra idején Lukács György a magyar kommunista párt központi vezetőségének tagja, a közoktatási ügyek népbiztosa és a magyar vörös hadseregben komeszár.

Mikor a magyar proletárdiktatúra bukása után az emigrációban élő magyar kommunista párt frakciókra bomlott, melyek odáig mentek az

egymás ellen való ádáz harcban, hogy lapjaikban lopással, sikkasztással és csalással vádolták egymást, a Kún Béla vezetése ellen harcoló Lukács frakciójához tartozott Révai József is. Évekig dúltak ezek a frakcióharcok változatlan szívóssággal és változó szerencsével. Már jóval a második világháború kitörése előtt, Lukács aktív politika helyett, csak mint a marxista irodalomelmélet munkása működik Moszkvában.

3. Politika és irodalompolitika.

1943. derekán a kommunisták magyarországi pártjának központi vezetősége úgy találja, hogy a Népfront megvalósításának legjobb módja, hogy — feloszlassa saját pártját, a kommunista pártot. A saját kommunista pártját, mint akadályt távolítja el az útból. Ezzel a minden esetre különös nagylelkűséggel igyekszik elősegíteni, hogy Magyarországon egy, a legkülönbözőbb pártokat és osztályokat egyesítő »békepárt« jöjjön létre.

Ez a politika, melyet Moszkva nyilván azért diktált, mert azt remélte, hogy siettetni fogja Magyarországnak a fasiszta táborból való kiválását s másrészt, mint maga a III. Internacionále feloszlata az angol-amerikai szövetségeseket is megnyugtatja, ez a politika a tények tanúsága szerint nemcsak, hogy nem siettette Magyarországnak a fasiszta táborból való kiválását, hanem épp ellenkezőleg azt eredményezte, hogy — mint Rákosi Mátyás utólag helyesen állapította meg — »a magyar közigazgatás és a magyar hadsereg még akkor is a német fasizmus mellett állott, amikor már világszerte nyilvánvaló volt az ilyen magatartásnak minden katasztrófális következménye«.

»Ma már tisztán látjuk 1944 október 15-ike jelentőségét. Ekkor derült ki« — mondotta ugyanez alkalommal Rákosi — »hogy a magyar nép nem tudott arra az útra lépni, melyen előtte a románok, a bolgárok, a finnek elindultak.«*

A kérdésre, hogy mért nem tudott a magyar nép még akkor se, még erre az útra se lépni, Rákosi egyszerűen azzal felel: »kiderült, hogy a magyar reakció erősebben és jobban Hitler fasizmusához van növe, mint akármelyik csatlós állam.«

Ez a magyarázat egyáltalán nem hat meggyőzően. A reakció Magyarországon se lehetett erősebben és jobban Hitler fasizmusához növe, mint volt például Jugoszláviában. Jugoszlávia népei mégis tudvalevően már 1941-ben nemcsak, hogy »szakítottak« a fasizmussal, hanem háborúba mentek ellene, elindultak forradalmuk útján. S ami a fasiszta csatlós államokat illeti, mért lett volna azoknak a reakciója 1944-ben kevésbé erősen és kevésbé jobban Hitler fasizmusához növe, mint a magyar reakció?

Mért éri be Rákosi mégis a feltett kérdés ilyen »magyarázatával«. Nyilván azért, mert nem akarja s nem szabad neki a feltett kérdés nyomán haladva megvizsgálni, hogyha a magyar nép még 1944-ben sem tudott a fasizmussal való szakítás útjára lépni, nem volt-e ebben szerepe a moszkvai pártvezetőség pártot feloszlató, kommunista párt nélküli »békepárt«-politikájának? Lehetett volna-e a kommunista pártnak egy másik politikával legalább annyit elérni, hogy Magyarország népe maga is va-

* A népi demokrácia útja, Szikra 1947. 65. oldal. (Kiemelte S. E.)

lamicskével hozzájáruljon a fasizmus bukásához s hogy a fasizmus bukása e nép számára ne csupán szörnyű nemzeti összeomlást, hanem szubjektíve is akart és megértett forradalmi felszabadulást jelentsen?

Ezt a kérdést Magyarországon a mai napig senki se tette fel. Amit azonban nem lehetett és nem lehet eltussolni, az a tény, hogy a háború minden volt Magyarországon, csak épp nem »a forradalom lokomotívja«, a tény, hogy mikor a magyar kommunista párt központi vezetését a Vörös Hadsereg Moszkvából Magyarországra szállítja, a párt összesen egyszáztíz tagot számlál.

A helyzet tehát az volt, hogy a magyar kommunisták, akkor az országban senki másra, mint egyesyedül a győztes, megszálló Vörös Hadsereg, az ország népe szemében ellenséges, idegen hatalomra támaszkodhattak csak. A visszatérő kommunistákat, ha nem gyűlölet, úgy bizalmatlanság, vagy pedig az elvérzett ország alélt közönye fogadta. Olyan ország közönye, mely éveken át vett részt rablőháborúban s most maga is előbb a szövetséges német fasisztáktól, majd a győztes Vörös Hadseregtől fosztogatva és kifosztva siratja nem a bűnét, hanem azt, hogy nem volt több szerencséje.

1945 július 20-án még Révai József is azt írja, hogy a háború elvesztésével a magyarságot »szörnyű csapás érte, nemcsak anyagi létének feltételei rendültek meg, hanem szellemi és erkölcsi létének alapjai is.«*

Mért írta akkor Révai, hogy »elvesztettük a háborút« s mért írt úgy, mintha azt hinné, hogy a Horthy-Magyarországgal kapcsolatban egyáltalán lehet »szellemi és erkölcsi lét«-ről csak beszélni is?

Azért írt így, mert ez akkor az adott magyar körülményekhez való hozzásimulás politikájából következett. Adott körülmények alatt az ország lakosságának szellemi és erkölcsi nívója értendő, a huszonöt éves Horthy-uralom továbbélő szellemi atmoszférája az, melyhez Révai itt annyira alkalmazkodik, hogy Horthy háborújáról, mint a »mi háborúnkról« beszél. Tudatosan alkalmazkodik, hiszen ő az, aki a Kossuthról szóló tanulmányához írt előszavában, 1944 áprilisában megállapítja, hogy »a magyar uralkodó osztályok ideológiája (és gyakorlata) — valljuk be — mélyen behatolt a magyar népbe is. Ez az egyik fontos oka annak, hogy a magyar nép huszonöt éven át tűrte Horthy uralmát, sőt meglehetősen széles rétegei egyenesen támogatták.«**

A száztíz tagot számláló magyar kommunista párt abban látta feladatát, hogy fokozatosan olyan szervezetté váljon, mely nemcsak a megszálló Vörös Hadsereg hatalmára támaszkodhasson, hanem valami módon, sőt minden áron gyökeret verjen magában az országban is, abban a népben, melynek »meglehetősen széles rétegei nemcsak tűrték, hanem egyenesen támogatták Horthy uralmát«.

Ezt a helyzetet és ezt a belőle adódó feladatot Révai meglehetősen nyíltan formulázta meg 1945-ben:

»A magyar demokrácia győzött«, — írta akkor és folytatta e vallomással — »nem a népi forradalomban, hanem háborús vereség közepette, a Vörös Hadsereg segítségével győzött úgy, hogy saját demokratikus

* Révai József: *Ady*, Előszó VI.

** *Rákosi*, ugyanott, 82. oldal.

erőink szinte csak a befejezett tények után járulhattak hozzá — nem annyira a győzelemhez, mint inkább a győzelem megszilárdításához.*

Ebből a helyzetből és a helyzetnek ilyen világos megítéléséből következett, hogy mikor a győztes Vörös Hadsereg megszállja Magyarországot s nyomában a magyar kommunisták is megérkeznek Moszkvából, a párt politikáját az adott körülményekhez való legmesszebbmenő »hozzászólás« taktikája jellemzi.

Rákosi még 1947 áprilisában is emlékeztet arra, hogy »milyen nehéz és ellenséges volt a levegő velünk szemben.«**

A feladatot tehát a párt abban látja, hogy a templomépítési akcióktól kezdve, minden eszközzel azon legyen, hogy az ország lakossága a kommunistákat csak egy más pártok koalícióján belül működő »szalónképes« demokratikus parlamenti pártnak nézze.

»Rá kell mutatni« — figyelmeztetett 1947 április 12-ikén megtartott, említett beszámolójában Rákosi — »hogy az esztergomi érseki bazilikától kezdve hány templomot hoztunk rendbe, hogy a földosztásnál külön gondoskodtunk a szegény ekléziákról... Mi kommunisták ebben a kérdésben is vigyáztunk arra, hogy népünket ne nyugtalanítsuk és ne osszuk meg olyan kérdésekkel, amelyek felesleges és nem időszerű vitanyagot keltenek. Erre mutassanak rá az elvtársak.«

Erre mutassanak rá az elvtársak... Vajjon elkerülhetetlen volt-e ez a taktika, annak a pártnak a helyzetében, mely az országban csak az elvesztett háború után, a győztes megszálló, idegen hadsereg jóvoltából jelenhetett meg? Vajjon mennyiben hibás a párt egész háború alatti politikája abban, hogy a háború után a párt ebbe a helyzetbe került?

Ezek a kérdések nem érdektelenek. Itt azonban, elsősorban a tények ismertetése a fontos. Erre mutassanak rá az elvtársak, Ezzel a politikai taktikával természetesen összhangban volt a párt akkori irodalompolitikai vonala is. S épp ezért akkor a párt, mint saját irodalmi nézeteinek és törekvéseinek legfőbb és hivatalos tolmácsát, Lukács Györgyöt állította előtérbe, a tudóst és a kritikust, akit épp az európaiassága, nem a kommunista, hanem az egykori heidelbergi presztízse kitűnően képesített éppen erre a pártvezetőség szemében kardimális fontosságú propagáló és toborzó szerepre. Ekkor delegálják Lukácsot a koalíciós politika jegyében meginduló »Fórum« irodalmi folyóirat szerkesztőségébe és ezidőben és a párt akkori politikájának szellemében tartja meg és írja Lukács, azokat az előadásokat és tanulmányokat, melyek »irodalom és demokrácia« címen kötetbe gyűjtve 1947-ben a párt kiadásában jelennek meg. S főleg ez a könyv az, melyre 1950-ben a Lukács elleni támadásokat és vádakot alapítják azok, akik 45-től 47-ig Lukácssal ez előadásokat és tanulmányokat elmondatták és írtatták.

4. Irodalom és demokrácia vagy forradalom — forradalom nélkül

Ha valaki tanulmányozni kívánná, hogy milyen ferde, sőt megalázóan lehetetlen helyzetbe kerül az a forradalmi párt, mely nem saját népére, hanem kizárólag valamely ellenséges megszálló hadseregre támaszkodik

* Révai, Ady, Előszó II. Szikra kiadás.

** Rákosi: A politikai helyzet és a magyar kommunista párt feladatai, Szikra 1947. 18. és 24. oldal

— ha valaki élő példán akarja szemlélni, hogy mennyire nem pótolja s nem pótolhatja egy nép életében a forradalomért vívott harcot a leg-hatalmasabb »felszabadító« hadsereg sem — ha valakit érdekelnek a taktikázásnak, a ravaszkodó, másokat is, önmagát is csaló, öntudatlan vagy tudatos óvatos megalkuvásoknak trappáns példája — egy szóval, mindenkinek, aki kíváncsi arra, hogy kerülhet kitűnő és nagyképesse-gű ember abba a helyzetbe, hogy elvek nevében elvtelen politikát űz, az erre érdekes és bőséges anyagra fog találni Lukács György — egyébként gondolatokban és megismerésekben gazdag — »Irodalom és demokrácia« című könyvében.

Ennek az igazságnak ilyen megállapításával azonban igazságtalanságot követnének el Lukács György személye iránt. Éspedig azért, mert Lukács György könyve nem az ő személyes magatartását tükrözi. Ez a könyv a magyar kommunisták akkori politikai vonalának, helyesebben, annak a politikának hű dokumentuma, melyet Moszkva előírása szerint érvényesítettek a magyar kommunisták Magyarországon.

Ezt az igazságot azonban ma senkinek se szabad Magyarországon hangosan kimondani, legkevésbé magának Lukács Györgynek. Ha ő védekezik, úgy kell tennie, mintha ő is azt hinné, hogy az ő személyes magatartásáról és nem a pártja akkori politikájáról van szó.

S ő éppúgy, mint mindenki más, tudván tudja, hogy ennek pontosan az ellenkezője igaz.

Íme egy példa, a sok közül, mely kardinális jelentőségű. Lukács György »Irodalom és demokrácia« című könyvének, »Szabad vagy irányított művészet?« című tanulmányában a 153. oldalon a következő mondatok olvashatók:

»Mi most már az az új probléma napjaink számára, mely ismét égetően aktuálissá teszi a művészi szabadság kérdését? ... Az új helyzet: a szocializmus győzelme a Szovjetunióban; az új, a népi demokráciáért vívott küzdelem Európa legnagyobb részében. E két jelenség **alapotően, elvileg** különbözik egymástól. Az 1917-es nagy forradalom megsemmisítette Oroszországban a tőkés termelési rendet és egy emberöltő folyamán osztály nélküli társadalmat hozott létre. A népi demokrácia elve — főleg nálunk, de sok más országban is — érvényesülése legelejénél tart, s **ha megvalósítja is céljait, nem szándéka a tőkés termelési rendet megszüntetni s ezért nem is szándékolhatja az osztály nélküli társadalom megre-mentését.**« (Aláhúzta S. E.).

Úgyanebben a tanulmányban a 157. oldalon Lukács még egyszer, s ha lehet, még világosabban, így nyugtatja meg a koalíciós polgári kedélyeket a népi demokrácia lényegét illetően:

»**A népi demokrácia gazdaságpolitikájában a kapitalizmus megszüntetése nem szerepel, mint kitűzött cél. De igenis szerepel annak az egyeduralomnak megtörése, melyet a monopolizáció — a nagybirtok és nagy-tőke hatalmát egyesítve — nálunk gyakorolt.**« (Aláhúzta S. E.).

Így Lukács. De vajjon a népi demokráciának ilyen értelmezésében Lukács álláspontja jut-e itt kifejezésre, vagy a magyar párté illetve Moszkváé?

Budapesten 1947-ben, a párt hivatalos kiadásában jelent meg Varga Jenőnek »A tőkés gazdaság a második világháború után« című könyve. Ebben a könyvben a 15. oldalon a következő mondatok olvashatók:

»A gazdasági változások komoly politikai változásokkal kapcsolatosak. Legfontosabb közülük, a kapitalizmus keretein belül, az új típusú demokrácia kialakulása. »Új típusú demokráciá«-n valamely ország olyan állapotát értjük, amelyben a hűbériség maradványait, a nagybirtokot felszámolták, amelyben fennáll ugyan a termelőeszközök, magántulajdonának rendszere, de az ipari, szállítási és hitelügyi nagyvállalatokat államosították, maga az állam és annak egész apparátusa pedig nem a monopóliumos burzsoázia érdekeit, hanem a városok és falvak dolgozóinak érdekeit szolgálja. Ilyen országnak számítható példának okáért Lengyelország, Bulgária, Jugoszlávia, Csehszlovákia.« (Aláhúzta S. E.).

Természetesen ebben az esetben sem magánvéleményről van szó, hanem a hivatalos felfogásról. Révai József sem nyilvánít magánvéleményt, mikor a magyar kommunista párt III. kongresszusán »Népi és polgári demokráciá« című referátumában a következőket mondja:

»De, elvtársak, a népi demokrácia nem számolja fel, ellenkezőleg, bizonyos értelemben megszilárdítja a polgári életformát, mert megvédi a kisemberek tulajdonát és függetlenségét a kiuzsorázó nagytőke ellen...«
»Éppen, mert kommunisták vagyunk, nem áztatjuk magunkat és a munkásokat... Ha mi tehát népi demokráciát mondunk, akkor népi demokráciát értünk is. A szocializmus, elvtársak, a termelőeszközök köztulajdonát jelenti, a kapitalizmus egész rendjének felszámolását. Erről nálunk szó sincs és jóideig nem is lesz... Ha harcba indulunk ez ellen a modern feudalizmus ellen, ez még korántsem jelenti, hogy az egész polgári társadalomnak hadat üzenünk. Ha a közérdek érvényesüléséért szállunk síkra a nagytőke önző profitérdekeivel szemben, ha a gazdaságilag erre érett nagyvállalatokat államosítani akarjuk, akkor nem szocializmust csinálunk közvetlenül, nem a polgári magántulajdont szüntetjük meg, hanem védjük a kisembereket a kispolgárok, a parasztok egyéni tulajdonán alapuló magántulajdont a monopoltőkével szemben.« (Aláhúzva az eredetiben.)*

S végül a magyar kommunista párt kiáltványa a magyar néphez a párt III. kongresszusa alkalmából pontosan ugyanúgy határozza meg a népi demokráciát, mint Lukács, Varga és Révai:

»A népi demokrácia a nemzeti közösség érdekeinek érvényesítése a profithajhász nagytőke önző érdekeivel szemben. A népi demokrácia: a közösséget kiuzsorázó mammutvállalatok államosítása, a bankok és a külkereskedelem állami ellenőrzése... A népi demokrácia a munkásság, a parasztság és haladó értelmiség megbonthatatlan szövetsége és döntő szava az államéletben!?"**

Vajjon lehet-e messzebbmenő a lojalitás hiánya, lehet-e másnak minősíteni, mint durva képmutatásnak, ha Révai József 1950-ben a »Társadalmi Szemle« 3-4. számában nem a magyar kommunista pártot és saját magát, hanem — Lukács Györgyöt bírálja a népi demokráciának hamis felfogásáért? Az a Révai, aki, mint láttuk, 1946-ban a párt III. kongresszusán azt mondja a népi demokráciáról, hogy az »nem számolja

* A népi demokrácia útja, Szikra Budapest, 1946. 132—133. oldal

** A népi demokrácia útja, 310. oldal.

fel, hanem bizonyos értelemben megerősíti a polgári életformát», ez a Révai 1950-ben szemére veti Lukácsnak, hogy »hamis nézetei voltak a népi demokráciáról és e hamis nézetek szabták meg a népi demokrácia irodalmáról való elméletét.«

És ennek az állításnak bizonyítására Révai citálja, mit írt Lukács 1946-ban — de nem citálja, hogy ugyanebben az évben ő maga is s az egész párt pontosan azt beszélte és írta, amit Lukács. Futólag megemlíti ugyan, hogy abban az időben »még a párt sem tisztázta teljesen a népi demokrácia jellegét és fejlődési perspektíváit, de ezt is csak azért teszi, hogy nagyobb valószínűséggel úgy tűntethesse fel Lukács nézeteit, mintha azok különböztek volna a pártétól.

»A népi demokrácia, melynek nem szándéka megvalósítani a szocializmust, amely nem akarja érinteni a kapitalista termelés rendjét, ez a nézet többet jelent, mint bizonyos tisztázatlanságot a szocializmushoz való fejlődés kérdésében. Lukács elvtárs egy átmeneti és ideiglenes periódust abszolút és végleges rendnek fogott fel, úgy tekintette tehát, hogy a népi demokrácia, mint ilyen, ellentétben a polgári (»formális«) demokráciával megmaradhat és állandó lehet a kapitalizmus talaján. Hogy ez a nézet teoretikusan abszurd és a gyakorlatban káros és opportunistikus, nem szorul bizonyítékra.«

Ezt a példát részletesebben tárgyaltam meg, mert kiválóan szemléletes példája annak, hogy noha csak irodalomelméleti kérdésekről van szó, ugyanaz a módszer érvényesül a velük kapcsolatos vitában, mint a Rajk-perben.

A pártvezetőség opportunisták koalíciós politikája szellemében elrendeli a pártszervezet feloszlatását a rendőrségben és a határőrségben s azután saját politikáját úgy állítja be, mint Rajk személyes bűnét. Nem az ország népe előtt, mely döntő tényezőként alig számít, hanem a felsőbb hatóság előtt.

A »vita«, minden vita úgy folyik, hogy mindenki félszemmel a felsőbb hatóságra néz, mely élet és halál ura és melynek a megelégedése mindennél és mindenkinél, legközelebbi, legjobb, leghűbb elvtársak igazánál — és fejenél is — fontosabb. Csak azért, hogy a felsőbb hatóság — mely természetesen Magyarországon nem a magyar pártvezetőség — ne gyanúsítson esetleges rokonszenvvél a kegyvesztett vádlottal szemben, az ilyen puszta gyanúba keveredés veszedelmének elhárítása érdekében mindenki siet odaállni az ügyész mellé s ha van, akit a vádlotthoz a tanítvány érzelmek és közös harcok emléke köt — annak számára ez csak egy okkal több, hogy ne maradjon el azóktól, akik nyilvánosan szembe fordulnak a vádlottal. Nincs más kötelező lojalitás, csak a lojalitás felé.

Forradalom — forradalom nélkül, forradalmi hatalom, nem forradalmi tömegek, hanem idegen nagyhatalom és hadserege akaratóból menthetetlenül így és csak így tükröződhet egy ilykép külső hatalom kegyétől függő pártnak életében, politikájában és egész moráljában.

Természetesen nemcsak a népi demokrácia hamis felfogásában tükrözi Lukács inkriminált könyve a párt akkori politikáját. Lukács könyvének egyik legfőbb érdekessége épp az, hogy minden vonatkozásban hű kifejezője annak az objektív helyzetnek, melyet a párt számára Magyar-

országon a megszálló s csak a megszálló jóvoltából végrehajtott forradalmi jellegű társadalmi átalakulás teremtett.

5. Lukács elleni vádak első fejezete

A vádak első fejezete... Orosz részről meglehetősen későn avatkoztak bele a »vitába«. Csak akkor, amikor tekintettel az ügy fontosságára, minden félreértés elkerülése végett jónak látták tudtára adni azoknak, akiket illet, hogy nem Rudas László az, aki elítéli Lukácsot, hanem Rudas László csak kifejezi a legfelsőbb hatóságnak, Moszkvának elégedetlenségét és felháborodását. Szükség volt erre azért, mert Rudas túlságos élvezettel, túlságosan temperamentumosan játszotta meg a kritikus rábízott szerepét. Lehettek, akik abban a hiszemben, abban a tévhitben ringatták magukat, hogy itt csak régi frakciós harcok emlékeként tovább élő személyes ellenséges indulat parazsa lobbant csak lángra s ennélfogva nem eléggé ijedtek meg.

Rudas csakugyan sokszor fordít. Félmondatokat citál s közben nem mulasztja el egy-egy célzással szemérevetni Lukácsnak a régmúltat is, mint amilyen például a következő:

»Az is igaz, hogy a kommunista pártokban nem egyszer ütötte fel fejét szekta-szellem, amikor a párt a föld alatt harcolt és el volt zárva a tömegektől. Erről maga Lukács elvtárs is dalolhatna egy kis nótácskát.«

Rudas annyiban nem jól dolgozott, hogy az ilyen személyes élű kitérésekkel és a nyílt denunciaciók akcentusaival elterelte a figyelmet arról, ami Moszkva számára a lényeges volt. Persze közben Rudas is élesen megformulázott jónéhány tárgyilagos vádat. Egyik súlyosabb vád, hogy Lukács megsértette a párt-bürokrácia felségjogait, amennyiben az »Irodalom és demokrácia« című könyvében a következőket jelentette ki:

»Semmiféle »intézkedés« vagy »intézmény« vagy »irányítás« nem adhat új fejlődési irányt a művészetnek. Erre kizárólag maguk a művészek képesek, persze nem függetlenül az élet, a társadalom átalakulásától.«

Azonban még ez is az enyhébb vádak közül való, a legsúlyosabb a főbenjáró bűnhöz képest, melyet Lukács önkritikája után és Rudas és Fadjejev nyomán még félreérthetlenebbül, mint ők és teljes »ideológiai fegyverzettel« formuláz meg Révai József. Ez pedig a vád, hogy Lukács nem tekinti egyedüli és legfőbb példaképnek a szovjetirodalmat és művészetet, alábecsüli a Szovjetunió szerepét, sőt tagadni látszik, hogy a Szovjetunióban máris megvalósult a példaadó és minden eddiginél magasabb, minden eddigit felülmúló szocialista kultúra.

Ez az a halálos bűn, mellyel Lukács voltakép az egész hadjáratot maga ellen kiváltotta. Már Rudas is beszél róla, hogy »alaposan fel lehet tételni, hogy Lukács a szovjetkultúrát nem tekinti »még« szocialista kultúrának... Ha tekintetbe vesszük azt, hogy az egyetlen és utolsó szocialista író, akit Lukács még elismer, Maxim Gorkij — a többi szovjetíró ellenben számára egyszerűen nem létezik, akkor nem felesleges, de rendkívül szükséges és sürgős Lukács elvtárstól megkövetelnünk: nyilatkozzék világosan és határozottan... Mindenki be fogja látni, mennyire fontos ez éppen ma, amikor harcot kell vívunk bizonyos elemék

ellen, akik a Szovjetunió vezető szerepét, hol az egyik, hol a másik téren... lekicsinylik... Ezt a szovjetellenes, hazafiatlan irányt tudva-levően kozmopolitizmusnak nevezik.«

Ahogy a vádak két csoportra, úgy Lukács önkritikáját is két fejezetre lehet osztani.

6. Lukács önkritikájának első fejezete

Ha valaki jobbfelül vág képen, tartsd oda neki a bal orcádat is... Az alázatosságnak ezt az evangéliumi parancsát messze túlhaladja, amit a Szovjetunióban és azokban az országokban, melyeket a Szovjetunióból kormányoznak, a vádlottól megkövetelnek. A vádlottnak — akár ügynevezett népbíróság előtt áll, akár pedig ügynevezett vitának a középpontjában — magának kell önmagát lendülettel, a meggyőződés és az önmaga ellen való felháborodás minden külső jelével pofozgatni s lehetőleg úgy, hogy messze hallhatóan csattanjon.

Lukács önkritikája első fejezetében, noha alávetette magát a szer-tartásnak, mégis védekezett is s épp ezért Révai, aki az utolsó szó jogát nem hagyta meg a vádlottnak, hanem magának tartotta, megkeveselte az önkritiká lendületét. »Lukács önkritikája jelent ugyan egy lépést előre, de nem hatolt elég mélyre és nem volt elég következetes« — ezzel a szintén előírá-os formulával fejezte ki Révai azt az ítéletét, hogy Lukács helyenként csak szimulálta a maga pofozását.

Ha a kimondott szó nem a gondolat közlésére, hanem mindenható felsőbb hatóság követelményeinek kielégítésére, a mindenható felsőbb hatóság bizalmának és kegyének megnyerésére, további biztosítására vagy visszanyerésére szolgál, akkor természetesen jogos az önkritika és a kritika végső őszinteségében kételkedni. Lukács önkritikája első fejezetét illetően azonban feltétlenül el kell ismerni, hogyha nem is mondja ki egészen gondolatait, azoknak mégis felerészben hangot ad. Felerészben és igen óvatosan. Mégis kiderül, mennyire tisztán látja, hogy a hibák, amiket szemére vetnek, egy »hibás« helyzetnek a következményei; annak, hogy a »felszabadított« Magyarország egy a megszállott Magyarországgal s hogy a magyar kommunista párt nem egy forradalmi processzusnak, hanem egy idegen hadserég győzelmének köszönheti szerepét.

Igaz, Lukács ezt eufémisztikusan úgy fejezi ki, hogy Magyarországon »a szociális tartalmában forradalmi átalakulás **viszonylag békésen** folyt le«. A viszonylag békésen azt jelenti, hogy nem a kommunista párt által vezetett és megszervezett tömegek forradalmi harca vívta ki, hanem a megszálló akarata, parancsa és ereje. Ezt mondja ki Lukács, mikor »ön-bírálata« ez első részében a magyar kommunista párt akkori helyzetét és e helyzetből adódó taktikáját jellemzi:

»Arról volt tehát szó, hogy tisztásokat vágjunk a jövő útjai számára és e munka részére értelmiségünket és íróinkat megnyerjük; megérttes-sük velük, hogy ez a leszámolás a multtal az ő saját — anyagi és szellemi — érdekük. Ezt a tisztázódási folyamatot megnehezítette az, hogy a Magyarországon lejátszódó, szociális tartalmában forradalmi átalakulás viszonylag békésen folyt le. A véres polgárháború be nem következése rendkívül meggyorsította gazdasági és kulturális fejlődésünket, ugyanakkor azonban — éppen az értelmiségben — nem kényszerített ki ha-

tározott állásfoglalásokat, lehetővé tette az értelmiség számára lavírozni az igen és a nem között.«

Lukács itt féligazságokat mond, mert az egész igazság úgy hangzana, hogy a kommunista párt volt az, amely még csak lavírozásra se kényyszerítette akkor az értelmiséget, hanem például olyan exponált ellenforradalmi ideológusokat is, amilyen például Szekfű Gyula volt, az antiszemita magyar imperializmusnak ez a szellemi előharcosa, az új Magyarországnak nemcsak megtűrt relikviája, hanem a magyar köztársaság moszkvai nagykövete lehetett.

Lukács tovább analizálva eljárását azt mondja, hogy nem tehetett másképp, ha már a magyar értelmiséghez kellett beszélnie, mint alkalmazkodnia ennek az értelmiségnek s különösen a magyar íróknak elmaradott reakciós világnézetéhez. Bizonyos bátorság van abban, ahogy kijelenti: »Ma is meg vagyok arról győződve, hogy számos kérdésben helyesen jártam el.« Azonban hozzáteszi, hogy »nem egy esetben túl messzire mentem el ebben a kiindulásban az akkor adott ideológiai állapotból... Ez a túlságos hozzásimulási törekvés a felszabadulást közvetlenül követő ideológiai állapothoz már akkor is azzal a hátrányos következménnyel járt, melyet akkor is nem egyszer éreztem, de amely csak most vált előttem teljesen világossá, hogy az ilyen kifejezésmódot az ingadozó, a tompán ellenálló értelmiség nem egyszer saját ellenállásának igazolására használhatta ki. Ilyen ideológiai zavarok jöttek létre abból, hogy kifejezésmódban túlságosan hozzásimultam az akkor adott helyzethez«.

Ismétlem, Lukács még ennek az »önbírálatnak« az első részében is csak felerészben és igen óvatosan mondja ki, amit gondol s amit Magyarországon mindenki tud. Nem mondja ki, hogy mindazt, amit ő akkor írt és beszélt, a magyar párt áldása kísérte. Ha szabadna neki, Lukács György hivatkozhatna a következő tényekre:

Inkriminált könyve nemcsak, hogy a Szikránál, tehát a párt hivatalos kiadvállalatánál jelent meg, hanem a hivatalos pártkiadó vállalat oly mértékben azonosította magát a könyvvel, hogy a könyv első kiadásának első belső oldalán a címlappal szemben középen ünnepélyes nagy betűkkel a kommunista kiadvállalat részéről a következő patétikus ajánlás olvasható:

A
MAGYAR KÖZTARSASÁG
második évében
hirdesse ez a könyv
a szabad szellem erejét
az erősödő
szabad magyar demokráciában

MAGYAR KÖNYVNAPOK 1947

Szikra könyvkiadó

Ha Lukács az egész igazságot kimondaná, akkor hivatkozhatna arra, hogy Rákositól Révaiig moszkvai utasításra a párt minden vezetője nemcsak »túlságosan hozzásimult« a fasiszta ideológiában felnevelkedett ma-

gyar értelmiséghez és írókhoz különösképpen, hanem valósággal udvaroltak és hízelegtek nekik, megtagadva minden forradalmi és marxista ideológiai következetességet. Ugyanúgy, ahogy a kommunista párt hivatalos kiadványai óvakodott a fent citált dedikációban »marxista« szellemről beszélni és taktikusabbnak találta a Lukács könyvéhez a »szabad szellem« semmitmondó jelzőjét alkalmazni. Idézhetném, hogy Rákosi Mátyás még 1947 április 12-ikén is, tehát még az ellenforradalmi összeesküvés leleplezése után is a magyar kommunista párt második országos értekezletén a következő utasítást adja:

»Fordítsuk figyelmünket az értelmiség felé... Az értelmiség jelentékeny része még mindig idegenül áll pártunkkal és a demokráciával szemben és helyenként komoly visszaesések is vannak. Az összeesküvéssel kapcsolatban, amibe sok értelmiségi volt belekeveredve, **helyenként valóságos értelmiség-ellenes hangulat keletkezett. Ezen feltétlenül változtatni kell, mert az értelmiség nélkül nem fogunk messzire jutni.***

Még később, 1947 augusztus 12-én, Révai József »A magyar értelmiség útja« címen tartott előadásában a következőképp »simult hozzá« a magyar értelmiséghez:

»Az értelmiség bírálatát a demokráciával szemben nemcsak abból a szempontból kell fogadni, hogy itt egy kiváltságaiban fenyegetett réteg sértődöttségéről, fog nem értéséről van szó... nem igaz az, hogy a magyar értelmiség csak a maga érdekeit félti, amikor a demokráciát bírálja. Hanem félti a nemzetet a demokrácia bizonyos kinövésseitől, elhajlásaitól... Gondolok itt elsősorban arra a bírálatra, amellyel az **értelmiség legjobbjai, talán több mint a legjobbjai** illetik a demokráciát a pártérdekek túltengése miatt... Az értelmiségnek jótulajdonsága, hogy még akkor is megőrzi a pártoktól független, objektív közérdek iránti érzékét, ha pártokhoz is tartozik...«**

Nem kérdezhetné-e Lukács joggal, hogy akik így beszéltek 1947-ben, van-e azoknak joguk hozzá, neki szemére vetni bármit is? A legfurcsább azonban épp az, hogy Lukács egyik bírálója sem veti Lukács szemére az olyan állításokat, mint amilyen például a következő: »A kapitalista társadalom **legtehetségesebb** és legbecsületesebb ideológusának védtelensége a fasiszmus korszakának fontos tanulságai közé tartozik. Láttuk, hogyan tudta annak otromba demagógiája magának megnyerni a tehetségek egy részét és főképpen mennyire nem volt képes az értelmiség túlnyomó része, még gondolatilag sem, komolyan védekezni a fasiszta reakció mérgező hatásai ellen, még abban az időben sem, amikor ennek külsőleg megvoltak a lehetőségei«.

Nem rágalmazása-e ez a legjobbaknak és legbecsületesebbeknek s nem túlságosan nagylelkű legitimáció-e a magyar fasisztáknak a magyar kommunista párt ideológusának a kezéből?

Így sorakoztathatná fel végnélkül a vádlott Lukács az érveket amellett, hogy a bűnök közös bűnök, kollektívek. De akkor azt is meg kellene mondania, amit legkevésbé szabad: hogy még csak nem is a magyar párt kollektív bűnei, hanem a felsőbb hatóságé, mely a maga uralmi céljai eszközeként használta és használja az egykori forradalmárokat. Van négy sor Lukács inkriminált könyvének első kiadásában, mely arra

* Rákosi: A politikai helyzet és a magyar kommunista párt feladatai, Szikra 25. o.

** Révai: A magyar értelmiség útja, Szikra 20. o.

vall, hogy Lukács tisztában volt már 1946-ban is az okokkal és okozókkal — négy sor, mely úgy hangzik, mint egy sóhajtás:

»Jugoszlávia fölénye szomszédjai felett épp arra vezethető vissza, hogy benne az államformák szervesen nőttek ki a felszabadulási harc-teremtette közvetlenül demokratikus cselekvési formákból.«*

7. Amiről hallgatni kell vagy a megszentelt hazugságok.

A szegény magyar olvasónak valóban nem könnyű a dolga, ha tájékozódni akar a hazugságoknak és igazságoknak abban a sűrű tömkelegében, amit kommunista ideológusainak egy ilyen vitája felszínre hoz. A szebbnél-szebb Lenin-idézetek között ügyesen vannak elhelyezve otromba hazugságok, a legközelebbi mult történelmének kézzelfoghatóan szemérmetlen hamisításai. És amittől igazán eláll az ember lélegzete: épp a legotrombább hazugságokat patétikusan, az igazságnak legmélyebb hangú ünnepélyes akcentusaival írják le.

Semmi se jellemzőbb a szellemi légkörre, mint az a tény, hogy bizonyos hazugságokat, épp a legvaskosabbakat a legszemérszedettebbeket egyszerűen a megszentelt és vitathatatlan igazságok — a megtámadhatatlan szovjetigazságok — rangsorába emelték. Lukács támadói előszeretettel sáncolják el magukat épp ilyen megszentelt hazugságok mögé.

Lukács nem olyan naív, mint az Andersen-mesebeli mágusok, aki rá meri mondani a meztelen királyra, hogy meztelen. Ellenben el-elköveti azt a bűnt, hogy a meztelen királyra igen óvatosan azt mondja, hogy kissé hiányosan van felöltözve...

Íme egy példa. Szembeállítva a formális demokráciát a népi demokráciával, Lukács arról ír, hogy bizonyos válságos pillanatokban a formális demokrácia nem gyakorol elég vonzóerőt a tömegekre s ezzel kapcsolatban megkockáztatja a célzást a francia összeomlásra az utolsó háborúban: »A dolgozó tömegek maguk nem tekintették a maguk uralmának ezt a demokráciát: ezért omolhatott össze szinte ellenállás nélkül a fasizmus első rohama alatt«.

Mint látható, Lukács igen óvatosan csak az igazság felét mondja ki; de Rudast még ez is felháborítja. Rudas azt írja, hogy ez »gyökerében hamis, minden ténnyel ellenkező állítás«. És elképesztő lendülettel támad neki, Lukácsnak és vág a fejéhez ellenérvként ilyen mondatokat:

»Franciaországban a kommunista pártot betiltották, a kommunisták egy része börtönben ült, másik része kénytelen volt emigrálni, hogy a börtönt elkerülje. És mért kerültek börtönbe? Mert a német fasizmus elleni erélyes harcra akarták kényszeríteni a francia burzsoáziát és kormányát«.

Az igazság azonban az, hogy volt egy paktum, a német-orsz paktum, amelynek megkötése után Szovjetország a nyugati demokráciák ellen Németország oldalára állt, a nyugati demokráciákat Molotov és a szovjetsajtó háborús gyujtogatóknak nevezte és maga Sztálin a Pravdában egy interview keretében, melyet az Izvesztija 1940. augusztus 23-ikán írt vezércikkében citál, a háborúért Londont és Páriszt teszi felelőssé, mert elutasították a fasiszta Németország békeajánlatait. Az igazság az, hogy a francia kommunista párt már akkor is éppúgy mint ma, teljesen alárendelte magát az orosz politikának és ennek a politikának megfele-

* Lukács: Irodalom és demokrácia, Szikra, Budapest 1947. 83. oldal.

lően nemhogy nem akarta kényszeríteni a francia burzsoáziát és kormányát erélyes harcra a német fasizmus ellen, hanem felszólította Franciaország lakosságát és a francia katonákat, hogy fraternizáljanak a németekkel. Az igazság az, hogy Florimond Benté és Arthur Ramotte kommunista képviselők a francia parlament elnökéhez levelet intéztek, amelyben a kommunista párt nevében tiltakoznak a német fasisztákkal viselt háború ellen. Az igazság az, hogy a francia kommunista párt főtitkára Maurice Thorez Moszkvába szökik, hogy onnan harcoljon nem a német fasizmus, hanem a francia háborús gyujtogatók ellen. Az igazság az, hogy 1940 februárjában Thorez és Duclos felszólítást intéznek a francia kommunista párt tagjaihoz, hogy harcoljanak »az imperialista háború ellen és a békéért« és hogy a kommunista képviselők, akik emiatt a politika miatt — s nem a német fasizmus elleni harc miatt — voltak bíróság elé állítva, a bíróság előtt a következő közös nyilatkozatot tették: »Minket üldöznek, mert végső határozottsággal szegültünk szembe és szegülünk szembe az imperialista háborúval s mert felszólítjuk a népet, hogy követelje az azonnali békét«. S hogy ez az igazság, azt bizonyítja maga a Pravda, 1940 január 26-án megjelent cikkében dicsóítja a francia kommunista pártot, amely gyárakban és a fronton egyaránt harcol »a francia nép elnyomói ellen, terjesztve mindenütt háború ellenes röplapokat, melyek a Németországgal megkötendő azonnali békét követelik«.

Ha azonban ma Magyarországon bárkinek is eszébe jutna ezekről a tényekről csak egy szót is mondani, akkor felmerülhetne a kérdés is, hogy vajjon helyes-e vakon követni mindenben az orosz politikát, vajjon nem a forradalom öngyilkossága-e, ha forradalmi pártok egyedüli törvénye és irányítója a nagy-orosz állami politika feltétel nélkül való kiszolgálása?

Ha a magyar olvasóról azt kell mondani, hogy szegény, ez a jelző valóban ráillik azokra is, akik ma olvasnivalókkal ellátják.

Lukács elég bátor ahhoz, hogy szembeszálljon Rudas némely vádjával és hogy ráolvassa Rudasra a személyes rosszindulatot és ferdítéseket, tehát, ha óvatosan is, azt, hogy hazug denúnciáns. »Leggyakrabban nem az én valóságos nézeteim ellen száll síkra, hanem egy fantóm ellen, amelyet ő maga konstruál«.

Így mert írni Lukács, amíg nem tudta, hogy Rudas személyében nemcsak Rudással, hanem Moszkvával került szembe. S mi se jellemzőbb a magyar író mai helyzetére Magyarországon, hogy amint ez kiderült, Lukácsnak el kellett hallgatnia. Hogy szabadna valakinek ma Magyarországon Fadjejevvel vitatkoznia? Ha Fadjejev megrovásban részesíti valamelyik magyar író, ennek a dolga a töredelmes hallgatás és magábaszállás. Ez azonban csak az egyik következmény. A másik az, hogy a magyar párt apparátusa a Fadjejev megrovását, mint a jó csatló a trombitászt, harci jelnek fogja fel és már rohan is. Fadjejev 1950 februárjában lép a porondra s a magyar párt politikai bizottságának tagja, Révai József erre azonnal megérti, hogy »félreértésre« adhatna alkalmat, ha nem indulna csatába, a Társadalmi Szemlének még ugyanabban a számában, mely Fadjejev véleményét közli, hosszú cikkben »teoretikusan« szelvében-hosszában feldolgozza és részletekbe menően kifejti Fadjejev mester fellebbezhetetlen alapvető igazságait.

Fadjejev cikkében, melynek címe »Az irodalmi kritika feladatai«, moszkvai magaslataiból a következő ítéletet hirdeti ki: »Különböző nem-

zetközi kongresszusokon és értekezleteken találkozunk Lukács György magyar teoretikussal. Munkájában sok minden aggasztó. Az ember azt várná, hogy Lukács, aki hosszú éveig tartózkodott a Szovjetunióban és ismeri annak szellemi életét, meg kellene értenie, micsoda jelentősége van a népi demokráciák számára a mi szellemi életünkről való igaz információknak. Lukács azonban mindenütt és minden módon hallgatólagosan teszi túl magát a Szovjetunió kultúrtaapasztalatain.

Így ad Fadjejev legfelsőbb helyről nyomtatékot a Rudas »rendkívül szükséges és sürgős« követelésének: Nyilatkozzék Lukács, miért hallgatott olyan sokáig a Szovjetunió irodalmáról, művészetéről, filozófiájáról?

S ezzel kapcsolatban egyszerre találkozunk a törvénnyel is, mely előírja a hallgatást és a megszentelt hazugság tüneményével is. Rudas és Fadjejev után ugyanis Révai szintén úgy tesz, mintha itt valami általános elméleti kérdést kellene tisztázni, valóságos álarcosbált rendeznek a leterített Lukács körül, ahelyett, hogy a kérdésre az egyszerű igazsággal felelnének, mely ha ki szabadna mondani, nagyjában így hangzana:

— Megint úgy tesztek, mintha elfelejtenétek, hogy Lukács szóbanforgó tevékenysége Magyarországon az 1945—47-es évekre esik. Úgy tesztek, mintha elfelejtenétek, hogy akkor a legfőbb direktíva az volt, hogy válogatás nélkül és minden áron szaporítani kell a magyar párt tagjainak számát. Úgy tesztek, mintha elfelejtenétek, hogy a legnagyobb akadálya ennek az volt, hogy egyedüli támaszunk a megszálló Szovjetunió hadseregének és az általa szervezett rendőrségnek a hatalma volt. Ezt nem lehetett eltitkolni, de nekünk épp a Szovjetunió érdekében úgy kellett tenni, mintha nem így volna. Ezért óvakodtunk attól, hogy a Szovjetunióról a kellesténél, a legszükségesebbnél többet beszéljünk. Ellességeink legfőbb fegyvere épp az volt, hogy mi Moszkva kreaturái vagyunk. Hogy ezt a látszatot elkerüljük, illetőleg, hogy ezt a tényt eltitkoljuk, a mi egész akkori propagandánk a Moszkvával való kapcsolataink elhallgatásán alapult. Ez is, mint minden amit tettünk, a Moszkvával való teljes egyetértésben történt. Erre megdönthetetlen bizonyíték, hogy az 1946 szeptember végén és október első napján megtartott III. magyar pártkongresszuson se Rákosi, se Révai, se Gerő, egyetlen egy szónok se éltette, egyetlen egyszer se Sztálint és ha említették a nevét, akkor vigyáztak rá, hogy magukról megfélelkezve ki ne rakják a neve mellé a moszkvai etikett szerint kötelező bölcs és nagy és végtelenül szeretett jelzőket. Röviden csak Sztálinnak mondták Sztálint. S hogy ezzel a taktikával a bölcs és nagy és végtelenül szeretett Sztálin mennyire egyetértett, arra legjobb bizonyíték, hogy a magyar kommunista pártnak ezen a kongresszusán képviseltették magukat kiküldötteikkel a jugoszláv kommunista párt, a román, az osztrák, a dán, a finn, az angol, a svéd, a francia, az olasz és a lengyel kommunista pártok, ellenben bizony a Szovjetunió kommunista pártja (bolsevikiek) nem. A vőlegény és menyasszony jobbnak látták, hogy ne dicsekedjenek egymással és az egymást kompromittálóan szoros kapcsolataival. Ez volt éppen az a bizonyos hozzásimulási politika. Akkor mi magyar kommunisták Jugoszlávia barátságával dicsekedtünk, mert Tito népszerűségén, tekintélyén és barátságán keresztül próbáltuk ellensúlyozni a mi népszerűtlenségünket és népszerűsíteni a népi demokráciát, a szocializmust, sőt közvetve a Szovjetuniót. A kongresszus jegyzőkönyvének tanúsága szerint a felszólalók mind Titot és csak Titot halmozták el akkor a nagy, a hős, a nagylelkű

és nemes jelzőkkel. Nemcsak a Szovjetunióról hallgattunk; hallgattunk a saját 1919-es forradalmunkról is, a párt akkori mártírjairól is, általában a forradalomról és még a nagy orosz szocialista forradalomról is. Ennek megfelelően Lukács a »Nagy orosz realisták« című könyvének előszavában akkor nem használja a »kompromittáló« szocialista és a még kompromittálóbbr »forradalom« szót, hanem a körülményekhez hozzásimulva szépen körülírja a dolgot: »Amikor pedig az orosz nép 1917-ben győzelmesen megvívta a maga felszabadulási harcát...»*

Ez az, amiről hallgatni kell. A megszentelt hazugság tünevénye pedig e vita kapcsán abban mutatkozik meg, hogy mindenki úgy tesz — maga, Lukács is — mintha vitán felül állna, hogy a mai szovjetirodalom és művészet forradalmi és szocialista, mely értékben messze felülmúlja a »polgári« realistákat, holott ennek a felülről kormányzott, szellemében bürokratizált irodalomnak és művészetnek termékei se nem forradalmiak, se nem szocialisták, hanem apologetikusak és a legtöbb esetben nem is tartoznak az irodalom és művészet kategóriájába. S minden esetre — mondjuk például Gladkov, Geraszimov vagy Szimenov — hasonlíthatatlanul szegényebbek és sokkal-sokkal unalmasabbak, mint mondjuk Tolsztoj, Renoir vagy Ibsen.

8. Lukács önkritikájának legszomorúbb fejezete

Ezt röviden csak a legszomorúbb szóval lehet jellemezni. Teljes fegyverletétel ez. Amint a Szovjetunió irodalmának és művészetének vezető szerepéről van szó, megnémul minden ember. Mint tovább nem elemezhető, gondolkodást nem tűrő, szent dogma, »credo quia absurdum« kinyilatkoztatásszerű igazsága előtt borul le mindenki, aki nem akar a pokolba jutni. A pokol itt igen konkrétan, földien értelmezendő az irodalom és művészet mindentudó tábornoka, Zsdánov előtt, aki kinyilatkozta: »A szovjetirodalom a legeszezeibb, a leghaladóbb, a legforradalmibb irodalom«.

Lukács tehát, akire Rudas a »rendkívül szükséges és sürgős« követeléssel revolvert szegzett, felemeli mind a két kezét és elmondja az előírásos litániát a következő »önkritikai« szavakkal:

»Nem állott kellő nyomatékkal előtérben a szovjetkultúra szerepe kulturális átalakulásunkban és ujjászületésünkben. Ez pedig minden kérdés középpontja. Egy mai Bacványinak állandóan kellene hangsúlyozni: »Vigyázo szemetek Moszkvára vessétek!«

»Ennek a kérdésnek központi jelentősége abban is megnyilvánul, hogy tudatosan vagy öntudatlanul állandóan fennáll az értelmiség, az írók körében egy olyanfajta raffinált ellénállás a szocializmus, a szocialista kultúra ellen, hogy általában elismerik, sőt esetleg kifejezetten igenlik a szocializmust, ellenben elvetik annak konkrét és valóságos megtestesülését a Szovjetunió kultúrájában. Ez a kérdés ilymódon minden pozitív perspektíva központi kérdése. A szocializmus: valóság, még pedig egyféle és egyértelmű valóság: az, ami a Szovjetunióban megvalósult. Aki a valóságtól vagyis a Szovjetuniótól — eltekintve akar szocializmust, nem akarhatja azt igazán, sőt lényegében, objektíve ellenszegül neki... Aki tehát a magyar fejlődés sajátosságát komolyan veszi, annak aláhúzottan kell kiemelnie a Szovjetunió központi helyét egész létünkben és fejlődésünk-

* Lukács: A nagy orosz realisták, Szikra 1946. Előszó, 5. oldal.

ben... Új, minden eddiginél magasabbrendű irodalommal állunk szemben...«

Azután, hogy az igazhitűségét még jobban bebizonyítsa, kijelenti azt is, hogy ma a Szovjetunióban »természetesen a szovjetirodalom és művészet irányítása a Len'in-meghatározta vonalon fut«. És ennek bizonyítására olyan érvet hoz fel, mely igazán nem méltó Lukács intelligenciájához; érvet, mely a Rajk-féle perekben elhangzott »bizonyítékokra« emlékeztet:

»Hogy csak egy legújabb példát soroljak fel, a Petőfi ünnepségek alkalmával nálunk járt Scservina elvtárs, a filmügyek miniszter helyetese kiemelten hangsúlyozta az alkotó művészek teljes művészi szabadságát... (Szabad nép, augusztus 5.). Ugyanezt emelte ki Alekszandrov elvtárs, Sztalin-díjjal kitüntetett rendező. (Szabad nép, augusztus 7.)«

Ezek után már nem meglepő, ha ahelyett, hogy őszintén megmondaná az igazat, Lukács »önkritikájában« magyarázza, munkáiban mért hallgatott akkor mégis a szovjetirodalomról. Olyan magyarázatot ad, amit persze könnyű egyszerűen nevetségessé tenni: »A szovjetirodalom terén az én tudományos felkészültségem messze elmarad a tudás mögött, melylyel más téren rendelkezem«.

Hogy ezt a szomorú és lehangoló látványt, amit ilyen »önkritika« nyújt, ne nyujtsam tovább, de mégis láthatóvá tegyem az eltökéltséget, mellyel Lukács igyekszik folytatni az új körülményekhez való kénytelen »hozzásimulást«, álljon itt »önkritikájának« utolsó passzusa:

»Látjuk, bármilyen problémáját ragadjuk is ki irodalmunk fejlődésének a szocialista realizmus útján, mindig arra a következtetésre jutunk: »Vigyázó szemetek Moszkvára vessétek!« Ez az irányítás hiányzott eddigi kritikus tevékenységemből. Ezt a hiányt remélem már a közel jövőben kipótolni«.

Fadjevet azonban, illetőleg a felsőbb hatóságot, melynek szószólója, mint láttuk, még ez se elégítette ki. Révai, akinek az a szerep jutott, hogy Fadjejev útmutatása nyomán hivatalosan, a magyar párt nevében lezárja a vitát, megkísérelte, hogy illendőbb és kulturáltabb hangon írjon, mint Rudas vagy Fadjejev. Helyenként az embernek valósággal az a benyomása, hogy nagyon is kedve ellenére, kényszeredetten játssza el ezt a szerepét. Felveti a kérdést, hogy mi tette szükségessé ezt az egész vitát e könyvvel kapcsolatban, melynek első kiadása még 1947-ben jelent meg. Az egyik okot, amit különösen kiemel, rendkívül érdekesen így jelöli meg:

»... a Szovjetunióhoz, mint a mi példaképünkhöz és tanítónkhoz való viszonyunknak megszilárdulásával és népszerűsítésével kapcsolatban szükségképpen felmerült a szovjetkultúrának (és irodalomnak) kérdése az új magyar szocialista kultúra megteremtésében és meg kellett vizsgálni, vajjon nincsenek-e saját sorainkban olyan nézetek, amelyek alábecsülik a szovjetkultúrának vezető és példaképszerű szerepét és ezzel meglássítják, gátolják a mi saját magyar szocialista kultúránk (és irodalmunk) fejlődését«.

Rövid idő alatt kialakult egy tájékoztatóirodabeli szalónnyelv, igen szépen, sőt magasatosan hangzó szavakkal, melyek igen csunya és durva tényeknek nemcsak megnevezésére, hanem egyúttal — mint általában a szalónok nyelve — megnevezésére is, eltakarására is szolgál.

A »Szovjetunióhoz való viszonyunk megszilárdulása és népszerűsítése«, mely a vitát Révai szerint szükségessé tette, voltaképpen a Tájékoztató Iroda ama bizonyos nagy Határozata óta következett be Magyarországon. Mert ma már nyilvánvaló, hogy noha ez a Határozat közvetlenül Jugoszlávia ellen irányult, valójában, mint maga a Tájékoztató Iroda is, eszközül szolgált arra, hogy vele a kelet európai államokat legszigorúbban, legteljesebben és véglegesen a Szovjetunióban uralkodó bürokrácia rabláncára fűzzék. Azzal, hogy az egyetlen országot, mely valóban forradalomban született újjá s melyben valójában a proletariátus diktatúrája a hordozója a népi demokráciának, azzal, hogy Moszkvának sikerült a Jugoszláv Népköztársaságot kiközösíteni és blokád alá helyezni, a megszállyva tartott kelet európai államok Moszkva jóvoltából uralkodó rezsimjeinek minden ellenállási lehetősége megszűnt s magának a Kremlnek most már legkevésbé se kell tekintettel lenni a meghódított országok népeinek érdekeire vagy kívánságaira.

Amit Révai a »Szovjetunióhoz való viszonyunk megszilárdulásának és népszerűsítésének« nevével takar el, azt, nevén nevezve a dolgot Milován Gyilasz egyszerű nyelven így határoz meg:

»Megszüntetve a magántőkét, — mivelhogy annak »szabad« természeténél fogva nem lehet megszüntetni kapcsolatát a külső kapitalista világgal, holott ezzel a Szovjetunió csak biztosíthatja magának az egyeduralmi helyzetet, — és kifejlesztve az állami kapitalizmus és bürokrácia formáit a megszállyva tartott vagy félig megszállyt országokban, a Szovjetunió imperializmusa nem a régi klasszikus formában jelentkezik, hanem elfordított, »szocialista« külsőségekkel. Úgy jelentkezik, mint a hazai kapitalista kizsákmányolás alól »felszabadító« és mint az »idegen« kapitalista monopóliumok és esetleges hódítási kísérleteik ellen »védelmező«. Magának a kizsákmányolásnak a formái azonban nem újak, hanem a monopolisztikus kapitalista kizsákmányolás elsődleges tipikus formái. Éppen ez álcázta, hogy mi a kelet európai országok államformájának mai igazi lényege. A népi demokráciának, mint a proletárdiktatúra formájának palástja alatt (amely forma a valóságban és a maga tisztaságában kezdettől fogva csak Jugoszláviában létezett és létezik) ezek az országok mindjobban egy zsarnoki államkapitalista diktatúra gyarmataivá alakulnak és alakíttatnak át (mint például Románia) vagy félig gyarmatosított ország jellegét öltik (mint például Lengyelország)»*

Hogy Milován Gyilasz ezzel valóban fején találta a szöveget, hogy ez és csakis ez a titka az afféle »népi demokráciának«, amilyen a magyar, arra a Lukács körüli vita és annak a módja is egyik félremagyarázhatatlan bizonyítéka. Révai, a vitát be nem fejező, de a vita befejezésének szánt cikkében azt írja, hogy a párt megbecsüli a kvalitást és Lukács elvtársat kvalitásnak tekinti.

»Számítok további munkásságára és kívánatosnak tartom, hogy részt vegyen irodalmi és ideológiai életünkben. De ennek előfeltétele a komoly és következetes önkritika«.

Ez megint az a tájékoztatóirodás szalónnyelv. »A komoly és következetes önkritika«, melyet Révai követel, azt jelenti, hogy a mai Magyarországon mindenkinek komolyan és következetesen le kell mondani

* Milován Gyilasz: Savremene teme, Borba 1950. nov. 26.

minden önálló gondolatról és a bírálóknak még a kísérletéről is a Szovjetunióval szemben.

9. Utolsó szó az utolsó szóról.

Van két momentum Révai zárószavában, mely különös figyelemre tarthat igényt. A középkori skolasztika abban látta feladatát, hogy a dogmát és az emberi értelmet egymással kibékítse. Révai is megkísérli, hogy azt, amiben kételkedni **nem szabad**, amiben minden igazhívőnek a priori **hinni kell**, az elmélet segítségével »racionálisan is« bebizonyítsa. Teszi pedig ezt a következő módon: Hivatkozik a marxizmusnak ama megállapítására, hogy a kultúra mindig egy meghatározott társadalom gazdasági viszonyainak, magának a gazdaságnak felépítménye és hogy az a társadalom, amely a történelmi fejlődésnek magasabb fokán áll, szükségképpen kultúrájában is magasabbfokú. Minthogy a Szovjetunió társadalma a történelmi fejlődésnek magasabb fokát képviseli, mint a kapitalista és minden addigi társadalom, a Szovjetunió kultúrája — melyet Révai szocialista kultúrájának nevez — szükségképpen magasabbfokú kultúra, mint a kapitalista és minden eddigi kultúra. »Nincs olyan társadalom, melynek, ha gazdasága fejlettebb az előző társadalom gazdaságánál a kultúrája azonban kevésbé fejlett volna«. — Ezzel a formulával véli Révai bizonyítani, hogy a Szovjetunió kultúrája, művészete és irodalma szükségképpen leghaladóbb, élen haladó és példakép. Ez az egész bizonyítási eljárás valóban mintakép: mintaképe a marxizmus ellaposításának. Csak magának Marxnak arra a »Politikai gazdaságtan kritikájá«-hoz írt, töredékben maradt nevezetes bevezetőjére kell emlékeztetni, hogy nyilvánvaló legyen ennek az okoskodásnak sivár lapossága.

»Ami a művészetet illeti« — írja ott Marx — »ismeretes, hogy virágzásának bizonyos periódusai semmiféle arányban sem állnak a társadalom általános fejlettségével s ezek szerint a társadalom materiális alapjával sem...« Ugyanezen a helyen olvasható az az ismert marxi megállapítás is, hogy »a görög művészet és éposz még mindig normaként, mint elérhetetlen mintakép van érvényben«.

De Marx tekintélye nélkül is világos mindenki előtt, hogy a termelőeszközök fejlődési útja a kevésbé kifejlett formáktól a fejlettebb, az egyre fejlettebb formákhoz vezet. A bronzkorszaktól az atomenergia koráig világos e fejlődésnek útja és iránya. De állíthatja-e valaki, — aki képes művészi élményre, aki valaha is átélte annak a tüneménynek a valóságát, melynek neve szépség, — állíthatja-e bárki is, akinek van érzéke a művészet iránt, hogy a művészi alkotás **ugyanolyan értelemben** egyre tökéletesedő, haladó, mint ahogy a társadalmi fejlődés, vagy a termelőeszközök fejlődése magán viseli a haladás jellegét. Milyen mértékkel lehet például arra a következtetésre jutni, hogy a német hősi éposz, a »Nibelungenlied« fejlettebb és nagyobb művészi értéket képvisel, mint Homérosz Iliásza? Holott a hűbéri társadalom, ami a gazdaságát illeti, kétségtelenül magasabb fejlődési fokot jelent, mint a rabszolgamunkán alapuló társadalmi szervezet.

Az igazság az, hogy a történelem folyamán az emberi öntudat, az emberi érzékenység és az emberi követelmények egyre fejlődnek, növekszenek, elmélyülnek, de hogy ez a fejlődés, hogy jut kifejezésre abban a különleges szférában, melyet művészetnek nevezünk, ezt nem lehet

»tekintélyek« parancsszavára elintézni. Ezt szabadon és kritikusan kell megvizsgálni, itt szabad és kritikus kutatómunka vezethet csak el oda, hogy majd egyszer kiépüljön a marxista esztétika tudománya.

De vajjon véletlen-e, hogy a Szovjetunióban nemcsak, hogy nem született meg ez a marxista esztétika, hanem nyoma sincs a munkának, melynek eredménye majd egyszer egy ilyen tudomány megszületése lehetne? Vajjon lehet-e egyáltalán még csak beszélni is egy marxista esztétika megteremtéséről egy országban, amelyben azt állítják, hogy a szocialista, sőt a kommunista kultúra megvalósítható bürokratikus rendszabályok segítségével, oly csalhatatlan rendeletekkel, melyeknek végrehajtása felett az NKVD és egy egész lélektelen, bálványá vált és kegyetlen óriási állami apparátus őrködik? Lehet-e szocialista művészetről vagy általában művészetről még csak beszélni is akkor, ha a lenini párt-szerűséget az irodalomban úgy értelmezik, ahogyan azt egészen a moszkvai bürokraták szellemében, az ő magyar helytartójuk, Révai József teszi:

»A szocialista társadalomban, amely épül (és amely már felépült) a nép nem óhajtja, hogy már »kész« irodalmi műveket, bocsánat a kifejezésért — »konfekciós« irodalmat vásároljon, hanem beleavatkozik magába az alkotó munkába, megmondja, hogy mit és hogyan akar, igyekszik, hogy megnyerje az írókat ahhoz, hogy az ő műveiket »mértékre készítsék« és a nép »testére szabják«. A párt vezetése végső fokon azt jelenti, hogy a nép »megrendeléseit« kézbesíti...«.

És ha így »vezetik« az irodalmat, akkor Révai még panaszkodik »az ábrázolás shematizmusára« a magyar »szocialista« irodalomban.

»Egy vers attól még nem lesz jó szocialista vers, hogy a párt — kis vagy nagy betűvel — ott szerepel benne, mint elkerülhetetlen külső kellék...«

És ugyanaz a Révai, aki az irodalmi megrendelésekről beszél, arra biztatja a »szocialista« írókat, hogy legyenek bátrabbak, hogy őszintébbnek kellene lenniük és nem »az állandó lelkesedés« állapotában. Ezt ugyanaz a Révai mondja, aki résztvesz olyan »vitában«, mint amelyen ez a Lukács-körül.

Egyrészt Révai látja és belátja, hogy nem irodalom és nem művészet az, ami »megrendelések« terméke és amit »a nép testére szabnak« (mellesleg mondva Zsdánov nem a nép és nem a nép testéről, hanem a mandarinokról van szó) — másrészt ugyanez a Révai az irodalom párt-szerűségét úgy fogja fel, hogy annak egy bürokratikus oligarchia pillanatnyi taktikai érdekeinek kell magát alárendelnie.

Ez a »vita«, amely nyilvánvalóan rendeletre készült, hogy megtörjön minden ellenállást a könyörtelen szellemi deszpotizmussal szemben, leplezte nemcsak a rezsimet, amelyet a Szovjetunió kényszerített rá a keleteurópai országok népeire, hanem leálcázta annak az emberhez nem méltó kultúra-ellenes állapotnak egész szellemi és erkölcsi nyomorát, amelynek a Tájékoztató Iroda szalónnyelve »a szocialista kultúra« elnevezést adja.

SAFFER PÁL:

Mese a kezdetről

Volt egyszer, hol nem volt, az egyik nagy poráról és jó boráról híres alföldi nagyvárosban, volt egy gyár. Nem volt nagy és nem visszhangzott teljesítményétől az ország. Kicsi, igénytelen gyáracska volt ez, amilyen százával akad minden nagyvárosban, behúzódvá egy-egy poros mellékutcába, valami rozoga épületbe, úgy ahogyan különböző rendű és rangú gyárosok itthagyták nekünk örökségbe.

Olyan kicsi volt ez a gyár, hogy a városházán néha meg is feledtek róla a hivatalnokok a súlyos városigazgatási gondok mellett. Csak, amikor elsőnek teljesítette termelési feladatát, akkor kapták fel a fejüket a hivatalnokok az iparügyosztályon...

— Hm! No lám! Ugy-e mondtuk... mindég mondtuk. — Mivel azonban érvelésüknek senki sem mondott ellent, rendszerint ismét elfeledtek a kis gyárról, a következő hasonló eseményig.

Amint mondtam, ebben a gyárban, mint annyi hasonlóban, nem csináltak földrengető nagy dolgokat, mint például: traktorokat, emelődarukat, hanem egészen igénytelen, kicsi papírzacskókba csomagolt — **hangszerhúrokat**.

De azért a munkások abban a gyárban is olyan szorgalmasan dolgoztak, mintha üzemük valami nagy, országos jelentőségű gyár lett volna. A gyár kéménye napról-napra vidámabban pöfékelt, benn zúgtak a fekete gépek, fonták a sárga bélhúrt és csillogó fémszalaggal tekerescselték be a már megfont húrt. Ügyeskező munkáslányok szemfényvesztő gyorsasággal csomagolták a kész árut papírzacskókba és dobozokba, a gépészek is, mint minden más gyárban, fülig maszatosan ellenőrizték a villany motorok és a halkán zúgó fonógépek munkáját, amire egyébként szükség is volt, mert a gépek igen elhasznált, gyatra állapotban maradtak ránk. Az üvegfallal elkerített irodában a főkönyvelő feltolta kopasz fejére a feketekeretes pápaszemet és immár ötödször fogott neki a félméteres számoszlopnak, hogy megtalálja, honnan ered a fél dinár hiány.

Az ifjabb könyvelőnemzedék két tagja pedig, egyéb dolga híján, bámulva figyelte főnöke hősi harcát a számokkal. Egyszóval, minden a legnagyobb rendben ment, amit különben a falon függő termelési táblázat is bizonyított.

Ebben a gyárban dolgozott már harminckét esztendeje Öreg János, a gépész. Végig próbált ez alatt a harminckét esztendő alatt minden rendű és rangú urakat, kezdve a császári és királyi udvari tanácsos Schmutzig Adalbert úron és az örökké részeg goszpodin Lebovicson, a pápaszemes, lovaglópálcával hadonászó vitéz alsóbagoosi Tolvay Baltazárig. Harminckét éve Öreg János éppen olyan maszatos volt minden nap, mint a másik két gépész és munka végeztével egyformán fáradtan oldalogtak haza, kerülve a zajos központi utcákat, ahol az esteben sok dologkerülő nyújtóztatta henyeléstől elernyedti tagjait. Egyszóval, Öreg János éppen olyan fáradt, kisémmizett munkás volt, mint a többi és ha valaha valaki arra méltatta volna, hogy megkérdezze, a sok gazda közül melyik tetszik neki, úgy felelt volna, mint a többi: — egyik sem. A különbség talán csak az volt, hogy Öreg Jánosnál öt-hat gyerek helyett délben, este, tíz ült az asztalhoz.

Ezen a hideg késő őszi napon, Öreg János, már életében ki tudja hányadszor járta végig a gépeket, óvatosan, gyengéden végig törülgetve olajos ronggyal mindegyiket. Maga sem tudta miért, de ez alatt a néhány hónap alatt, mióta elmenekült az utolsó gazda, valahogy másképpen nézte a gyárat, ha nem is volt mindennel melegegdedve, ami történik.

Sokszor eszébe jutott Sándor, a fonó, aki vért köpött már, amikor elvitték huszonnyolcban a csendőrök. Nem is jött szegény vissza... De várta Sándor ezt az időt! Sokszor mesélt a jövődőröl: „amikor nem lesznek gyárosok és embernek számít majd a munkás is...”

Hiába no. Nem érte meg ezt az időt, akármennyire is várta. Itt dolgozott a hármass fonógépen, ahol most a forradásos képű Gál Péter dolgozik. A gép mellől vitték el... Akkor, Öreg János, úgy megmarkolta a franciakulcsot, hogy a keze megkékült bele, de azután elengedte. Nem látta értelmét, egyedül volt. Azóta különösen vigyázott a hármass fonógépre. Sok munkás cserélődött ki azóta, sokan jöttek, sokan elmentek, feledésbe ment, hogy mi történt a hármass fonógépnél, csak Öreg János őrizte némán az emléket. Ugyan ki vette volna észre, hogy a hármass fonógépet gyengébben símogatja az olajos ronggyal, mint a többit.

Alighogy elhagyta a hármass fonógépet, megtörtént a baj. Öreg János valami furcsa, kísérteties jajhoz hasonló csikorgást hallott, azután egy hosszú, elnyújtott pattanást, majd a háta mögött csend lett. Megállt a gyár szemefénye, a hármass fonógép.

Összeszaladt az egész kis üzem. A munkások tapogatták, a csomagolóányok egymáshoz bújva, ijedten nézték az imént még barátságosan zúgó gépet, melyből kihalt a hang. Az igazgató verítékezve próbálgatta megmozdítani a halott kerekeket, a főkönyvelő pedig kopasz tarkóját vakargatta megfontoltan és magában már számolta, mennyi lesz a gyár vesztesége.

Öreg János úgy állt a kör közepén, mintha ő volna a bűnös azért, ami történt. Égette a testét a körülötte állók tekintete. Rajta kívül a jelenlevők közül talán egyik sem tudta pontosan mi tör-

tént és miért történt. Huszonöt esztendeje ismerték egymást: ő és a húrfonógép.

Mikor egy kicsit megemberelte magát, szép lassan elmonlta, amit tudott. Hogyan tört már el kétszer a fonógépen a szalagvezető szerkezet, milyen nehezen lehetett csak, Németországból beszerezni az új alkatrészt, mert nálunk nem tudták megcsinálni...

— Szóval, vége... — szólalt meg a forradásos képű, Gál Péter.

Szavai nyomán halotti csend támadt. Nem hibáztatta Öreg Jánost senki a törésért, csak csendesen, egyenként, eloldalogtak, ki-ki a maga helyére. Az egyébként állandóan nevetgélő, fecsegő csomagoló lányok most hallgatva a munkájuk fölé háioltak. A gépnél ketten maradtak csak: Öreg János, a gépész és Gál Péter, a fonó.

Este, otthon eltolta maga elől a tányért, nem volt étvágya. Tisztában volt azzal, hogyha a hármás fonógépet hamarosan munkába nem állítják, le kell állni az egész gyárnak. Külföldről pedig ki tudja, most háború után, meg lehet-e szerezni a törött alkatrészt. Mikor már mindenki lefeküdt, óvatosan, szinte lopva előhúzta zsebéből a kettétört fényes fémdarabot.

Sokáig ült Öreg János a lámpa mellett. Forgatta, illesztgette a törött géprészt, de hiába, az csak törött maradt.

Másnap, életében először, Öreg János kimaradt a gyárból. Elment messze, egészen a város másik végére, a nagy gyárba, a sógorához, aki vasöntő volt.

István sógor, a vasöntő szomorúan csóválta a fejét, amikor meglátta a törött géprészt.

— Nehéz dolog ez, János. Kiönteni is nehéz, meg azután ez valami különleges rézötvözet. Ha nem tudod az összetételét, akkor nem lehet megcsinálni, mert az ilyen részeknél az anyag minőségétől tügg minden...

De Öreg Jánostól nem lehetett olyan könnyen szabadulni. Mikor látta, hogy a sógorát nem lehet rávenni a vállalkozásra, kért tőle egy kis modellező földet.

— Nyakas ember vagy te, János, az is voltál világeletemben! — nevetett a vasöntő és adott neki egy kis láda mintázóföldet. Mikor kikísérte, még el is látta jótanácsokkal, hogyan alapozza meg a mintát, hogyan hevítse a fémet...

János az utolsó tanácsokat már nem is hallotta. Hóna alatt a ládáva sietett a gyárba. Mikor belépett, az igazgatóval találkozott:

— Na, mi az Öreg János, magából vénségére lett dologkerülő? — Aztán megpillantva János hóna alatt a ládácskát a földdel, kíváncsian megkérdezte:

— Hát avval a mintázófölddel mit akar?

— Megpróbálom — dünnyögte félig magának János — megpróbálom, ha lehet...

— Mit próbál meg? — kérdezte az igazgató és közelebb lépett hozzá.

— Megpróbálom kiönteni a géprészt...

— No, majd meglátjuk — morogta az igazgató és ment a dolgo után. Csóválta a fejét, mint aki valami hihetetlen dolgot látott. — No,

nézd csak a vén bolondot, fáj neki, úgy látszik... hihetetlen, he he he...

Öreg János besietett a gépházba és a munkaasztalra rakta terhet. A fonóteremből behúzódott mellé a vágottképű Péter is és halkán, mintha félt volna kimondani, megkérdezte:

— Megcsinálod... János?

— Meg — mordult az öreg egyet — meg, ha lehet. — Azután munkához látott. Szorgalmas keze alatt a kovácsműhelyből hamarosan kis öntőde lett. Hulladék-deszkából megcsinálta a minta keretét, azután hozzálátott a mintázáshoz.

Két napja dolgozott már Öreg János reggeltől estig, már négy-szer rontotta el a majdnem kész mintát, nem volt jó sehogysem, most már az ötödiket simítgatta.

— Ez alighanem jó lesz — mordult egyet a munka végeztével, — a minta mellett kuksoló Gál Péter pedig ájtatosan emelte rá a szemét, mint aki hiszi rendületlenül, hogy a kísérlet sikerülni fog.

Kutatni kezdett az ócskavas-raktárban. Hosszú keresés után meg is találta, amit keresett, a tizenkét év előtt eltörött rész darabját. Azután számolt. Meg is mérte a darabokat, de arca egyre komorabb lett. Hiába volt minden. A törött rész anyaga, még ha hozzá adja a megtalált részt is — kevés. Számolni kell a veszteségre az öntésnél és az olvasztásnál.

Ismét bement a raktárba. Turkált, kutatott a fémhulladékok között. Néha egy vasdarabbal meg-megütötte a törött géprészt, majd a sárgás színű fémhulladékok valamelyikét, megkísérelve a csengésük után összehasonlítani őket, de hiába.

Ezen az estén komoran ment haza Öreg János. A körülötte settenkedő Gál Péternek nem is köszönt. A forgalmas belvárosi utcákat ismét el kerülte, mint valamikor régen. Még a vaskereskedés mellett sem állt meg, ahol pedig minden este meg szokta nézni, nem adták-e el azt a szép fehér takaréktűzhelyt, amelyekre ő már hónapok óta rakja félre a megtakarított dinárokat.

Mikor befordult az utcájukba, hangos lárma fogadta. Zsvajgó gyerek sereg szaladt egy sárga fémkarika után, mely szökelve gurult a hepe-hupás kövezeten és minden ütődésnél nagyot, mélyet csendült. Öreg János megállt, hallgatta a csengést, valahogy úgy tett neki, mintha már valahol hallotta volna ezt a hangot. De azután elkergette magától a gondolatot és tovább ment.

Otthon már várták. A lánya fésülködött a mosdó felett lógó tükör előtt. Ügylátszik a városba készült. A két idősebb fia pedig az asztalnál sakkozott. Amióta sakk-kör alakult a gyárban, nem lehetett őket elválasztani a sakktáblától. A felesége felkeltette a fiúkat az asztal mellől, letörölte vizes ronggyal az asztalt és kiment, hogy behozza a vacsorát. Közben, még kiszaladt az utcára behívni Pistit, a legfiatalabbat, aki nagyon belefeledkezett a játékba.

Már mindannyian az asztalnál ültek, mikor a félig nyitott ajtón lábujjhegyen besurrant Pisti, hóna alatt a karikával. Tudta, hogy az apja nem szereti, ha sokáig az utcán marad, de most remélte, hogy sikerül megúszni a dolgot komolyabb következmények nélkül.

Csendben vacsoráztak. Pisti néha rápillantott az apjára, kinek komor arca nem sok jót ígért, de mivel a felnőttek hallgattak, ő sem mert szólni.

Mikor a felesége kivitte az edényeket, János magához intette a gyereket:

— Te Pisti, mutasd csak azt a karikát!

A gyerek szó nélkül elhozta a sarokból a játékot és odaadta az apjának.

Öreg János elővette zsebéből a géprészt, összehasonlította a karikával, azután elővette zsebéből a ceruzáját és óvatosan, az ujjahegyén tartva, megütötte először a géprészt, azután a karikát.

Mélyen, szinte egyforma hangon csendült mind a kettő. Hátha — hátha egy anyag... csillant fel Jánosban a remény. Rászólt a fiára.

— Ezt a karikát holnap elviszem, kell nekem a gyárban.

Pistinek először nyitva maradt a szája a meglepetéstől, azután hangosan tiltakozni kezdett.

— Halgass, — mordult rá az apja — mondtam, hogy kell nekem.

De a gyereket nem lehetett elhallgattatni, hiszen ez volt a legszébb karika a környéken...

És Öreg János pofonütötte a fiát.

A sírásra felfigyeltek a többiek is. A felesége, magához vonva a gyereket, rászólt:

— Nem szégyelli magát, ezért megütni a gyereket? Úgy bánik vele, mintha kocsiszámra venne neki játékot. Még azt a kicsit is elveszi tőle, amit szerez magának ez a szerencsétlen kölök...

János ingadozni kezdett. Bizony, tíz gyerek mellett az ő házában nemigen jutott pénz játéokra, de mivel ebben a tekintetben őt sem igen kényeztették el gyerekkorában, így hát nem is sokat törődött az ilyesmivel.

Megsajnálta a gyereket. Érezte, hogyha a felesége még egy szót szól, ő vissza fogja adni a karikát. Azt pedig nem lehet. A gépet meg kell csinálni, a gépnek dolgozni kell. János felkelt a székről. Nem tudta, mitévő legyen. Érezte, hogy egyre jobban ingadozik, hogy nem bírja ki a család néma rosszalását. Hirtelen ötlete támadt. A karikát letette a padlóra és teljes súlyával ránehezedett. A gyenge rézkarika előbb lassan hajolni kezdett a nyomás alatt, azután halk pattanással eltört.

Az este kellemetlen csendben telt el. Jánoshoz nem szólt többet senki, ő sem szólt senkinek, csak Pisti sírt fel önként az éjszakán. Síratja a karikát.

János nem tudta, mitévő legyen. Bántotta nagyon, hogy így járt el. Nagyon régen nem volt náluk a házban semilyen veszekedés, még szóváltás sem. Nem kellett volna megütni a gyereket. Azelőtt ezt nem tette volna, de akkor más volt minden. Akkor mindent a család jelentett, számára más nem is létezett, hiszen minden más, az egész környező világ csak keserűséget termelt. Most valahogy másként van. Érezte, hogy már nem kizárólag a családjáé. Érezte, hogy valami új erő van jelen az életben, mely húzza maga felé, mely őt, Öreg Jánost, két részre osztja: a gyár! Érezte már régen, hogy ezt

a kettőt valahogy össze kellene egyeztetni, mert különben előbb-utóbb kettészakad. Csak azt nem tudta, hogyan.

Hozzáfogott a vetkőzéshez. Már éppen el akarta oltani a vilányt, mikor Pisti felsírt álmában:

— Ne, ne, az enyim...

Öreg Jánost valami furcsa melegség öntötte el. Odament az ágyhoz és sokáig nézte az alvó gyereket. Azután lassan lehajolt és megcsókolta a kócos gyerekfejet. A gyerek álmában átdobta a kezét, mintha félkézzel megölelte volna az apját. Óvatosan lefejtette magáról az ölelő kart és kiegyenesedve mormogta:

— No, ne sírj fiam, majd csinál neked apád szebb karikát. Ez kellett, nagyon kellett... — Itt megállt, mintha azon gondolkodott volna, hogy kinek is kellett az a karika, azután hangosan, megkönynyebbülésszerűen, mint aki valami új, nagy dologra jön rá, kimondta: ... kellett fiam nekünk.

* * *

Másnap János kiöntötte az első géprészt. Napokig tartott, míg a hiányos szerszámokkal megmunkálta. Büszkén mutatta az igazgatónak a keze munkáját, de az csak dűnnyögött:

— Majd meglátjuk...

János hozzáfogott a fonógép összeszereléséhez. Egyetlen munkás sem bírta ki, hogy oda ne menjen, ha csak egy pillanatra is, megkérdezni:

— Hogy halad a munka?

Még az öreg könyvelő is kijött, megnézte a gépet és nagyokat bólogatva, a fejét vakargatva visszament az irodába.

Az indulásnál összegyűlt az egész munkásság. A vágottképi Gál Péter olyan áhítatosan tette súlyos, nagy kezét az indítókarrá, mintha egy tollpárnát akart volna arrébb tenni. Azután lassan forogni kezdtek a kerekek. Öreg János műve, az új géprész, a fémszalagot vezető sárga fémrúd méltóságteljesen csúszott a forgó kifeszített bélhúr mentén és nyomában a sárga húr ezüstsínű köntöst kapott. Az emberek néztek és hallgattak. Azután megtörtént a baj. Gál Péter teljesen lenyomta az indítókart és a teremben ismét felhangzott a régen hallott, tompa zúgás, de csak egy pillanatig. Azután valami reszelős csikorgás és egy recsenés hallatszott, és mire Gál Péter kikapcsolta a mótort, már késő volt. Az elszakadt fémszalag csüggedten lógott a rúdról. Ismét csend lett.

Öreg János előbb ösztönszerűen odakapott a géphez, mintha meg akarta volna menteni a keze munkáját, de azután megtorpant és lassan leengedte a kezét. Az emberek széledni kezdtek, az egyik nevetve, a másik a fejét csóválva, az igazgató pedig csapott egyet a kezével a levegőbe és mérgesen dohogta:

— Ejnye, nem megmondtam, hogy hiábavaló kínlódás ez az egész...

Öreg János felelni akart neki, de azután jobbnak látta hallgatni. Minek vitatkozni? Úgy érezte, hiába is magyarázná, úgysem értenék meg, mit élt át ő ez alatt a néhány nap alatt. Különösen pedig azt nem értenék meg, hogy neki még ezek után is törhetetlen szán-

déka megcsinálni az alkatrészt. Pedig Öreg János világosan érezte, hogy van ereje nekifogni még egyszer az öntésnek, még kétszer is, ha kell. Úgy érezte magát, mintha megnőtt volna. Mintha magasabb, nagyobb lenne itt körülötte mindenkinél és mintha a fejük fölött ellátna messzire. Oda, ahova a többiek nem látnak el, még az igazgató sem. De mivel Öreg Jánosnak nem volt eleme a vitatkozás, így hát jobbnak látta hallgatni és egyszerűen hátat fordítani az igazgatónak.

Egyedül maradt a gépnél Gál Péterrel. Utolsónak a főkönyvelő ment el, olyan mozdulattal eresztve le homlokáról a szemüveget, mintha legalább is a siker kapuját csukta volna be János előtt.

Gál valami ijedt, de mégis reménykedő tekintettel nézett Jánosra. Szólni akart talán valamit, mentegetőzni, de nem mert.

No, fűzd ki a húrt, szóló rá János, azután hozzáfogott a szét-szereléshez...

Még kétszer öntötte ki a darabot Öreg János. Egyszer a csavarment, amelyik a kart a húr mentén húzta, nem volt pontos. Más-kor repedt volt az öntvény. Öreg Jánossal már szinte senki sem törődött a gyárban. Az igazgató Belgrádba utazott, hogy megrendelje külföldről az új géprészt, csak Gál Péter kullogott rendíthetetlenül János nyomában, itt-amott segítve neki a munkában.

Végül kész lett a harmadik példány. Öreg János már reggel három órakor bement a gyárba és szerelni kezdett. Nem akarta, hogy lássák. Bántották az egyre sűrűbb gúnyos mosolygások, megjegyzések:

— Mi az János, tán dupla fizetést kapsz, hogy ennyire gür-cölsz...

— Talán miniszter akarsz lenni, János... kérdezte az egyik.

— Dehogy miniszter — gépészmérnök — feltaláló... hahahaha! — nevetett kajánul a másik.

Vágtak, ütöttek a szavak, mint az éles kés, de János csak lehaj-totta a fejét és dolgozott. Odahaza a felesége nem szólt neki sem-mit a kimaradásokért és a korai felkelésekért, de János látta a rosz-szaló tekinteteket. Most azonban nem ért rá, nem akart magyaráz-kodni, csak egyre jobban és jobban hajszolta magát a munkában.

Végül sikerült. Nem volt még senki a teremben, mikor János reszkető kezekkel befűzte a húrt és a szalagot, azután lassan elindí-totta a gépet. Halk, egyre erősödő, egyenletes zúgással kezdett fo-rogni a főfej, míg végül a gyors forgásban egyetlen kerek síma egésszé folyt össze. János nézte, amint a tartókar lassan, méltóság-teljesen végigcsúszik a húr mentén, azután óvatosan kikapcsolta a gépet.

Kész volt.

Már szállingózni kezdtek a munkások. Öreg János még mindig ott ült a gép mellett, nézte és hallgatott.

— Megbolondult az öreg — sügták egymásnak a csomagoló-lányok.

— Csökönnyös vén ember... mondogatták a komolyabbak, azzal munkájukhoz láttak.

Megérkezett Gál Péter is. Odament a géphez, végignézte, megtapogatta, azután Jánosra nézett, mintha engedélyt kért volna valamihez. Öreg János bólintott...

— Indíts no...

Gál Péter befűzött a gépbe, azután lassan, óvatosan lenyomta az indítókart. Mikor a gép zúgni kezdett, Öreg János lassan, nyugodtan felkelt, megtörölte a kezét olajos munkásruhájába és mint aki biztos a dolgában, kiment a teremből...

Az emberek egy ideig oda sem figyeltek. Megszokták már, hogy a hármás fonó nem dolgozik. De azután megütötte fülüket a régen hallott zúgás és egyenként odaszállingóztak a gép mellé. Nézték Pétert, amint dolgozik.

— Hát mégis sikerült az Öregnek...

* * *

Aznap reggel az igazgató ragyogó arccal jött az irodába:

— Hát sikerült! Sikerült kérem. Önök talán el sem hiszik, de sikerült. Haih! Hol nem jártam, majd leszakadt a lábam, az egyik minisztériumból a másikba, ez egyik irodából ki, a másikba be. És magyarázni, mindenütt magyarázni kell. Senki sem tudja, senki sem ismeri ezt az átkozott szakmát... Hhh! — sóhajtott egy nagyot és lehuppant a császári és királyi eredetű kopott bőrfotőjbe.

— Tegnap már el is ment a rendelés, a jövő hónapban már itt is lesz az új alkatrészek. Addig, esetleg egy-két hétre leállunk... Na, mindegy — bátorította önmagát — kimegyek megnézem, mennyi a félkész árú, meddig bírjuk még.

Alig nyitotta ki azonban az ajtót, megpillantotta a fonógépet. Látván, hogy az igazgató megrökönyödvé állva maradt az ajtóban, felkelt a könyvelő is és feltolta homlokára a szemüveget. Kinézett az üvegfalon.

— Megcsinálta — állapította meg a könyvelő.

— Meg — felelt még mindig hitetlenkedéssel a hangjában az igazgató. Elindultak mind a ketten, hogy megnézzék a csodát.

A hármás fonógép pedig vígan zúgott, durúszolt, mintha soha semmi baja sem lett volna.

Miután végignézte a gépet, az igazgató visszavonult az irodába és törni kezdte a fejét.

— Meg kellene jutalmazni Öreg Jánost — szolt a könyvelőnek.

A könyvelő feltolta homlokára a szemüvegét és rosszaló tekintet vetett az igazgatóra. Egy ideig hallgattak mind a ketten, azután a könyvelő megszólalt:

— Tudtommal ilyesmire nincs felhatalmazásunk. Különben is nem tudom, hogyan számolnánk el ezt a kiadást. Ilyesmi még húszéves könyvelői prakszisomban nem fordult elő...

Megegyeztek abban, hogy megkérdezik a városi iparügyszályon, mitévők legyenek, mert hát ilyesmi még nem fordult elő...

Másnap az igazgató hóna alá csapta aktatáskáját és felment a városi iparügyszályba. Elmondta, mit csinált Öreg János. Az iparügyszályon bólogattak:

— Hát igen, szép dolog, dicséretes dolog... Meg kell jutalmazni... Valaki feltette a kérdést: miből jutalmazzuk meg? Ki az illetékes?

Azután összeültek gondolkozni, először az iparügyosztály hivatalnokai, azután segítségül hívtak még néhány hozzáértő embert a többi ügyosztályról és gondolkoztak:

— Vajjon ki az illetékes kifizetni Öreg János gépésznek a jutalmat, milyen pénzből és mennyit?

Annyira gondolkoztak, hogy szinte belefáradtak. Nem volt étvágyuk otthon az ebédnél, eltolták maguk elől a tányért, éjszaka nem tudtak aludni és kénytelenek voltak egy-egy fél liter borocskával a kávéházban megnyugtanni lelkiismeretüket, mivel az nem tudott belenyugodni az állami pénz ilyen könnyelmű kiadásába.

Végül rájöttek: írunk egy aktát Noviszádra a Főbizottságnak és átadjuk az egész ügyet, mint hozzájuk tartozót. Hiszen bizonyára ők az illetékesek.

— Lám, lám — mondogatták a városházán — mégis csak okos ember ez a Péterfi Palcsi, az iparügyi referens helyettese, hogy ilyen szépen megoldotta ezt a fogas kérdést.

— Bizony okos ember és nagyjövőjű ember, hagyták rá a többiek, az öreg Vince Béla bácsi pedig a kataszterből hamarjában meg is hívta disznótorba:

— Palcsi öcsém, izé, mit is akartam mondani, ja persze, tehát el is felejtettem szinte, tudod kérlek, vágunk egy kis malackát, aztán hát ha nem restelled, fáradj el egy kicsit hozzánk szombaton a kedves feleségeddel. Lesz egy kis jó borocska is na, hehe... szóval várunk na, hehe...

A többiek pedig irigyen nézték Béla bácsit, mert hát igen, könnyű neki. A feleségének van tizenöt hold jó földje, minden esztendőben két disznót vág. Híres disznótorokat szokott rendezni az öreg, meg azután jó bora is van. Már akit Béla bácsi meghív a disznótorba, abból biztosan lesz valami...

* * *

A gyárban pedig folyt a munka tovább. Öreg János naponta sorra járta a gépeket, megvizsgálta mindegyiket, nincs-e valami baj. Csak, mintha a hármás fonógépnél valamivel tovább tartózkodott volna, mint a többinél. Most méginkább úgy érezte az öreg, hogy ez a gép jobban az övé, mint a többi.

Az igazgató hallgatott. Először meg akarta nyilvánosan dicsérni Öreg Jánost, de azután meggondolta magát. Jobb lesz várni, ki tudja hogyan ítélik meg ezt az esetet a magas fórumok. Nem jó sietni az ilyesmivel.

* * *

Történt akkoriban, hogy egy híres külföldi hegedűművész látogatta meg a várost. Messze Amerikából jött megnézni hazáját, melyből elfűzte a könnyörtelen sors, a kenyértelenség. Most sorra járta városainkat és ujjongó-síró varázslatos hegedűjével köszöntötte rég látott hazáját. Hangverseny után még néhány napig a városban tartózkodott, meglátogatta a város nevezetességeit, a nagyobb

üzemeket és csodálkozó szemekkel nézte a mindenütt pattanó, feszülő életet.

A városban tett körútján, mint zenei nagyságot, a városi zeneiskola őszhajú igazgatója és a zeneszerző kísérete, aki azonban egykor sokatígérő hivatását már régen felcserélte a hasznothajtóbb „nótacsinálással“.

Mielőtt eltávozott volna, a művész búcsúlátogatást tett a városi népfelszabadító bizottságnál. Áradozó szavakkal beszélt a látottakról, az újjáépítés csodálatos lendületéről, mikor az egyik jelenlevő felpattant:

— Az árgyélusát, van ám nekünk még egy gyárunk, amely bizonyára érdekelné a művész néptársat.

A zeneszerző és a zeneiskola igazgatója szinte kórusban tiltakoztak:

— Ohh! Ahh! Minek a művészt fárasztani a mi poros, prózai hétköznapunkkal. Aki a zene magas szféráiban lebeg, azt nem érdekelhetik a fekete olajos gépek és füstös gyár épületek. Mi köze mindennek a zenéhez?

Ám a művész, aki úgy látszik más véleményen volt, kapott a szón:

— Vajjon milyen gyár az, amelyik engem különösen érdekelne?

— Hegedűhúr-gyár, felelte az imént szóló.

Lám, ez tényleg érdekes — szólta a művész és a díszes kíséret a már útrakész, felpakkolt autókkal elindult a külváros felé.

* * *

Amikor beléptek a gyár udvarába, a zeneiskola igazgatója elővette szép, fehérre mosott zsebkendőjét és az orra elé tartotta.

— Förtelmes, az ember elveszti eszméletét ettől az illattól.

— Igen, felelte a zeneszerző, előráncigálva zsebéből kevésbé fehér zsebkendőjét, a nyersbélnek határozottan kellemetlen szaga van.

Az igazgató az udvaron mélyen hajlongva fogadta a megtisztelő látogatást és vezetni kezdte a vendégeket az üzemen keresztül.

Dolgozott a gyár. A hármass fonógép úgy zúgott a terem közepén, mint valami nagy fekete bogár, a hátán egy kis arany csíkkal, az új szalagvezetőrúddal. A művész megállt a gépnél. Érdeklődéssel figyelte, mint csúszik a fényes, sárga fémrúd a kifeszített húr mentén. Nézte Gál Pétert, aki olyan büszkén állt a gép mellett, mintha legalább is ő készítette volna. Hallgatott mindenki.

Az igazgató úgy érezte, hogy meg kell szakítani ezt a kellemetlen hallgatást. Elkezdte magyarázni a gép szerkezetét. Azután elmondta, hogy nemrégiben éppen a legfontosabb része a gépnek, eltört. Tekintve azonban, hogy a kíséretben volt még néhány ember a városi népfelszabadító bizottságból is, sóhajtva hozzátette:

— Hajh! Mennyit kellett szaladni. Noviszádra meg Beográdba, míg sikerült az új alkatrészt megrendelni külföldről, de hát ugye, ha az ember dolgozik és van benne igyekvés, akkor mindent meg lehet csinálni — fejezte be, jelentőségteljes tekintet vetve a legközelebb álló népfelszabadító bizottsági tagra.

— És ez az új rész már külföldről érkezett? — kérdezte a vendég.

— Na nem, ez nem — felelte zavarában az igazgató — ezt a részt mi csináltuk, a mi gépészünk, Öreg János, hehe, kérem, igen szorgalmas, ügyes ember — ezzel rámutatott Öreg Jánosra, aki franciakulccsal a kezében éppen a szomszédos gépen motozott.

Neve említésére Öreg János megfordult. Tekintete találkozott a művész nyílt, barátságos tekintetével. Elmosolyodott.

— Ezt maga csinálta? — kérdezte a művész.

— Én.

— Nehéz volt?

— Hát beletartott jó néhány napba.

— Mondja — szólt a művész — miért csinálta ezt maga? Egyáltalán, miért csinálják maguk az ilyesmit? Mi készíteti magukat erre? Megparancsolták ezt magának?

— Nem — felelte komoran Öreg János. Most már úgy érezte, hogy becsapta ez az ember, a nyílt becsületes szemével, barátságos arcával. De a művész tovább kérdezett:

— Kapott valami nagy jutalmat?

— Nem — mordult ismét kelletlenül Öreg János.

— Hogyne kérem, elő van terjesztve jutalomra — szólt közbe az igazgató. Csupán még nincs meghatározva, hogy milyen pénzalapból fizethető ki a jutalom. Tetszik tudni — tette hozzá — vigyázni kell, állami pénz...

— Mégis — fordult ismét Öreg Jánoshoz a művész, mintha nem is hallotta volna, amit az igazgató mondott — magyarázza meg nekem, kedves barátom, mi az, ami magukat munkásokat ilyen önfeláldozó munkára készíteti?

Látván Öreg János komor arcát, még hozzá tette — ne haragudjon, hogy én ilyesmit kérdezek, de én messze országból jövök, egészen más világból és egyes dolgokat nehéz megértenem...

Öreg Jánosban valami felengedett. Hát hiszen jó, jó, megérti ő, hogy ott Amerikában más a szokás, de hát miért kérdez tőle olyasmit, amit sokszor saját magának sem tud megmagyarázni. Hogyan magyarázza meg ennek az idegennek, még ha jól beszél is a nyelvünket, hogy itt valahogyan más, emberségesebb lett mostanában a világ. Hogyan magyarázza meg, hogy amióta nincsen gazda, valahogy a sajátjának érzi a gyárat, a gépeket, hogy neki néha úgy tűnik, hogy a hármas fonógép most a Sándor helyett harcol, akit agyonverték a csendőrök. Meg tudja-e érteni az idegen, milyen érzés az, mikor a családban mindannyiuknak van munkája és nem kell reszketniük attól, hogy el lesznek bocsátva... Hiszen hiába is erőlködne, ezt úgysem lehet elmondani.

— Ejh! hát hiszen csak nem engedhetem meg, hogy leálljon a gyárunk — tört ki belőle szinte indulatszerűen a szó.

A művész elgondolkozva, halkán ismételte a szavakat — Igen, nem lehet megengedni, hogy a gyárunk leálljon. — Most már valamivel többet értek, jóval többet — azután felkapta a fejét.

— Kaphatnék-e én ezekből a húrokból — mutatott a művész a gépre, melyből Gál Péter éppen fűzte ki a húrt.

— Hogyne, nagyon szívesen, ugrott egyet az igazgató és hozta is már a csomagolóból a húrokat — tessék.

Sztévó, hozd be a kocsiból a hegedűmet — szólt a művész a soffőrjének.

A város előkelői elszörnyedtek. Csak nem akarja a művész ezt a gyatra hazai gyártmányt, amit a félig írástudatlan Gál Péter font, a drága Amati hegedűre rakni? Borzalom!

Elszörnyedésében a zeneiskola igazgatója csupán annyit tudott kinyögni, hogy: „Oh, de mester...!”

A művész leintette.

Közben Sztévó soffőr behozta a drága hangszert. A művész óvatosan, vigyázva leszedte róla a finom külföldi húrokat és helyettük felszerelte a gyár készítményeit.

Ekkorra már összegyűlt az egész munkásság. A művész álla alá vette a hegedűt és a hirtelen, mintegy vezényszóra támadt csendben felhangzott a hegedűszó.

Némán hallgatták mindannyian. A csodálatos hangok előtötték a nagy géptermet és visszhangozva verődtek vissza a füstös, kormos falaktól.

Gál Péter csodálkozva súgta a mellette álló Öreg Jánosnak:

— Sose hittem volna, hogy ezekkel a mi húrjainkkal így lehet muzsikálni.

Mintha az angyalok zenélnének...

Még mondott volna valamit, de a feléje forduló méltatlankodó arcok láttán elhallgatott.

Szólt a hegedű, a művész önmagáról megfélekedve, valami ismeretlen indulat hatása alatt játszott és a hallgatóság megbűvölve egyre közelebb húzódott hozzá.

Mikor leengedte a hegedűt, még sokáig csend volt a teremben. Azután felcsattant a taps. A sarokban egy munkáslány a könnyeit törölte, a könyvelő pedig meghatottságában, hol feltette, hol levette a szemüvegét.

Elsőnek a zeneszerző szólalt meg áradozó hangon:

— Oh mester! Milyen csodálatos zene, milyen mélyen megrázza az embert. Amint hallgattam, megvillantak előttem a nagyváros fényei, Dél napsütéses virágos tája, a préri végtelen távolságai, Alaszka hómezőinek muzsikáló csendje. Vajjon ki szerezte ezt a gyönyörű zenét?

— Én szereztem, nevetett a művész, most, amióta itt vagyok és járom Hazánkat.

— Ó igen, igen, szólt közbe a zeneiskola igazgatója, ez sóvárgás a messzi, elhagyott táj után.

— Nem — komorodott el a művész — az én hazám itt van. Ha sóvárgok is valaha, csak ez után a föld után fogok sóvárogni, sok ezer kivándorolt testvéremmel együtt, akiket az emberi meg nem értés, az emberi gyűlölet és az éhség hajszott el erről a földről a messzi nagyvilágba — kenyeret keresni.

Nincs nekem sóvárogni valóm, sem a préri, sem Alaszka hómezői után. Bennünket abban az országban kíméletlen harc várt, csak a kenyérért. Egyikünk sem ment ki avval a gondolattal, hogy kint marad örökre. Csak annyi pénzt akartunk összeszedni, hogy itthon azután ne kelljen éhezniük. Egyesek belenyugodtak, hogy ott maradjanak, egyeseket felőrölt a kíméletlen küzdelem, a többiek pedig készülnek hazafelé.

Ez a dal pedig, amit játszottam, nem Amerikáról szól. Itt született, amikor sorra jártam városainkat, gyárainkat. Címet még nem adtam neki. A legmegfelelőbb cím talán ez volna: „Az alkotó dala“. Mert ez a dal nem országokról, nem tájakról szól. Ez a dal az emberről szól, akiknek a lelke virágosabb, mint a Dél legszebb virágai, végtelenebb, mint a préri végtelenje és mélyebb, mint a hómezők mély halotti csendje. — Ez a dal Öreg Jánosról szól és a többiekéről, akik „nem engedhetik meg, hogy leálljon a gyár“...

Ennyit mondott a művész, azután eltette drága hegedűjét és elment. Vele ment a zeneszerző és a zeneiskola igazgatója, azon gondolkozva, hogy ez a nagy művész, talán nem is olyan nagy művész, mint amilyennek mondják. A gyárban pedig folyt a munka tovább, mintha mi sem történt volna. Az esetről talán nem is tudott volna senki, ha a művész kíséretében nem akad egy vizsla fiatal újságíró, aki utánanézett a dolognak és cikket írt róla.

Igy történt azután, hogy két napra rá Öreg Jánost felhívták a városházára és honnan, honnan nem, kifizettek neki tízezer dinár jutalmat...

Az Öreg Béla bácsi a kataszterből pedig sietve felhívta telefonon Péterfi Palcsit és bocsánatot kért tőle:

— Mert hát, hehe, tudod Palcsi ecsém, közbejött valami, nehargudj, hehe, nem tartjuk meg a tervezett torocskát, majd máskor, hehe...

Mert hát, ugyebár érthető, hogy az ember nem hívhat a házába olyant, akiről az újságok írnak és aki ellen esetleg még fegyelmi eljárás is indul.

Igy tudtam meg én is a dolgot.

Mert — amint mondtam — történt ez néha így is.

GALAMB JÁNOS:

Vándor-úton

Kalász erdőn perzsel a nyár.
A kék légtben pacsirta száll,
— szépen szóló, kicsi madár! —
az éneke szíven talál...

Világít a nap az égen,
pipacs nyílik, leng a réten, —
búzavirág mesél nékem,
kalászos közt ringva kéken.

És én megyek egymagamban,
út porától megrakottan, —
a kezemben vándorbot van
és a szívem bús, hontalan...

Beborult az eged hazám!
Nincs már nekem földem, tanyám —
és a falum alkonyatán
meghalt szegény édesanyám...

Megyek, megyek egymagamban,
bús árnyékkal megrakottan, —
a kezemben vándorbot van
és az utam hajh, nyomtalan...

1942 nyarán

GALAMB JÁNOS:

Lira

(Sokat szenvedett édesanyám emlékének)

Ablakomon csipkefüggöny,
habos fehér álom.
Szakadt gyöngyét
vágyaimmal telefűzöm
sötét éjszakákon.

Beléfűzök verset, prózát,
fényt, csókot, szerelmet ...
Foszladozott
közepébe feslett rózsát:
daloló szívemet.

Könnyeimmel reá festem
édesanyám arcát, —
koporsóját
hulló rögök őszi estén
álomba ringatták ...

En-véremből gyujtok mécset
kékes ereimben;
rágondolok,
emlékezem: amíg élek
el sosem felejttem.

S hogy az őszben tavasz nyíljon:
rímvirággal hintem, —
föld gyomrában
mosolyogjon szendén, titkon,
csendesesen e kincsen.

GALAMB JÁNOS:

Önkinzás

Most már ne írj, ha eddig nem írtál.
Leveled úgyis tengerbe hullik.
Halak tépik majd szerte betűit,
mint kölyök a húsvéti kócnyszit.

En már nem várom. Túl soká vártam.
Lázban, (szomjaztam nagyon szavadra.
Most már: beteltem fénnel, tengerrel,
s ráakadtam — mint te rám, — magamra.

Bányászodom. Lényem tárnáiban
kutatom: van-e érc; ezüst, arany;
mit (takar mélyén a szív, a tudat;
mért forró a vér, s hűvös az agyam? ...

Lenn, a mélységben sötét van nagyon.
Emléked világít csak, — hamvas láng. —
Lesz-e ereje megvívni árnyal?
vagy kihány, s a mélyben magamra hágy?

Büvös lámpással járom a tárnát.
Soktittkú falát körömmel vájom.
Kezem véres, a láng egyre kisebb, —
van-e kincsem, vagy hitem csak álom?! ...

Mégis jó volna, ha jönne levél.
A félhomályból felbuknám érte:
sugárözön fürdetné a bányát, —
s kincsét leraknám lábad elébe.

Szelce, 1950 nyarán

Csalódás

Irtó SULHÓF JÓZSEF

Megdöbbenten, tágranyílt szemekkel nézte már messziről a vén fát. Lombos, lompos volt még a napokban is, levelei már sárgák, avarba kívánczók voltak. De most, dér csipte-e, köd ülte-é meg? Az ősz éjen levele mind lehullott, s kopaszon, díztelenül meredt égneq girbe-gurba ágaival.

Minden reggel pontosan akkor érkezett a vénség derűjével mosolygó, az öregség nemtörődömségével lompos fához, amikor a gyárkürt rövid, éles füttyel figyelmeztette rá, hogy öt perc múlva hat óra. Addig egyenletes léptekkel haladt. Az éveken át beidegződött ütem vitte s akár kiharadós éjszaka után, akár frissen, pihenten, akár náthás kis lázakkal, vagy tavaszi jókedvvel ment a munkába, mindig egyformán rakta előre a lábát egészen addig, míg meg nem szólalt az a rövid bűgás, figyelmeztető hívogatás. Akkor kissé meggyorsította lépteit, de utána megint visszazökkent az egyenletes ütembe, hiszen két perccel hat előtt így is átlépte a gyár küszöbét.

— Jó reggelt, János bácsi — köszönt hangosan az öreg portásnak.

Mindig ebbe a reggeli váltásba tartozott, amióta csak munkás lett és itt dolgozott. Azelőtt véletlenül adódott úgy, hogy nem kellett cserélnie. Most, több mint egy éve pedig külön ki is mondták, hogy nem kell váltást cserélnie. Meghagyták a reggeli váltásban. Mert zeneiskolába járt. Az esti munkás-tanfolyamra. Ketten az egész gyárból, ő, meg Annuska.

Mindig mosolyogva nézett messziről az öreg fára. Szerette ezt a vén fát, útjának ezt a jelzőállomását. Szerette a padot alatta, szerette a kis dalt, ami az emlékekhez fűzte. És szerette a leányt, akihez az emlékek fűződtek.

Azelőtt jóformán nem is látta. De a tanfolyam, a beiratkozás, a hegedűórák összeretérték őket. Hetenként háromszor találkoztak össze, mindig vacsoránál, a gyár éttermében. Mind a ketten hegedűt szorongattak a hónuk alatt, amikor érkeztek. Egy asztalhoz ültek, soronkívül kapták az ételt, hiszen mindenki tudta, hogy órára kell menniök. Sietősen, kissé fontoskodva ettek és ott is, útközben is arról beszéltek, mennyit gyakoroltak, hogyan készültek az órára. Kicsit csúfolódtak az öreg tanár szigorán, begyepesedett szokásain, furcsa kis mozdulatain. Néha a leány szorongva ment az órára, mert nem mindig készült szorgalmasan. Ilyenkor

büszke volt, hogy el is hagyta a leányt, lám, az idén már a munkászenekarba is bevették, a második hegedűsök sorában ül, próbára jár.

Mindig csak a zene, a tanulás, az órák váltakozása volt a beszéd-tárgyuk. Most el is komorodott, milyen régen látta a leányt. És milyen keveset tudott róla. Őszelön ment betegszabadságra, valami műtét után nem tudott rendbejönni, tengerre küldték, üdülésre, hadd erősödjön meg.

Hamarjában nem tudta kiszámítani, mióta nem látta a leányt. Mert valahogy úgy voltak, hogy mindig csak a hegedűóra előtt találkoztak. Más napokon majdnem sohasem látta s jóformán nem is tudta, hol lakik, hogy él, van-e családja. A vezetéknevét, se tudta.

Más lánnyal sohasem volt ilyen tartózkodó. Húsz évének jó kedvével dévajkodott velük, évődött, erős kézzel hozzájuk is nyúlt. De ez az ismeretség más volt. Talán, mert a zene hozta össze őket, a zene volt a találkák ürügye, talán, mert mind a ketten olyan nagyon komolyan vették a tanulást, egyáltalán a zenét; az érzelmeknek, hangulatoknak ebbe a bűvös világába igyekeztek mind a ketten behatolni. S ez a felnőtt korban kezdett tanulás tette komolyabbá talán a kapcsolatukat is.

Gyermekkorukban nem tanulhattak. Neki munkás volt az apja is. Sokszor gondterhelten tért haza, nagyon ritkán volt vidám a fizetési napokon. Anyjával együtt mind a ketten azért nyúzták magukat, azért vonták el a jobb falatot is a szájuktól, hogy egy kis, városvégi házát felépíthessenek, öregségükre legalább fedél legyen a fejük felett. Az apja is gyalog járt a gyárba, a munkahelyére, onnan messziről, minden reggel, hóban, fagyban, vagy forró hajnallal köszöntő júliusokban. Mindig pontosan ugyanabban az időben kelt, öltözködött, indult és mindig egyenletes, ütemes léptekkel ment. S amikor őt felvették a gyárműhelybe tanoncnak, ő is mindennap vele ment, ugyanazokkal az egyenletes, pontosan kiszámított, beidegződött léptekkel.

A zenerajongást apjától örökölte. Az apja fiatalabb korában eljárt a munkásdalárdába. Ebből az időből egyetlen szenvedélye maradt a dal. A ház minden mástól megfosztotta. De esténként otthon énekelgetett, ha kedve telt benne és a vasárnap délutáni pihenő is csendes dudorászással telt el. Szürkén, fárasztó unalmasan; csak a dalolás, dudorászás vidította a sok zökkenővel, kenyérgondok, munkahelyválságok közben eltelt életüket.

Rádió a háború vége felé került a házukba. Nyarakon át hallottak zenét az egyik szomszédházból. Ilyenkor a nyitott ablakokon kiharsogott a rádió és a szomszédok, nagyobbára hozzájuk hasonló munkáscsaládok, szeretettel, szinte áhítattal hallgatták, még néha a ropogós, friss csárdásokra, táncra is perdültek. A háború vége felé azonban az apja gyárának egyik hivatalnoka, a Rót úr, az apjára bízta a rádiót. Akkor már híre járt, hogy a zsidóktól mindent elvesznek. Rót úr kishivatalnok volt, nem volt más öriznivalója. Éjszaka elvitte a rádióját az apjához, őrizze meg számára.

Eleinte csak titokban, halkán merték hallgatni, csak a híreket, nehogy a zeneszó kihallatszék és árulójuk legyen. De ezek a hírek nagyon megbontották a család békéjét, nyugalma. Az apjában felelevenedett a fiatalsága, mindaz, amit még a dalárdába járás idején hallott, amiből a házépítés miatt kiszakította magát. Megváltozott a tekintete, kezdett másképp beszélni, mint amire őt tanították a tanonciskolában. Az anyja ag-

gódott, hogy bajba keveredik s bajt csinál a gyerekeknek is. De az apja egyre elszántabb, határozottabb lett.

Amikor a partizánok érkezése előtt leállt a gyár, abbahagyta a rádióhallgatást, pedig nagyon szerette hallgatni a zenét, s most már merte is. De ott ólálkodott nap-nap után a gyár körül, hátha megakadályozhatja, hogy bajt csináljanak. S a partizánok megérkezése után az elsővel sietett a gyárba, hogy újra üzembe helyezték, végigjárta a régi munkásokat, hívta őket munkába. Nem is vigyázott többé úgy magára, mint azelőtt; amikor azt mondogatta, óvnia kell magát, nincs még a családban, aki helyt áll helyette, ha kidől. Most éjt nappallá tett. Le is soványodott bele és alig egy évvel később egy kis megfázás elvitte.

Rót úr nem jött vissza a rádióért, s most már harsogva szólt. Azelőtt is, ha apja nagy ritkán otthon pihent, zene zengett, azt szerette hallgatni. Úgy megszokták, hogy a gyászban se sokáig tűrték némaságát. Felcsavarta hajnalban, amikor a gyárba készült, délben, ebédután, amikor lepihent az apja helyén, a kopott, öreg, kiálló rúgójú díványra és este, míg él nem oltották a lámpát.

Kezdte már megismerni a könnyebb, könnyedebb dallamokat, kezdte megszokni a néha különös, érthetetlen, felfoghatatlan dallamok áradatát. Nem tudott keresztülhatolni rajtuk, de jól esett hallgatni. És amikor a szakszervezet meghirdette, hogy esti munkás zeneoktatás kezdődik, hirtelen elhatározással jelentkezett, tanulni akar.

Rengeteg dolga volt a gyárban, gyáron kívül, frontmunkán, ifjúsági szervezetben, összejöveteleken. Apja hajtotta mindenre és most is mindig apja életének utolsó két esztendejére, az elnyomás tiltott rádióhallgatásainak évére és a felszabadultság megváltozott életrendjére, egyáltalán apja korán öregedett szemeinek új csillogására gondolt. És addig nyaggatta az anyját, amíg fel nem kutatott a szomszédoknál egy olcsó, ócska hegedűt.

Eleinte nagyon csalódottan jött haza az órákról. Merevek, kemények voltak az ujjai, nem engedelmeskedtek, néha a húr is elpattant erős szorításuktól. Csalódott volt, hogy ilyen keserves kinnal, ennyi gyötrelem árán, egyenként külön-külön kell megismerkednie a hangokkal, mozdulatokkal, vonóhúzással, a kezdőknek szánt zeneelmélettel, amikor a rádióból szárnyaló zene zeng és ő azt hitte, mindjárt közelférközik hozzá.

Társai is csúfolódtak néha, szórakozás közben.

— Vedd már elő azt a hegedűt és húzd el a nótámat — szólt oda, hol az egyik, hol a másik.

— Nem tudok én mást, csak skálát, azt se jól — szabódott szégyenkezve.

— Hát az mi? Játssz el, de szívből!

De erre nem tudták rávenni soha. Néha komoran hevert otthon, nem mert felé se nézni a hegedűnek, pedig gyakorolnia kellett volna. Csak akkor ugrott fel, amikor eszébe jutott, mennyire kell majd szégyenkeznie Annuska előtt, ha nem készül. Csak ezért nem merte abbahagyni a tanulást sem. Szégyelte volna a gyárban. És Annuska előtt. Hiszen, ha abbahagyná, talán nem is találkozna többé vele.

Ez hajtotta, ez adott erőt, hogy fogcsikorgatva is folytassa. A tanárja is, mintha felfogta volna a küzdelmét, segített, kis, kedves dallamú

gyakorlatokat adott fel neki, lépésről-lépésre segítette előre, tetszett neki kitarása, kemény akarata. S a kedves kis dalok, dallamok révén egyre kedvesebbek, felengedőbbek lettek az órák, egyre kevésbé ijesztők, kevésbé félelmetesek az értetlen hangjegyek.

Annuska lemaradt mellette. Nem volt olyan szorgalmas, télen betegeskedett is. Ilyenkor szomorúak voltak a vacsorák, az órák. De nem maradt el egyetlen-egyről sem, ugyanazzal a pontossággal, rendszeretettel járt órára, mint a munkahelyére. Tavasz végén pedig a tanár betanított neki egy kis zenedarabot, hogy eljátszhassa az üzemi mulatságon.

Ez borzasztóan nagy izgalom volt neki is, anyjának is és — titokban remélte — Annuskának is. A gyárban volt egy tisztviselő, aki tudott zongorázni, azzal gyakoroltak, s ilyenkor egész szépen ment. De amikor az anyja kiöltöztette, s karonfogva elkísérte a mulatságra és neki kellett állnia az emelvényre, egyszerre kiverte a hideg veríték, összefolyt minden a szeme előtt és azt hitte, kézbe se tudja venni a hegedűt. Azután a körülötte, előtte támadt kavargáson át meglátta Annuska csillogó szemét. S megint azzal a hősködéssel fogott hozzá, ami az első hetek válságán is átségitte.

Tapsoltak, tapsolt Annuska is, persze nem a művészetnek, hanem annak, hogy közülük való munkástársuk játszik. Meghitt, bátorító taps volt. Biztatás, folytasd, örülünk, örömünk telik benne. Ezért azután nyáron, szabadsága idején se ment sehova, itthon maradt és járt tovább az órákra, amíg csak tartottak. Ezért a biztatásért — és Annuska miatt.

Mert a szereplés után közelebb került hozzá. Aznap éjjel táncoltak is, átkarolhatta; tréfálkoztak is, évődhetett vele. Hancúrozó jókedvben indultak haza hajnalpercenéskor. Futkároztak, korán elálmosodó anyja hazavitte a hegedűt, büszkeségét, s őt most nem zavarta semmi a mozgásban, hancúrozásban, futkározásban.

Ott, a nagy fa alatt, utolérte Annuskát. Fülükben még zúgott a táncdal, bennük éggett az éjszaka szilajsága. S amint elkapta a lihegő, nevető leányt, hirtelen átkarolta, magához szorította és a leány egy pillanatra odaadta az ajkát.

Csak egy pillanat volt. Vére vadul fellobbant, lélekzete elakadt. Egy pillanat csupán, s nyomban végetért, mert a derengés erőszakosan rájukvilágított és mögöttük emberek jöttek, mulatságról távozó. Akadozó lélekzettel ültek le a fa alatti padra, csak a kezük ért néha egymáshoz, szótlанul, kicsorduló szívvel ültek, nézték a hajnalt, a vén fa fölējük boruló lombjait, a most született új napot, mintha egészen más volna, mint a többi. Néhányszor szólni akart, meg akarta mondani a lánynak, hogy szereti. De nem merte megbontani a varázsos csendet, csak a kis, buta táncdalt dúdolgatta. Azután csendesen, a holnapi találkozás ígéretével búcsúztak el, mentek haza.

Azóta a nyár is elmúlt, az ősz is végére járt. Annuska a nyári hónapokban nem tanult, nagyon ritkán látta, s anélkül inkább vágyódott utána. Siettetten volna a nyarat, hogy őszre újra együtt járjanak.

Nyár végén hallotta, hogy Annuska beteg, kórházban van. A többiekkel együtt elment ő is, virágot is vitt. De a kórházszobájában, a sok kartárs és idegen arc között nem eshetett gyengédebb szó. Elutazása előtt is csak egy pillanatra látta a leányt, az irodából jött, kezében már az

utazáshoz szükséges igazoló iratokat lobogtatta, csupa izgalom volt és lázas sietséggel búcsúzott.

— Ír majd néha? — kérdezte, mikor a leány elrobogott. S eleinte csakugyan kapott egy-egy lapot. De mindig sok aláírás tarkállott rajta. Még itt, ezen a lapon se lehettek kettesben.

Azután a lapok is elmaradtak, számára pedig most, hogy csakugyan megjött az ősz, komolyabbra fordult a tanulás, a zenekarban is helyet kapott, próbákra kellett járnia. Büszkén és boldogan járt el, s titokban mindig azt remélte, Annuskának dicsekedhet majd vele.

De a lány nem jelentkezett többé. Amint most az egyetlen éjszakán át lekoppasztott vén fához ért, amelynek lehullott leveleit a hajnali szél már messze seperte, belekavarta az avarhalmazba, ráeszmélt, hogy már október vége.

— Elmúlik már az ősz is — döbönt rá. Annuskának már régen vissza kellett volna térnie a munkahelyére, a zeneórákra, hozzá... De nem jött.

S amint most a vén fa hirtelen elébe tárta az idő múlását, amit a mindennapok egyenletességében szinte észre se vett, hirtelen észébejutott, amit a gyárban hallott. Beszéltek róla, hogy az egyik munkás lány elment a tengerre, beleszeretett egyik nyaralótársába és már férjhez is ment. Vissza se jön többé.

Nem nagyon figyelt a történetre, egészen idegen nevet hallott. Berkes. De most hirtelen teljes bizonyossággal döbönt rá, hogy ez Annuska, Berkes Annuska.

A gyárkürt most is felbúgott, rövid, éles, figyelmeztető búgással. Öt perc múlva hat óra. De tagjai elzsibbadtak, nem tudott egy lépést sem tenni. Léroskadt a fa alatti padra, ugyanarra a padra, s most őszi köntösből tárult elé ugyanaz a táj, a nyárelői táj.

— Hát ez így megy? Tavasszal még megcsókoltuk egymást, s őszre a más asszonya?

Ennyit jelentettek csak neki a hegedűórák, a találkozások, a közös apróságok, az egész csodálatos nagy élmény? Ezért küzdött, kínlódott, gyötörte magát, hogy tetszen, hogy büszkélkedhessen? S ennyit ért az egész? Az ősz elfújta a tavasszal még olyan szép, annyira kedves táj képét s elfújta az ő életének értelmét is.

Zsibbadtan, tehetetlenül ült. Évek óta nem volt beteg, nem maradt ki a gyárból, de most úgy érezte, nem tud bemenni, odamenni az emberek közé, dolgozni, beszélgetni, tanácskozni, figyelni. Nem, most össze-roppant benne valami. S csak haza, haza, belefúrni a fejét a párnába.

Tétován, bizonytalan, fáradt mozdulattal állt fel, hogy induljon. De ebben a pillanatban újból felbúgott a gyárkürt. Most hosszan, elnyújtottan, erőlesen, határozottan búgott. Hat óra.

Hirtelen felfigyelt. Csak egy pillanatig tartott. A tudatáig tán el sem jutott a háng, csak a beidegzettségéig, addig a fegyelmezettségig, amit már az apjánál is mindennap látott. S egyszerre futni kezdett. Futott teljes erejéből és mire a kürt leereszkedő hangja morgásszerűen elhalt, átlépte a gyár küszöbét csak úgy, mint minden nap, évek óta.

És ahogyan Annuskák és fájdalmak, esti kimaradások és apró náthás lázak ellenére mindennap átlépi majd egy életen át.

FIGYELŐ

Thurzó Lajos emlékezete

Ezek az utcák, ezek a kövek látták a kis pincérgyereket, a kis szabóinast. Látták a ruhában, amelyet még korán elhunyt édesapja varrt legidősebb fiának és látták, amikor már rongyokban lógott le ez a ruha róla és a cipője olyan volt, hogy a suszter nem fogadta el javításra.

Tizenkét éves volt ez a kisfiú, aki azt írja magáról, hogy akkor már megkomolyodott. »Komollyá tettem az elmúlt két esztendő keserű tapasztalatai és a könyvek. A játékról már szó sem lehetett...«

És én most magam előtt látom a későbbi, a felnőtt, a mindig sápadt, a mindig messzenéző Thurzó Lajost. Talán, biztosan, ő is a tizenkét éves önmagát látta maga előtt, a megkomolyodottat, a rongyosat, a tizenkétéves gyereket, akinek már keserű tapasztalatai voltak az életről, s aki nem játszott, nem játszhatott soha...

Rettenetes az élet, ha ellopja a gyerekek játékát. Rettenetes az élet, ha lemossa a gyermek arcáról a mosolyt. Gyilkos, kegyetlen és ostoba az élet, ha a tizenkét éves gyereknek kenyérgondjai vannak. És Thurzó Lajostól az élet ellopta a legszebbet, a soha vissza nem térőt, gyermekkorát. És ronggyá tépte a szívét is. Thurzó Lajos gyermekkorától kezdve a homlokán, a szemében, a szívében vitte a halált.

Az ilyen emberből, ha nincsen benne elég erő: embergyűlölő lesz, csavargó, lumpenproletár. Thurzó Lajosból jó ember lett, olyan, aki szereti az embereket. Thurzó Lajosból szocialista lett és költő. Mert erő volt benne és mert magához emelte e városnak szakszervezete, munkásmozgalma és mert éppen ezért még egyedülvalóságában sem volt soha egyedül: maga mögött és maga mellett érezte a szebbért és jobbért harcoló tömegek testvéri erejét. És a csak négy elemi végzett Thurzó Lajosból tanító lett, olyan tanító, aki — amint József Attila mondta —, egész népünket tanította és nem középiskolás fokon...

Nőtt, nőtt a kis inasgyerek — és 1939-ben már a »Híd«-ban jelentek meg írásai, abban a »Híd«-ban, amely maga köré tömörítette Jugoszlávia magyarságának legjobbjait; önfeláldozó, harcos magyarokat; az új világ, az új élet álmodóit...

Thurzó Lajos nem volt harcos természet. Babits Mihálynak Tóth Árpádról írt nekrológja jut eszünkbe. Tóth Árpádról mondja Babits, hogy

olyan költő volt, aki »maga sem volt egészen ezé az életé; aki mindig egy kicsit vendég és jövevény volt itt: közöttünk való, de nem közülünk való«...

Mert Thurzó Lajos is, akár csak Tóth Árpád: tudta, hogy elmegy. És az ő élete, ahogy Tóth Árpádé is: »nem küzdő, hanem magányos, játékos, szemlélődő élet volt... félig-méddig már kívülről nézte az életet...«

Magam előtt látom kis szobájának ablakában. A kertet nézte, a lila barackvirágokat, a dohányvirágot az ablaka előtt. Hallom a hangját is, ahogy suttogetta: engedj még élni, természet... mennyi szépet írnék még rólad...«

Évek óta mindig búcsúzott. Ezért nem lármásak a versei: még a harci zaj idején sem egészen harciasak. Pedig szerette ezt az életet, ezt a vergődő, kezdő, keserű, de mégis édesen bontakozó életet, ezt a mi olyan sokszor még csak botorkáló gyermek-életünket. És tudott a mából a fényesebb holnapok felé tekinteni — pedig ez a holnap, tudta, csak anynyiban az övé, amennyire a miénk az álom, amennyire a miénk a gyermekünk, az unokánk jövője. Ő tudta, hogy nem éri meg azt a holnapot, amikor minden lesz már:

..... hús is meg a' ma,
Nevető nagy piac vajjal és tejjel,
Legyűri a nincset a munkás hatalma
S állni a bolt előtt többé már nem kell... .

Építünk mégis, bár türelem nélkül,
Szívünk is lassan szép jövőnket tárja.
A gyárunk is épül, mezőnk is szépül:
Előnti holnapunk bőségének árja ...

(Türelmetlenek)

Türelmetlen volt? Hát, hogy is ne volna türelmetlen, aki perceket számol a napok helyett s aki halkuló szíve dobogásával méri a jövőt? Igen, türelmetlen volt. Maroknyi életében még örülni akart minden örömet; élni akart minden életet; látni akart minden gyárat, minden hidat, minden új gépet, minden új embert. Be akart járni minden új utat, ő, az utak vig tarisznyása, a halálraítélt ...

S én az út vig tarisznyása
barátkozok éggel, széllel;
ölelkezek árokparttal,
lóval, nyájjal és tehénnel.

Felnevetek: vak is lássa:
lónak szebb a fejtartósa;
nyájnak selymesebb a gyapja,
új tejű szép, nagy tehénnel
ékeőbb a tanya-pajta ...

Új táj int már országútra:
szabad földdek, gyárkémények.
Ugar hizik volt szegénynek..

Dús csírákat mag magba hajtja,
 megdobbann a szíven rajta.
 Égszínből van, minden kékből,
 s hit pattann az ostorvégből . . .

(Országúton)

Talán éppen itt, Zentán, látta az égszínt s hogy minden kékből van. Talán éppen akkor látta, amikor szürke felhők borították az eget s amikor beteg szívét jegesre szorította a félelem és a fájdalom. Mi kell hozzá, hogy a költő égszínt lásson és kéket lásson? A hit. Az a hit, amely az ostorvégből is pattann, amely a beteg szívet is melegíti, amely a szürkeség mögött is meglátja a szívárványszépet. Thurzó Lajosnak csak a szíve volt beteg — sokaknak közülünk sokkal betegebb a hite . . .

És ő azt is tudta, hogy:

Száguldó, nagy harci éneket
 illene harsonni most,
 megfújni friss tüdővel érces hangú
 tavasz-trombitákat.
 De nálunk béke lenn be rétet, harmarost
 s csak csendesesen ölelni tudom a kis fehér harangú
 lázban kifesző kerti fákat.

Csak halgatni lehet ilyenkor
 földdel összenöve
 mezők felett és hegyek alján
 s tartani a lelkem karján
 a napnak, a szélnek:
 márciust,
 szerelmes, szép gyermekét az évnek.

ki a fák pörsenéses hegyéből
 új életünk hajnalát látja pirosan kibújni
 s a szíve táját a hűvös széllet
 szeretné fújni . . .
 mert olyan forró az és repdeső,
 csintalan is már,
 mint az égi azúrban elvesző,
 ilánó kismadár.

Holnap már gólyát intek meg kalappal
 s kiülök pirosan egy zengő, hintás ágra,
 hogy ráköszöntsek a szívemmel, meg a tavasszal
 a feltáruuló dolgos, új világra . . .

(Rügyfakadás)

A tavasz vitte el, az évnek szép, szerelmes gyermeke . . .

* * *

Thurzó Lajos a mi első halottunk — de sokkal több ennél: ő az, akinek rövid életével felmérhetjük, hogy mit adott nekünk a felszabadulás; mit

adott azoknak, akik az élet pereméről jöttek, de már látó szemekkel, nem idegenként, nem bizalmatlan és bizonytalan idegenként...

Lám, a kis szabóinas, a könyvek szerelmese, aki elől a régi »úri élet« lakatra zárt minden ajtót, aki számára nem volt se hová, se merre... már az első hónapokban eljutott a város közepébe, alkotó munkahelyekre, és onnan is túl, könyvek közé, a betű birodalmába és körülbástyázhatta magát kedvenc könyveivel és olvashatott és tanulhatott — én tudom, aki életének utolsó négy esztendejében egy házban laktam vele, hogy mennyit olvasott, mennyit tanult, amíg aztán, kezdetben bátortalan szóval, maga is tanítani kezdett... Igen, ezt a felszabadítás, a felszabadulás hozta Thurzó Lajosnak és másnak is, mindenkinek, aki egy gyermek kezdő, botorkáló lépéseitől ném azt várja, hogy versenytutókkal mérje össze az erejét, aki tudja, hogy a »paradicsom« nem úgy lesz, hogy valaki ki-mondja a bűvös szót, hogy: legyen — hanem úgy lesz, hogy valameny-nyien megfogjuk a munka boldogabb végét és olyan lesz, amilyennek magunk építjük!

Ezt tudta Thurzó Lajos és ezért tudott örülni az első traktornak, és ezért tudta meglátni a legelső mögött a százat, az ezret, a tízezret, ami nincsen még, de lesz! És ezért tudta, hogy

... friss szabadság-szelek
járnak.
O, látni, érezni napban, rögben, felhőben
új színét,
új szívét
a bácskai
tájnak...

(Bácskai táj)

Pedig az a táj még olyan volt, mint tegnap. Olyan volt az a nap is, a rög is, a felhő is. Igen, de a szíve más a bácskai tájnak. Az előbb azt mondtuk, hogy hit kell ahhoz, hogy a költő, az ember égszint lás-son és kéket lás-son. A hithez — szív kell. Egészséges szív. Thurzó Lajos beteg szíve ilyen egészséges szív volt.

Mivel mérjük egy költő nagyságát? Én azt mondanám, hogy azzal: mennyire ember, mennyire közösségi ember. Mert az a költő, aki »nem tud mást, mint eldalolni saját fájdalmait, és örömeit« az nem közösségi ember, az önző ember, az végső fokon: nem ember és nem költő. Thurzó Lajos ember volt. Thurzó Lajos örömei: az ember örömei és bánatai: az ember bánatai voltak. Nincsen egyetlen sora sem, amely ne emberi szeretetét sugározná szerte, akkor is, ha tájról, ha gyárról, ha traktorról, ha tervről, ha új vetésről dalol.

Az embert szereti akkor is, ha haragszik, ha gyűlöl:

Pokolba küldték volna mindent,
mikor az igazság ökle lecsapott
rájuk. Keserű könnyeket hullattak
földért, henye életmódért
és sok hazugságrigétől forrt, habzott
a szájuk.

Hiába volt megejtő szó, gyalázat, átok,
azé lett a föld, ki világot hordott
tenyerén;
kasza, kapa feszült a vállán,
bőrét eső verte, cserzette szél;
ki életem vetett egykor és nyomort aratott mások
mezején.

(Az új kenyér dicsérete)

Íme: tud haragudni, de csak a henyékre, csak azokra, akinek hazugság-igétől forr a szájuk és csak azért haragszik, mert ezek gyűlölik a többi, a sokat, a milliókat, akik pedig csak nyomort arattak mások mezején, és mert ezeket a nyomor-aratókat mindenekfelett szereti. És ez az igazi szeretet. Ez a költő igazi szerelmes szeretete és nem az, ha a maga forró éjszakáit, a maga gyönyöreit énekeli.

És mennyire szerette szülővárosát, amelynek öreg lábainál a Tiszát ölelte valamikor és itta vizén a szőke fényeket... Mennyire szerette ezt a várost, amely pedig oly keveset adott a gyermeknek s csak a könnyekből adott sokat. Mennyire szerette ezt a várost és a »drága Tiszát«... Talán azért, mert e város régi köveit lyukas cipőben, rongyos ruhában taposta? Nem, nem azért szerette. Azért szerette, mert a

szunyadó Tisza-tájon mégis
új idők, szebb hónapok fénye világít...

(A Tiszánál)

Ezt szerette, az új időket, a szebb hónapok reményét, azt a fényt, amelyet a költő szeme előbb lát meg a többinél.

* * *

A költő, akinek sohasem volt gyermekora, élete utolsó hónapjaiban jóformán csak gyermekverseket írt: puha, csendes, muzsikáló rigmusokat.

Könnyű kielemezni: a csillogó gyermekszemekben is az égszín jövőt látta és a derús gyermekkacagásban »cseppig kicsurgathatta bú-baját szívének«. Játékot adott legkisebbjeinknek, talán éppen azért, mert neki nem volt játéka soha...

Én nem tudom, de azt hiszem ez is költészet: az első testére szabott ruhát, neki a szabónak, az új Jugoszlávia adta...

* * *

Hat hónapja halt meg, nagyon fiatalon. Egy marék vadvirágot hagyott itt nekünk, színeset, illatosat, tarkát: a verseit. Költő lett volna akkor is, ha semmit sem ír, mert mind költő az, aki tud a szívével is látni, aki tud a szívével is gondolkodni. Ő tudott.

A helyét majd felméri az utánunk jövők. A mi számunkra, mert bennünk él, nem fog meghalni, amíg élünk és emlékezünk.

Gál László

A szlavóniai sziget-magyarság

(Folytatás)

Zsuzsa nenike ezalatt előszedte a kasztl mélyéből a szebbnél szebb regyesre bevett »kebeleket«, »takarítókat«, kendőket s mig simogatta, eszébe jutott gyerek- és fiatallány kora s lassan megeredt a beszéd árja, hisz ugy »teli vót pupozal« emlékkal: »Hej, de sokat jaócdtunk, mig nem meneék iskolaóba, de még azután is. Az asó ucán libák legetek. Eőriztük őket. A kiserdeő fele, a szeőleőbe is jaóránk, felhajtottunk a libaókat odaóig. Saóskaóat szetünk keőzbe, a laónyok hekliztek (csipkét kötöttek). Balhaskat játctunk. (Hol az olló komámasszony?). Kergeteősz-tünk. Geőcseőskeét is szivesen. Hucs jácák? Leültetik a porontyot és meg-fogják a fejüket, keőrbe járnak és mongyák: geőcseőt viszők. Csingeez-tünk. Dobaóltuk egymásnak a labdaókat. A fijuk jaórtak gyümölcs-lopni, alma-lopni. Az ingbe raktaókma lopotat. Teélbe szaónkaóztunk, huszkol-tak elő-hátul a szaónkaót. Csuszkaóztunk. Korcsolya is vaót: kerek jeég-lap vaót, toltuk botal, mikor megindult rángrotunk, akor vitt. 7—8 éves korig szoknyaóba mentek a fijuk is. A laónyoké pőndőj vaót. Szivas bocskort és kapcsaót (1-es szőtest) flanelt hortak teélbe. Szeéesz sziva-kat csavartak rá a teérdigeereő flanelre és a laóbszaórig eereő kapcaóra. Teélen reéklit vitek (kabát). Nem vaót veézet, csak amit szeőtek. Fekete sinórt rá a rongyos zsidónaól vetek. De oszt eljőve az iskola ideje is. 40 gyerek is vaót ott. 6 osztáj vaót. Tanulaós szerint őket. Mikor megviradt, maór mendeőstek reggel az iskolaóba. Egeész nap ott vaótak, nem ucs mint most. Tarisznyaóba viteék a tēntaót, penaót, plajbaósz, küplajbaósz, keét krajca vaót egy darab, taóblaóra mazagra spongyaót. A tarisznyaót gatyamazagra nyakikba akasztoták. Szaómadaóst, irnyi, olvasnyi taníták. A könyv megvaót huszkodal veszeővel, ez vaót az irka. Ebe cak az isko-laóba irának. Az iskolaóba jaórdva vaót keőrül a padok keőrül, ott szeéitáklt a tanító s raójuk üveőteőzeótt, ha rosak vaótak. Mogyoraófa veszeővel is vert. A padon keresztül fekütt a poronty eész ugy verte, kirepett a nadraóg is. A tanitaó csak kikeérdezett, mire magyaraóz ez a jeles szavak a bibliaóba. A bibliaót keresztül kellett tanilni. Miatyaónk, apostoli hit-formát, regeli imaódsaógot, mint a vízfolyás kellett tudni. Kaóteét, hüd-meéert, (bibliából részletek). A tanitaó hejett valamelyik eőreg tanulaó tanita, a tanitaó csak üveőteőzeótt. Vizsga a templomba vaót. Mindenki ot vaót, teli vaót pupozal a templom. Ot vaót a tisztelendeő ur, a tiszte-lendeő nenike, a presbiterék, mindenki.«

Nagyon érdekes dolgról beszélnek az iskolával és a neveléssel kapcsolatban az egyházi jegyzőkönyvek. A falu tanítói és papjai közül többen nem feleltek meg hivatásuknak: kocsmáztak, részegeskedtek, kártyáztak, de a szép asszonyokat sem vetették meg. Ezért a presbiteri üléseknek többször kellett az ilyenek megbüntetésével vagy eltávolításával foglalkozni. A testi fenyték tulságos alkalmazását sem türték a szülők és nem egyszer folyamodtak az egyházi tanácshoz segítségért, ugyanis nem egyszer halálos kimenetelű volt egy-egy ilyen fenytés. A falu erkölcsére is fényt vet az a presbiteri határozat, mely eltiltja a fiatalságot a kiserdőben, a szőlőkben, a falun kívül eső területen való játéktól, s elrendeli, hogy csak a falu szeme előtt játszhatnak — nem mehetnek »jácóba« más-hova. Ez is mutatja, hogy a tanító nem nevelt, nem irányította a fiatalságot, kisebb gondja is nagyobb volt nála. Természetesen az eredmény meg is mutatkozott. Az iskola elvégzése után »eéletre gyűtek« a fiatalok, azaz már együtt dolgoztak a szülőkkel. Majd nem sokára bekövetkezett a házasság. De mielőtt erre rátérnénk, nézzük meg előbb a viseletet, a híres kebelét és tartozékait.

Zsuzsa neni térdén simogatja a szép ruhadarabokat és úgy meséli el rendeltetésüket és készítési módjukat, csillogó, multbanézó mosolygással. Legelőször is a hófehér, egybeszabott szoknyát, bluzt veszi elő és próbálja hozzám, majd magához. Ez a híres kebel. Be van verve »regyesre«. Azaz vizesen összefogják a szoknyát a két végén és a térdükhöz verik, majd csomót kötve belőle beteszik a kemencébe sütés után. Itt szárad meg. Az így »pliszírozott« — mondanánk mi városiak, — szoknya nagyon sokáig tart. Csak vigyázni kell, hogy el ne piszkolódjék. Lévéen hófehér gyolcs az ünnepi s szintén hófehér vászon a hétköznapi.

A bluz alatt ugynevezet »gombos« bélést viselnek. Ez csíkos házi szőttes, fehér, kék, fehér, piros, fehér csíkok váltakoznak egymással benne. Azért gombos, mert négy-öt szál pamukot huznak át a szélesebb csíkok közepén kisebb távolságban egymástól úgy, hogy gomboknak tűnjék. Ez a bélés a »tilaöngli« (csipke) ujj alatt nagyon szépen érvényesül, azonban csak könyékig ér. A csipkeujj alól, a kézfejnél még több csipkefordorral diszes. A kebel elé diszes, selyem, csipkével, rojttal diszitett »takarító«-t, (kötöt) kötnek. A nyakba pedig a mell alatt vezetve és hátul a hát közepén megkötve selyem kendőt használnak. Ezt Eszéken a boltban vásárolják, a takarító selymét is, a csipkéket is, de a kebel anyagát és a bélést maguk szövik. Ezután teszik fel a »faórhaömötöt«. Ez egy színes, mintás, hosszú csokorba kötött selyem szalag, melynek a szára hátul lóg majdnem féllábszár közepéig. A nyakba pedig színes, többsoros gyöngyfűzér kerül. A fejükre a lányok pártaszerű, szalagos fejdíszet tesznek, az asszonyok pedig szintén fehér »tilaöngli« kendőt, amely alatt ott lapul a kis, kötött, fehér főkötő, és az alatt esetleg még a fekete necc. A kebel alatt különleges alszoknyát hordtak. Olyat, ami a csipónél szélesít, mint a krinolin, azon túl pedig egyenes. Így van azután sajtáságosan szép, ringó járása a kényes menyecskéknek, lányoknak. Kiegészíti még az öltözetet a fehér »tilaöngli« keszkenő, amelyet a biblia felett az összetett két kézben tartanak. Sajnos, mindezt már nem lehet látni használatban, mert az öregasszonyok magukkal viszik a sirba kebeljeiket. Gyász alkalmával csak annyi a változás, hogy fehér helyett fekete bluzt öltenek.

A férfi viseletnek még kevesebb nyomát találjuk, mint a nőnek. A temetőben a Dezső bacsika sírkövén látható fénykép az egyetlen hi- teles adat, no meg egy-két, fiókban lappangó »cardaós gatyá meg pruszlik« és a három falu egyetlen »szürkankója«, mely jelenleg lópokrocként szol- gál, s amelyet elhoztunk a Vajdasági Muzeumnak, azonban anyagi fedezet hijján kénytelen volt visszaküldeni. A fénykép szerint a férfiak cardaós gatyát viseltek. Ez szintén fehér vászonból vagy gyolcsból készült, re- gyesre bevert, hosszú, bőszáru gatyá volt. Hozzá himzett »tilaöngli ümeg« »bélés« és fekete, sárgagombos pruszlik és a nyakba selyem kendő járult. Erre jött a mi pásztoraink szüréhez hasonló csak szinte háromnegyedes szürkankó és a Rózsa Sándor képeiről ismert felhajtott szélü, pörge, nagy karéju kalap, de árvalányhaj nélkül. A fésüvel összefogott vállig érő haj úgy lógott ki alóla. A viseletet a gyűröttszáru, magassarku csizma egé- szítette ki. Ma már »nadrág, cipeő, csarap, szeörccsarap (nemez papucs), talpas mamusz, reékli (kis kabát), kabaót (téli kabát), pruszlik (mellény), pregacsa (kötény), saól járja meg cveter. A lányok haját meg »kitaó«-ba fonják. A viselet sok horvát vonást mutat. Különösen a faórrhaóm, a ta- karító és a nyakban viselt kendő, lévén ezek mind bolti áruk.

A fiatalság szórakozásai sokfélék voltak. Vasár- és ünnepnapokon szívesen töltötték az időt egymás társaságában. Játsoztak, táncoltak, éne- keltek. A fiatalok, férfiak délelőtt ünneplőbe öltözve a kocsmába mentek (ott volt, ahol ma az iskola Szentlászlón) s üsd a kártyát. »Disznaót, veö- reöset jaócák«. Mikor a harang megszólalt, a másodikra bementek a templomba, utána ismét vissza a kocsmába. Ebéd után ismét a kocsmá- ra volt a cél, ahol már szólt a zene s megindult a tánc. A gyerekek nem mehet- tek be, mert kevés volt a hely, így csak kívülről »nizgelődtek«. A lányok pedig szintén ünneplőben, baljukban selyemkendőt tartva, jobb- jukkal társnőjük kendőjét fogva, hosszú láncban táncléptekkel, énekszó mellett vonultak végig a falun a főtérre. Ez volt a kalalaozás. Azután kezdetét vette a tánc: a rezálás, az üvegtaónc, a gaólyataónc, az ugraótánc. A rezálásról Kaóntor Maóri neni világosit fel. Meg is mutatja. Páros tánc ez, a két kéz a csipőn, és míg a férfi és a nő meg-meg kerülgetik egymást, a nők megriszálják a csipőjüket. Dalolva adták meg hozzá a ritmust. Ezek a dalok sok strófából álltak, hogy a hosszú tánc alatt ne kelljen ugyanazt a szöveget ismételtetni. Pl. egy ilyen rezálási dal:

I

Hat nap van egy heétbe,
A hetedik vasaórnep.
Baór csak kedves raózsám
Ecer laóthatnaólak.
Ecer laótalak
Mingyaórn szeretelek,
Kedvembe vetelek,
Halaólig szeretelek.

II

Az eke a feódet nem magaórnak szántya,
Az aszony a laónyát nem magaórnak tartya.

Szeépen feneveli, szaórnyaóra ereszti,
Keönyes szemel neézi, ha legeény előeli.

III

Szeéna van az aólba, a szeénatartaóba,
Megcsaókolak a kocsmá ajtaóba.

IV

Elibe, elibe, fako laó elibe,
Hucs beé ne ugorjon viraógos kiskerbe,
Beé akart ugrani, kaórt is akart teni,
Raózsafa bimbajaót le akarta törni.

A dallam ősi, bár a rezálási dallamok közt több új dallam is akad. »Ez a dallam, mint általában a többi ősi is ötfoku és az alsó kvinten ismétlődő szerkezetet őrzi.« (Dr. Kis Lajos). Mikor dalok felől érdeklődtem, Kaóntor Maóri-nenin kívül Izsák Rebekához utasítottak, mondván »Izsaók Rebeka is tud danoni«. Hallottam is sok szépet tőle. De volt a dalok között szép számmal műdal is. Már nem érzi a különbséget a műdal és a népdal között. Csak mikor öreg nótákat kértem tőle, akkor énekelt népdalt, egyiket a másik után. A tiszta szobában ültünk, ő a 'pankon (lóca) én széken, mellette az apó, reszkető hangján kísérté a pislákoló petróleumlámpa fényében a mult emlékeitől megfiatalodott, ragyogószemű feleségét.

I

Ninc cserepes tanyaóm,
Se szüreóm, sem subaóm neékem.
Keöbeöl a nyoszolyaóm,
Gyeöngyhaórmát az parnaóm neékem.
Meégisz ezer pengeóforint
Van tűzve fejemre maór.
De asz igaz betyaór
Nem kerül asz mingyaó eleó.

* * *

I

Ere gyere rózaóm, nincsen saór
Nincen asz ajtaómon semi zaór.
Ajtaóm is kinyilik magaóttól,
Barna szereteómnnek a szavaóttól.

II

Keérik a cipeómet papucseér,
Szeölke szereteómet a barnájeér.
Nem adom cipeómet, csuhaj, papucseér,
Szeölke szereteómet a barnájeér.

Csüteörteőkeön este naólad vaótam lesbe.
 Eset a hó, fujt a szeél,
 Séj, de be nem eresztetél,
 Sej, de meg is faósztam!
 Sej, de meg is faósztam!

Utánamondás: Sej, csizmaóm nyikorgasaóra,
 Sej, gatyáóm suhogaósaóra,
 Meég sem cébreteél fel.

Tudod-e hogy kis angyalom mit fogataól,
 Mikor a kocsmajtoba csókoltaól?
 Aszt fogatad, nem szerez maósz csak engemet,
 Kebeledbe zaórod beé az eén bus szívemet.

Dalaik főleg szerelmi, katona és betyárdalok. Van még népballada is, azonban azok többnyire csak töredékesek, kivéve a Fehér Lászlóét. Csak az öregebb nemzedék, vagy az öregekkel együtt élő unokák őrzik még. Lassan azonban feledésbe merülnek ezek is.

A fiatalok nagyon jól ismerik egymást már kisoronty koruk óta. Együtt voltak az iskolában, munkán, vigalomban. Volt idejük és módjuk megismerni egymást. Mivel idegenhez nem mennek a lányok, a fiuk pedig nem hoznak idegenből asszonyt, legfeljebb csak a három magyar falu fiatalsága házasodik össze. Horvát, szerb, vagy német német kerül be ezekbe a családokba, azért is őrizték meg oly sok évszázadon át szinte érintetlenül nyelvüket, szokásaikat. A brencók a kajbusokkal (horvátok) nem keveredtek. A fiatalok legtöbbször már az iskolában megszeretik egymást és elhatározzák, hogy megvárják egymást. Mikor aztán eljön az ideje, össze is házasodnak. »Szeőkés nem vaót szokaósa« — meséli Kaóntor Maóri neni. De az igen, hogy a gazdagabb, tehetősebb lányt nem szívesen, vagy egyáltalában nem adták a »poroszt«, szegény, elesett legényhez. Ilyen volt a Kaóntor Maóri neni esete is, mint ahogy mesélte. Mikor megtudta az anyja, hogy kiről van szó: »Az anyikaóm, Juli ányaó, ugyan csak verte a feődheó a necceét: haót nem tud parancsaóni a laónyaónak. Igeón szeégyelte, hogy nem nagy csaláódbaó lesz a feérjem.«

Hallgassuk csak meg, hogy meséli el a lakodalom lefolyását Mihál bacsika, a világhíres vőfély. A többiek is segítenek neki, ha véletlenül valamit kifelejtene, mert itt ül még a kis padon Ferenc Illés bacsika, meg Gyökemati bacsika is. »Az elkendőzése után, mert nem gyüreót atak a fiatalok jegyajaóndoknak, hanem kendeót, megbeszeélik, mikor lene a lakodalom. Szerdán esküsznek, mer a menyaszony akó szerencseés legyen. Vagy keden, akor kedves legyen. Peénteken nem tartotaók a lakodalmat sose, ne lene peénteki menyecske, azaz szerencseétlen. Ha szerdaón tartik, akor keden úteóteék a borjut s keésziteék a falatokat. Süteék a nagy, kerek pogaócsaókat, mint a kemence lapaót. Gyurták eszt, nem zsirosztaák, a neégyszögletes kemenceébe süteék. Nyitott tűzhejen a bakraócsba meg rotyogott a teóbbi, a paprikaós. A savajó paprikaóat aták a ledarabaót pogaócsaóho. De csak az eóregek feőztek. A laónyok keóttik a meting (kék virág) koszorukat az asszonyoknak, a feérjfiaknak rozma-

ringből. Közben a koma jelengeti a vendégeknek maór vasaórnapi koma botal, amin raózsakendeő, farhaóm, fűkeőteő van: »Szerencseés jaó napot. Aszt üzente gazduram: Keden vacsoraóho, szerdaóra ebeédre, hogy hivatalos leén az ü asztalaóho«.

»Szerdán deélelőtt van a kikeérés. A keresztapa kikeéri a laónyt a naósznagyoktó. Keérdeéseket atak neki, vagy a bibliaóbo mondanak neki. Pl. keérdeés: »Haóny csilag van az eégen?« Felelet: »Annyi csilag van az eégen, menyi homok a tenger fenekeén.« Ha nem talaóli ki, megtrofolták, szivaró vett. Ha sokáig tusakosznak rajta, nem tudomaónyos a koma. Veégül meégis megkapta a laónyt. Ekkor vaót az esküveés a templomba. A keresztapaók hozik a fonyott kalaócsot, amit a botra fűzik, a válán hoszta a két keresztapa a papnak, meg paólinkát, hort. Esküveő után a legeény a sajaót, a laóny a sajaót haózához ment. Deélután viteék el a laónyt. Éérte jött a veőfeély. Miután megkocoli a gerendát, belekezd: »Szerencseés jónapot kivaónok kigyelmednek — mondja az apaóznak. — Fiam, mit keresel? — Kereseám azt a szemeéljt, akit a szentegyaóh laóncáva keőteőtek eősze. — Kerezsó meg! Ekor megkereste, hijaóba dugtaók el a boszorkaónok (az öreg asszonyok). Megfogta a menyasszonyt és elvite a veőlegeényhez. Az egeész naószneép a laónyos haózból feltete a koszorut a fejikre. Kocira a sublaótot, a nyoszojaót meg a teóbit. Keözben a menyasszony monta: »Kocira aógyam, kocira! Kocira laódam, kocira, magam is felüleők a kocira. Jaj, eédes anyaóm, felneveleő dajkaóm, de hamar elvisznek.« Nagy rivaós keözbt bucsuzik el az eédes anyaótol és menek a legeényes haózhhoz. Mikor a menyasszony beleépett a haózba a veőlegeény karjaón, egy szem cukrot a szaójukba vesznek, hogy szereseék egymáóst. Olyan eédesek legyenek, mint a cukor. Ekor leülteteék az aszonyt. Megkeздеődik a vacsora: leves, kapiszta, szaórmaólt, disznaóhus sütve sajaótáva, tormaóval, kalaócsok. Keót kalaócs nem fonyott, reétes griz, turaó bene, mákot, diójt nem hasznaóltak. Tejel csinaóltak minden kalaócsot. A reétest kerekre keórtültekerve a szahaónyba, kemenceébe sütik tiszta lisztbeól. A veőfeény elaóldota az ételt. Minden eételet rigmusal hosztak. Aztán megkeздеődeótt a taónc. Vaót rézaólás, gaólya taónc. A gaólyataónc is paóros taónc.« Egymás mellett állnak, a szomszéd felé esó karját a férfi a leány külső vállán keresztül tartva, megfogja annak a kezét, a másik kézzel pedig a lánynak a belül esó kezét: négy sasszé lépés után kifelé fordulva kétszer meghajtják magukat. Utána a lány megfordul a fiu keze körül egy teljes fordulattal, befelé kezdve a fordulatot, így haladnak tovább előre a párok. Az ugró táncnál egy sasszé lépés, kereszttezett lábbal ugrás, ismét sasszé, ismét ugrás és így tovább. Közben a kéz hátul van a derékon! »Van caórdaós is. A vacsora alatt van a csaókolás. Elseőbb az uraót, asztaón azt, aki a kitett taólbá haónyt pizt. Legtőbszőr ijenkor sorbamegy a menyasszony. Ijenkor sok ajaóndekeész piz gyűl eősze. A csaókolás alatt azt kijabaólik: »Sem furu, sem kalapaócs«. A gyirizeóben is van csaókolás. Nyolc ezer dinaórt kapott az egyik laóny például. Feéleéjbe van asztaón a menyasszonytaónc. »Asz enyeém a menyasszony, szaóz dinaór«. — mondja: aki tánconi akar vele. Van aki teóbet ad. A keresztkoma pedig tarti a taónyeért eész aórulja a menyasszonyt: »Szeép csikaó, jaó csikaó, aki megveszi eladaó. Szaóz forint az aóra, nem is olyan igeón draóga.« Meég a cipeőjeét is aórulja a meny-

asszonyoknak: »Elveszett a cípeője a menyasszonynak. Elveszett a cípeője a menyasszonynak. Ki talaőja meg? Ki talaőja meg?«

»Viratt feőleé asztaón felkontyójaók az edig laőny vaót menyaszszonyt. A koma lebontí a sodraóst (lányok viselete), megfísűlte, aszonyosan befonta, beékeőti a fejeét keszkeneővel. Esztaón ismét taőncolnak. Mikor megunták, elszeőktek a fíjatalok. De seőpreni is kell a fíjatalasszonynak. A haőz eleőtű eész az udvart peévaóval szaórik be neki eéca, viratkor seperi a fíjatalasszony, asztaón az eőszesepert peévaót meggyutik és odaálnak elibe, taőncolnak. Esztaón szeétozslík a vendeégsereg. A taóvozaó vendeégekét a gazda keövetkezeőkel bucsuztati:

Maór títetek elbocsaótlak
Mint szerelmes vendeégímet
Kík viselítek zaőszaómat
Haózatokhoz nagy beékeével.
Dicseéretem eész jaóvoltom
Forogjon tí szaójtokban,
Minden koron és mindenűtt
Dicseéretöm és jaóvoltom
Forogjon tí szaójtokban,

A lakodalom egy heőtíg is eltart. Csűteőrteőkeőn a fíjatalok elmenek a vaót vendeégekhe, sűtek pogaócsát, bort itak. De maósznap a fíjatalasszony hozott ajaóndeékokat a rokonoknak, kendeőket. Felrakta a padra s kihírdetik: azé a kurafi, azé... stb. Viszonzaósul kenyeeársűteő takaraót atak neki. Ilyenféle cselekedetők menek végbe-a lakodalomba. Keözbe az eőreg laóbaót kellett megmosni a menyecskeének, meg megkelett feésűlnie, zsiral bekeni a hajaót, az ujaóra tekerni.«

»Ha maón nagyon vaórandaóba vaót az asszony, akor keészűltek a keresztleőre. A komaasszonyok meg a keözeli rokonok elviteék a kisbabát a keresztleőre. Otthon pedig ünepelték. A keresztapa, a haózigazda ilyeneket mond: »Aóldja meg az iszten a szeleket, hogy el ne horgya az eledeleket«. A fekvő asszonyt pedig minden jaóval ellaótják, komataólat visznek neki. Keözben azonban sok mindenteől kell aóvni a ringaóba fekvő kisbabát, szemvereésteől küleőneősen. Nem is engednek hozaó mindenkit, a boszorkaóny hírbén aólaókat azonnal eltaóvolítik.«

»A nagy ünepék keözűl karaócsont és szilvesztert ünepelteék különőseben. Ilyenkor vacsoraóra savaju fejet taólatok, tojaóst vertek bele, a szeét keverték. Tormaót beletett kí menyit akart. Hus is vaót, meg kitolaó is (kocsonya). Kalaócs is. Kemenceében sűteót keót kalaócs, diaóval, szeőleővel. Utaójaóra almaót, dijaót eőnteóteék az asztalra, eszt a porontyok kapják vacsora után. Karaócsnyifa ís akatt, de nem mindenűtt. Szilveszterkor asztaón vaót nagy vigaság, taónc a taónehelyen, meég maszkaók is vaótak.

Husvétkor belenyomtaók a laőnyokat vájuba a fíjuk és veődeóra raójuk a viszet. Esz vaót az eőnteőzeés.

A disztaótor vaót meég a maósik nagy vigalom — mondja Dezseő bacsika — regelig aóllt a taónc. Az eőregék pedig kartyaóztak. Vaót finom falat: tűdeő leves, kapiszta, hus, kolbasz (husos) veéres (hurka), kalaócs ki-mí, ki-mí forma. Bor, paólinka aólandóan eleőtűk van.« (Folytatjuk)

G. B. Shaw

Babits Mihály így fejezi be az »Európai irodalom története« című művét: »... Egyáltalán kerültem e jelenkori irodalomra nézve a nagyonis kategorikus értékítéletet. Ennek az irodalomnak az értéke felől egyelőre még csak az veheti fel a kérdést, aki mint Bernard Shaw egy előszavában önmagáról is meg meri kérdezni »Nagyobb-e Shakespearénél«.

Valamikor a harmincas években jelent meg ez az irodalomtörténet s most, hogy 1950 őszén Shaw kilencvenhároméves korában meghalt s az újkori irodalom egy legendás alakja szállt vele sírba, bátran feltehetjük megint a kérdést: Nem mintha Shaw színpadi alakjait annyira húsból-vérből épült igazi embereknek mondhatnánk, mint Shakespeare színpadi jellemeit, — ezen a téren az életből szinte öntudatlanul kiszakított színpadi alakok terén Shakespeare messze fölötte áll minden korok színpadi íróinak, — de összemérhetnénk a két világnagyságot abban a vérbő dialektikában, pompás szóözönben, amellyel a színpadról ítélkeztek elevenek és holtak felett. Az elevenek és holtak minden dolga felett.

Hiába vetette azonban fel maga Shaw a tételt, hogy nagyobb-e Shakespearénél — megdöbbenve kortársait és a Shakespeare kultuszi híveit — most, hogy hatvannál több színpadi munkával tarsolyában elhagyta az árnyékvilágot és dialektikája, dilemmái és aforizmái előreláthatólag örök tárgyai maradnak a színjátszásnak, a korszak amelyben élt, mégsem Shakespeare-vel hasonlítja össze, hanem Swifttel, a fejlődő, kezdeti kapitalizmusnak ezzel a bátor szatirikusával, akivel műfajilag ugyan nem volt közössége, de aki ugyancsak rohammal támadta kora emberi, társadalmi intézményeit.

Az összehasonlítással persze nem jutunk sokra, amíg elfogadható képet nem adunk annak művészetéről, akit a mult klasszikusává össze akarunk mérni, — ebben az esetben Shaw különös, bátor és feltétlenül a virtuóz fokáig egyénhangú művészetéről. Ennek alaptételeiről Shaw maga tesz szellemes vallomást akárhány előszavában — ő volt a nagy előszóíró, aki minden színpadi munkáját előhanggal, előszóval, magyarázattal szerette útrabocsátani — s az ember és felsőbbrendű ember előhangjában így formálódik a shawi tétel: »Kétségtelen, hogy az én irodalmi fortélyom, amely véletlenül mulattatja az angol közönséget, elvonja a figyelmemet a jellemekről: de azért a jellem csak megvan és olyan szilárd, mint a kőfal. Van lelkiismeretem és ez a lelkiismeret mindig nyugtalan és magyarázatot keres.« Pár sorral lejjebb ezt írja: »De az én lelkem hamisítatlan szónoki portéka: engem bánt, ha azt kell látnom, hogy az emberek jól érzik magukat; amikor rosszul kellene, hogy érezzék magukat; és én mindenáron rá akarom bírni őket, hogy gondolkozzanak

avégből, hogy ráeszmélhessenek bűnösségükre.« Más helyen arról ír, hogy már drámai és operai kritikáiban korszakot nyitott, amely jó ürügy volt arra, hogy propagandát csináljon saját világnézetének. Később leírja ezt a mondatot: »Pusztán a művészet kedvéért annyi fáradságot se vennék magamnak, hogy csak egy mondatot leírjak«. S végül: »De én nem álmodom arról, hogy megváltozzam, mert tudom, hogy olybá kell vennem magamat, amilyen vagyok és minden elvégezhető munkát ki kell szorítanom magamból.«

Igy talán már tisztábban kibontakozik előttünk a shaw-i színjáték lényege és ezen keresztül az író maga is. Az író, akit úgy is nevezhetnénk, hogy a kapitalista ember lelkiismerete.

Kétségtelen, hogy Bernard Shawt nem szabad semmiképpen mai szemmel felmérni, hanem a hatvan, ötven, negyven év előtti korszak »premier planjában« kell őt meglátnunk. Akkor ilyeneket írtak róla: »Az egész modern drámairodalomban Shaw az egyetlen igazi szocialista«. Amikor Ibsen tanítványnak akarták egyesek feltüntetni, azonnal elhangzott: »Nem, Shaw valóságos ellen-Ibsen. A bűnös egyen helyébe ő a bűnös társadalmat állítja és gazdaságpolitikai probléma szempontjából világít rá arra a tragikomikus helyzetre, hogy minden egyes kapitalista zsarnok és uzsorás, pióca, akár van tudomása róla, akár nincs«. És később: »Mint vérbeli szocialistát Shawt felláztatja a társadalom, amely szegény gyermekeket mezítláb járát és hitvány ölebeket drága koporsóban temet el s mint szocialista, azt követeli s arra törekszik, hogy ez az ellentmondás kiirtassék a világból, annyival is inkább, mert akárhogy is fejlődnek a dolgok az ellentmondások önmaguktól sohasem fognak megszűnni. Rá kell nevelni az embereket arra, hogy föllázdjanak az ilyen állapot ellen és változtassanak rajta. Ez a cél — Shaw szemében — sokkal fontosabb, minthogy valaki jó színdarabokat írjon« (Hevesi Sándor).

Igy látta az első világháború előtti korszak haladó kritikája Bernard Shawt és nem járt messze az igazságtól.

Mindez azonban — végeredményben — még mindig csak az előszavakat jelent, a hozzászólások és írói értékelések világát, úgy is mondhatnánk: elméletet. Hogyan hat a valóságban a shawi mű, hogyan hat a színpadról, milyen művészi eszközökkel éri el hatását és sikerét?

Shaw úgy építi fel darabjait, hogy azok eleje, első része tiszta és világos realista helyzetképet ad. Bár mindössze néhány darabja tekinthető szerkesztésképpen is egységes színpadi műfajnak, pl. (Warrenné mestensége, Barbara őrnagy) a látszólag pártatlan beállításnak, exponálásnak ezt a módszerét még azokban a darabjaiban is megtaláljuk, amelyekben túlkorán kezdődik a szenzációs »shawi parabolla«. Shaw arra törekszik, hogy a néző megértse miről is van szó, alakjait húsból és vérből való emberként belopja lassan a nézőbe — ilyenkor még nincs velük semmi rendkívüli — s az átlagnéző is örömmel halad a cselekménnyel. Amikor aztán a néző elfogadta, magáévá tette a cselekményt, az afakokat és azok problémáit, akkor megkezdődik az a sziporkázó, csodálatos Shawi dialógus, amellyel mindent feldönt az író, megingatja a néző lelkét és szenvedélyesen igyekszik vele elfogadtatni, hogy vele — az íróval együtt — lássa és nézze a dolgokat. S a néző kénytelen rájönni arra, hogy mindez, amit a dolgokról eddig hitt, mikor és hol, mennyiben téves. Itt jön aztán a swifti szatíra, itt jön a bálványdöntés. Itt ezekben a részekben lopta be hosszú évtizedeken keresztül, színdarabjain keresztül a maga haladó, szocializmusra utaló propagandáját Shaw. Itt ezekben a

részekben szembehelyezkedett az általános világszemlélettel — az akkori világnéppel és világszemlélettel — itt reformált, itt döntötte meg a néző hitét mindabban, amit addig hitt és ahogy addig hitte. S mindezt annyi virtuózitással tette, hogy ellenállhatatlanul magával ragadta a nézőt. S a legnyakassabb torry is azzal kelt fel a színpadi zsöllyéből: hogy bizony van benne valami. »Pedig én csak a normális szemét nyitottam fel benne, azt hogy normálisan és természetesen nézze az eseményt, ne az ő elvakult és beléidegzett szemszögéből.« S akaratlanul is eszünkbe jut a mesebeli Bolond Istók, aki csatába indulva felugrott a fedezék szélére és kétségbe esetten integetve kiabált az ellenség felé: »Ne löjjenek, itt emberek vannak!« S ezért a mondatért már a gyerek is kineveti Bolond Istókot..., aki talán nem is mondott olyan bolondot, sőt! Ez a normális szem és a beállított szem közötti perspektíva-különbség.

Shaw szocialista volt a kapitalista világ szemében — de nem volt szocialista, a szocialista szemében, mert ő csak a Rubikonig jutott el és a Rubikont nem lépte át, sőt a maga modorában mindenfélét átkiáltott a túlsó partra. Mindez nem von le semmit értékéből, ha tekintetbe vesszük, hogy maga mondotta: »Nem is álmodom arról, hogy megváltozzam, olybá kell vennem magamat, amilyen vagyok« Így aztán a polgári kritikusok siettek kiemelni, hogy »... abból a gondolatból indul ki, hogy a szocialista reformot, a társadalmi átalakulást, a gazdasági megújítást, az egész világnak ezzel járó erkölcsi megváltását csakis a művelt középosztály viheti keresztül, csakis osztályharc, csakis forradalom nélkül.« Hogy ezek a polgári kritikusok aztán néhol maguk esnek csapdába, arra jellemző ez a mondat: »Amikor Shaw a színdarabjait kezdte írni, amelyek utóbb diadallal járták be az egész világot. Ez az erkölcsi ember, ez az apostol, ez az ellen-Ibsen és ellen-Tolsztoj, már teljesen kiérlelődött benne. Ellen-Ibsennek és ellen-Tolsztojnak azért nevezem, mert Tolsztoj aszkétái lemondásával és Ibsen pesszimizmusával szemben Shaw az életkedvnek és életörömnök az apostola, aki a szép és a jó életet követeli mindenki számára, aki azt munkájával megérdemli« Hát a szocializmus nem pontosan ezért harcol? Milyen bárgyú fogalmazás, milyen tipikusan polgári ez a pár sor: kimutatni, hogy egy áthidalhatatlan szakadékot Shaw és a szocializmus között — igen, Shaw ösztönösen haladt ugyanazon emberi cél felé és megérezte a szocializmus egyik lényegét, igazságot és jó életet követelt minden dolgozónak.

Csakhat a szocializmusnak ezt a célkitűzését nem szívesen ismerték el, nem hittek benne, és éppen valamiféle ellentét kimutatására akarták felhasználni Shaw esetében.

Írásom elején irodalmi összehasonlításról beszéltem. S most azt ironi: Nagyképűség lenne pontos irodalmi történeti helyet keresni Bernard Shaw-nak és a shawi műnek. Ő maga megtehetette, mert ebben is paradoxont sejtetett: a mindenfajta hierarchia elleni harcot. Aki itt komolyan méricskélni kezd és skatulyázni, hamar rájön, hogy olyan sziklaóriásról van szó, aki nem fér semmiféle dobozba. Voltaképpen sem elődje nem volt, mint ahogy utódja sincsen. Egy nagy korszakfordulónak határmesgyéjén szövetségese volt a szocializmusnak, egyedülálló előretolt — időben előretolt — állásban, bent a polgári társadalom legmélyén. Olyan volt, mint aki magakészítette fegyverrel egyedül indul rohamra — talán kicsit csodálkozott, hogy az általa ostromlott várfalak nem abban az országban omlottak le, ahol ő indult

rohamra, talán bántotta hiúságát, ezért durcáskodott öregkorában és ezért nem lépte át a Rubikon vonalát, s nem jutott el az osztályharc felismeréséig. Azért mégis ő az az óriás, aki megmutatta, hogy az írói fegyver társadalmilag ellenséges környezetben is csodálatos harcieszköz, ha másért nem, azért, mert meggondolkoztatja az embert.

Majtényi Mihály

KÖNYVSZEMLE

MAKARENKO:

Új ember kovácsa

(Pedagógiai hősköltemény)

Vannak művek, amelyek újszerűségük dacára is azt az érzést keltik az olvasóban, hogy hasonló hanggal, magatartással, belső levegővel már találkozott valahol, hogy a könyv valaminek a folytatója, továbbfejlesztője. Ilyen könyv kétségtelenül az Új ember kovácsa is. Írója annak a pedagógus-típusnak a képviselője, amelybe többek között Pestalozzi és Rousseau is tartoznak; a mű maga egyenes folytatója Pestalozzi és Rousseau pedagógiai írásainak. Tehát a könyv éppen annyira tartozik a szépirodalomhoz, mint a pedagógiához. A történelem folyamán egy társadalmi osztály akkor, amikor még haladó, fejlődő irányt jelentett, nemcsak haladó tudományt, művészetet, irodalmat teremtett, de egy új írótypusnak is a megformálójává vált, amely foglalkozásában tudós, alkotó pedagógus, nemzedékek nevelője; vérében pedig író, művész, aki pedagógiai rendszerét magában az életben akarja szemléltetni, azt akarja bemutatni, hogy az új ember, akit úgy nevelünk, így és így fog cselekedni, ilyen és ilyen környezetben, vagy azt, hogy maga a nevelés folyamata az élettől nem elválasztható valami, hanem nevelési elvünkben az élet éppen olyan fontos tényező, mint az a többi, amit rendszerbe is foglalhatunk. Ilyen jellegű pedagógiai művet kettőt teremtett meg a feltörő és harcoló polgárság. Az egyik Pestalozzi »Lénárd és Gertrúd« című könyve, a másik Rousseau »Emile«-je; Rousseau képviselte talán a leghatározottabban az írópedagógus típusát, műve a nevelés elméletében éppen olyan fontos állomás, mint írói és emberi fejlődésében. Utána a polgárság nem tudott hasonló alkotást adni. Kezdődik a pedagógiai rendszerek kora: elvont elmélkedések, levegőbenlógó rendszerek és elképzelések, üvegházban kitenyésztett gondolatok születnek. Ez a kor szülte azokat a műveket, amelyeket úgy ismerünk, mint pedagógiákat s amelyek alapján feltételezzük, hogy a pedagógiai tudomány tulajdonképpen felbonthatatlan és sokszor értelmetlen meghatározások szövevénye. Azonban, ha történeti sorrendben vizsgáljuk a pedagógia korszakalkotó műveit, ha tartalmi és műfaji tanulmányokat is végzünk, azt vesszük észre, hogy az igazi, haladó és alkotó pedagógiák nemcsak az élettel vannak összefüggésben, de szoros kapcsolatot tartanak az irodalommal is.

Az Új ember kovácsa folytatója annak a műnek, amit az Emile képvisel legmarkánsabban. Az Októberi Forradalommal nemcsak új társadalmi osztály vette át az uralmat, hanem az új társadalmi osztály eszméi, vágyai is új formákat öltöttek. Az egész gazdasági, társadalmi tevékenység, az egész szellemi élet új irányt vett, új gazdasági berendezés, új társadalmi rendszer kiépítésére irányult, új embert akart kovácsolni a régi helyébe. Makarenkó talán az első ember, aki hozzáfog a nehéz, de hálás feladat megvalósításához. Sok évi tevékenységének gyümölcse, szemlélődésének eredménye ez a könyv és benne egy új elveken alapuló, új módszerekből dolgozó neveléstudomány.

Nem feladata ennek a tanulmánynak, hogy Makarenkó pedagógiai nézeteit osztályozza. Nem akarja meghatározni, melyek azok a jellegzetességek; amelyek már a proletáriátus jellemvonásait őrzik és amelyeket a multból mentett át, mert hasznos szolgálatot tehetnek az új társadalom emberének nevelésében. Mindez a pedagógus dolga. De Makarenkó a szépirodalom is; egy könyvében sem tagadja meg az író, minden értékezésének háttérében ott van a való élet, könyvbe kínálgató, megörökíthető, jellemző példával. Minden írása pedagógia és minden írása szépirodalmi olvasmány is; főműve pedig egyenesen azt az alcímet viseli: »pedagógiai hősköltemény«.

Valóban a könyv hősköltemény prózában, de tele költésszettel és tele művészi erővel írt oldalakkal. Tartalmát nehéz lenne elmesélni. Főhőse kettő van: a telep és annak vezetője, maga az író, Makarenkó. Szemünk előtt alakul meg a telep, megjelennek az első csavargók, a polgárháború ideje alatt termelt fiatal bűnözők, nevelők, parasztok, hivatalnokok. De talán legérdekesebb maga a szovjet élet, amelyet ábrázol és benne Makarenkó, aki új eszméivel, forradalmi optimizmusával egyedül küzd a bürokratizálódásnak indult állami apparátussal. Mennyi alak, mennyi mesterien megrajzolt gyerekportré, amelyekben egy új eddig teljesen kiaknázatlan és megíratlan gyermektélektan is rejtőzik; aztán milyen művészi és milyen egyszerű eszközökkel rajzolja meg Kalina Ivánovicsot, a felnőtteket, akik annyira megszerették ezt a gyermekországot, hogy nem tudnak elválni tőle, akik megízlelték az építés és a közös munka minden örömét. Kiemelkedik a sok arckép közül Zadorové, Buruné, Taranyecé és egy kép felejthetetlenül az olvasó emlékezetébe vésődik, az aratásé, az első termés betakarításáé, amelyet már teljesen közös munkájuknak, erőfeszítéseiknek köszönhetnek. Ebben a leírásban olyan magasságokat ér el Makarenkó, olyan művészi ábrázolást és emelkedettséget mutat, hogy önkéntelenül Gorki jut eszünkbe, meleg emberi szeretetével. Gorki láthatatlanul ott van az egész műben, szelleme nemcsak a Telepesek életére gyakorol átalakító hatást, hanem az íróra is áldásosan hatott. Valahogyan Makarenkó egész működésén, egész pedagógiáján ott van a gorkii vonás, az a meghamisíthatatlan gorkii derű és szeretet minden iránt, ami az emberrel kapcsolatos. Az Új ember kovácsát bátran oda-tehetjük Gorki művei mellé, bizonyosan Gorki is a magáénak vallaná, annyira át van itatva szellemével ez a könyv. Valószínűleg nem lenne nehéz kimutatni, azokat a hatásokat sem, amelyek sokszor befolyást gyakorolnak Makarenkó világszemléletére, neveléstudományi elveire, különös és utánozhatatlan viszonyára az emberek iránt, alkotó művészetére. Gorki

a szovjet életre olyan hatást gyakorolt, mint századokkal előbb Dante az olasz irodalomra. A szovjet irodalom kétségtelenül még máig sem mentes ettől a hatástól. Makarenkó, azok közé az írók közé tartozik, akikre ez a hatás nem volt gátló, akikben felszabadította az erőket, akiket alkotásra ösztönzött.

A könyv a közösségi munka nevelőhatását példázza éppen úgy, ahogy az Emile a természetes nevelését. Makarenkó nemcsak új, haladó pedagógiával ajándékozta meg a proletáriátust, de éppen ezzel az új pedagógiájával folytatójává, letéteményesévé vált egy örökségnek, amelynek sáfára többek között Rousseau is volt. A szovjet kritika szerette kihangsúlyozni, hogy Makarenkó az orosz pedagógia, az orosz neveléstudomány folytatója. Annak is, de méginkább azoknak, akik a nevelést egy-egy nagy lépéssel előbbre vitték. Makarenkó jelentőségének a lebecsülése lenne, ha csak orosz pedagógusnak tekintenénk. Jelentősége messze túlnyúlik népének korlátain és belekapcsolódik egy fejlődési láncba, amelynek egyelőre még ő az utolsó képviselője.

Műve ugyanakkor társadalmi és politikai tett is. A szovjet társadalomnak, bürokratikus közigazgatási rendszerének eddig még legélesebb kritikáját is jelenti. Olyan merészen nyúl a témához, mint Solohov néhány írásában. Emberei, társadalmi háttere és saját magának emberi magatartása mind az igazi művészet, a haladó gondolkodót és nevelőt jelentik. Nevelési rendszere nem dogma; a könyv azt a kovácsműhelyt ábrázolja, amelyben új emberek születnek és új neveléstudományi elvek, új tudományos rendszerek kovácsolódnak.

Bori Imre

Majtényi Mihály újabb elbeszélései

Az elbeszélés különös műfaj, talán legtágabb az összes irodalmi kifejező formák között, amellelt annyi élményanyagot helyezhet el benne az író, amennyivel éppen rendelkezik, vagy amennyire futja. Ha alakjait jobban megformálja, élményeinek a tüze hevítőbb; azok kiemelkednek az elmosódó háttérből és megkezdik önálló életüket az elbeszélés keretén belül. De megmaradhatnak egészen szürkéknek, az író legnagyobb jóindulatú segítsége és igyekezete ellenére is ismeretlenek, megközelíthetetlenek és megfoghatatlanok. A novellától a tárcáig és a karcolatig nagy a távolság és nagyok a lehetőségek. Az elbeszélés ott van valahol a kettő között, de mindenesetre távolabb a novellától, mint sokan hiszik és mint azt maga a kötet írója is feltételezte, írásait novelláknak és karcolatoknak nevezve. Az ember, ha ezt a szót hallja: novella, nem jelentkezik képzeletében széles, epikus bőségű történetek hősookról, emberekről, eseményekről, jelenségekről. Az írásművészet magas iskoláját jelentik a novellák, úgy, ahogy azokat a legnagyobbak megalkották. Tele drámai feszültséggel, rövidségükben és tömörségükben a csiszoltság és a kiegyensúlyozottság érzését keltik, nyelvükben pedig a választékosság a legelső követelmény. Megragad egy életdarabot, amelynek határozott kezdete van, s arról beszél, azt ismerteti, és ábrázolja egészen a befejezésig. Tehát a határok nem elmosódtak, hanem erősen meg vannak húzva. Olyan, mintha a folyamat bizonyos szakasza fölé nagyító lencsét tartanánk és az így fel-fokozottan és felnagyítottan látott cselekményt írnánk meg. Ilyen értelemben nem novellák Majtényi Mihálynak ebbe a kötetbe foglalt írásai. Ugyanakkor, majdnem mindegyik írása tipikus képviselője annak az elbeszélésnek, amelyet mozaik-elbeszélésnek is nevezhetnénk. Élmény rakta ugyan az egyes képeket egymás mellé, külön-külön szépen és művészi módon van valamennyi megformálva; de az indulat, az alkotás indulata nem forrasztotta őket eggyé, hanem élék a maguk külön életét, szinte mint külön emberek a társadalomban. Egységes törekvések nem fűzik őket eggyé és hajszálvékony határaikat nem szakította szét az író formáló keze. Nemcsak azért volt szükség ezeket már bevezetőnek elmondani, mert szeretjük önkényesen összekeverni a két nevet, cserélgette őket, mintha egy fogalmat jelentenének, hanem azért is, hogy elhatároljuk magunkat, és a következő elemzésben ne úgy kezeljük őket, ahogyan az író nevezte: novelláknak és karcolatoknak, hanem ahogy valóban kezelniük kell: elbeszéléseknek és karcolatoknak.

Mit jelentenek ezek az elbeszélések vajdasági magyar irodalmunk fejlődésében? Jelentenek-e haladást tematikában, ábrázolásban, nyelvben és igényben? Valóban jelentenek haladást; ha pedig a felszabadulás után megjelent »Májusfa« című kötetét a fejlődés egyik állomásának tekintjük,

ez az új kötete hatalmas ugrást jelent előre, felfogásban és ábrázolásban. Ha a szölamokat, irodalmunk első három-négy évének uralkodó jellemvonását, a szocialista irodalmak gyermekbetegségének tartjuk; örömmel állapíthatjuk meg, ez az elbeszélés kötet azt mutatja, a gyermekbetegség megszűnt, legalább is legjobb íróink, mint szűk ruhát, felvett álarcot, lehányják magukról és visszatérnek a realizmushoz, mindenkor minden irodalmának egységes áramlatához, amely legtökéletesebben tükrözi vissza a legfontosabbat: az életet. Majtényi Mihály volt talán a legimmúnisabb írója a felszabadulás utáni irodalomnak. Már a »Májusfa« című kötet tartalmazta ezt a hangot, amit itt megüt. Már ebben a kötetében éreztük a jó ízeket, a mesélésnek azt a báját és frissességét, amit annyira szeretünk a legnagyobbánál: Móricz Zsigmondnál. Ez Majtényi Mihály egyik nagy érdeme. Kötetébe maradéktalanul sikerült átmentenie ezt az írói magatartást, ezt a jóízű mesélést. De nem mondhatjuk ugyanezt elbeszéléseinek minden sajátosságáról. Ábrázolásában ez érdekel bennünket elsősorban. Megmarad egy bizonyos kezdeti fokon és csak a legsikerültebb műveiben, elsősorban a Bácskai mult három elbeszélésében, érezzük a jobb és a teljesebb ábrázolásra való törekvést. Embereit, legyenek azok szívünkhez közelállóak, vagy ellenszenvesek, nem emeli ki a háttérből, és így természetesen lehetetlenné is teszi a közelebbi megismerkedést hőseivel. Elbeszéléseinek nagyobb részét domborműhöz hasonlíthatnám. Megrajzol, kiformal egy embert, vagy egy embercsoportot, de nem választja el a háttértől, hanem benne hagyja őket. Így még a legjobbak is egy kicsit az egyoldalúság érzését keltik. Pedig Majtényi Mihály tud jellemezni. Szavai pontosak és nem tétovázva ragadják meg a lényegét. Alakjait kiszakította ugyan a tömegből, de az apró részletezésen kívül relief-szerű egymásmellettségben az emberek körvonalait adja csupán. Megrajzolja őket, de nem mélyed bele életükbe. Még a legjobban sikerült alakjaiban sem tudta a »történelmet« adni. Szereti az elvontabb, nagybetűvel is írható személyeket (Óreganyó például a hasonló című elbeszélésből), a ködben járó alakokat, mint a kötet első elbeszélésének hősei (Forró föld), vagy a polgár a »Sapkájukon vörös csillag« című elbeszélésében. Nem egy polgár, akiben megörökíti a polgárság főbb erényeit és hibáit, hanem a »polgár«, típus, mondanánk, ha nem ismernénk a tipikus ábrázolás lényegesebb követelményeit. Vagy idézzem a Népszámlálás (más szempontból jellemző) hőseit a maguk megfoghatatlanságában? Ugyanakkor nem kerülhetjük el Majtényi emberábrázoló erejének java természetét sem. Ki ne emlékezne a Bajúsz című elbeszélés pompás emberrajzára, rövid, de annál inkább a pontosságra és a realitásra törekvő megjelenítő erejére. Maga az elbeszélés a kötet egyik legjobban sikerült műve. Szinte teljes egészében tartalmazza Majtényi elbeszélő művészetének, elbeszéléseinek minden pozitív vonását, ugyanakkor a hibákból is jó ízelítő. Majtényi képszerűsítésére a legjobb példa, ezért elemezzük talán ezt az elbeszélést részletesebben. A vonat képe, a szedelőzködő, szállingózó utasok változó, de azért mindig a névtelenségben maradó alakjai, azután az utazás változatos és lokalitásokkal tele tájai szorosan meghatározzák az elbeszélés menetét. A lassú ismerkedés, a meginduló beszélgetések, szinte vetítik az ablakközvetítette tájat és onnan mindig felfrissülő hangulatokkal gyarapodik a mese. Ebből lassan és fokozatosan bontakozik ki maga a főhős alakja, az emlékezésen keresztül. És most jön a legnehezebb: megrajzolni beszélgetéseken és mesélésen keresztül egy ismeretlen embert, a maga környezetével, parancsolóival és alárendeltjeivel. Átmenteni azt a hangulatot talán így, ilyen módon a legnehezebb. Az elbeszélésben amúgy is háttérben lévő írófőt még egy lépéssel hátrább tolja az újabb elem: megrajzolt emberek

emlékezetén keresztül megrajzolni egy másik embert. Ezt a kettős munkát nagyszerűen oldotta meg Majtényi. A befejezés kitűnő volta szinte feledteti a kezdő részek nagyon is mozaik-szerű ábrázolását. Főhőse a »nyüzött« János, ellenállásával, jelleméből fakadó cselekedeteivel a kötet talán legjobban mintázott hőse. Hús-vér ember, akit remek mondataival merevített élő szoborrá Majtényi elbeszélő művészete. De ilyen sikerült alakja még a »Baráberek« Lőrince, meg a sváb kocsmárosa, a »Vendéglő a vidám gyászhuszárhoz« groteszkiségében is teljes illuziót keltő alakja. Ezekben van valami, aki arra kényszeríti az olvasót, hogy emberi sorsokon keresztül a kör és a helyzet levegőjét tele tudóval szívja. Alakjai nemcsak emberek, de egy kor, egy társadalmi valóság hősei is, amelyből magukkal hozták egyéni fiziognómiájukat. Egész lényük a kor levegőjét árasztja és így a hitelesség és a valószerűség hatását keltik. Ezekben a legnagyobb Majtényi Mihály művészete. De a hangulat megragadásában is igen sikerültek írásai. Szereti megragadni a hangulatot, sajnos, csupán csak azt. Még kevésbé sikerült elbeszéléseit is ez a hangulatsmélkedés teszi számunkra egy fokkal értékesebbé. Általában szereti feléleszteni ezt a különös emberkörű világot. A Bácskai mult elbeszéléseinek jó része ilyen hangulat-fénykép, de a többi elbeszélésekből is idézhetnénk ilyen részeket. Itt egészen részletes, aprólékos, ami bizony az összhatás és az arányosság szempontjából nem mindig kedvező elbeszéléseire. Ezekben a hangulatsmélkedésekben legjobbak a mondatai is. Nyelve különben is ízes és magyaros; emlékeztett a magyar elbeszélők szegedi csoportjának (Móra Ferenc, Tömörkény István) elbeszélő hangjára, de egyéni ízét, más írótól megkülönböztető sajátosságát kétségtelenül a szavak mögé rejtett, megjegyzésekben, odavetett mondatokban megbúvó humor, az olthatatlan kacagás jelenti. Nem gúnyos és humorának nincs éle. Inkább az ember nevetése, aki még a tragédiában sem lát csupán tragédiát, hanem meglátja az emberi velejáróját: a groteszkiséget és a humort, vagy a biztató és szánakozó mosolyt is. Hány elbeszéléseinek alapja éppen a társadalmi jelenségek fejetetejére állásának gúnyos rajza. Nem ilyeneken alapul-e az elsüllyedt évek társadalmának rajza, vagy az Új élet megváltozott és a letűnt osztályok fiainak idegen és ellenséges világa a kulák vagy a feketéző alakjában. A humor, mint búvópatak, állandóan fel-fel bukkan az elbeszélésekben. Majdnem mindegyikben érezzük jelenlétét, és majdnem mindegyiket valami megnyugtatóan emberi és valószerű hangulattal szövi át meg át.

Azt mondtam, még ennek az írásnak az első részében, hogy Majtényi a szocialista irodalmak gyermekbetegségét már régebben kiheverte, és ez a kötet teljes egészében az igazibb Majtényi Mihály alakját örökíti meg. Felfogásban és ábrázolásban eltér tehát a megszokott, mehanikusan ismétlődő és lefolyó eseménykonstrukciókat gyártó elbeszélésektől. A társadalmat ábrázolja, a társadalmi jelenségek egész sor tulajdonságát bonthatom ki az elbeszélések hőseinek egymás közötti kapcsolataiból, mozdulataikból, szavaikból és az elbeszélés levegőjéből. Az Elsüllyedt évek multidézése vagy az Új élet mai embereinek megjelenítése nem a leegyszerűsítés és a pozitív-negatív, fehér-fekete kombinációkból keletkezett emberek segítségével történik, hanem a társadalmi helyzetet felismerő és azokat a meghatározó erőket is megragadó emberi tevékenységgel. Elbeszéléseiben a társadalmi élet jelenségei embereken keresztül jelennek meg. Nem közvetlenül találkozunk hatásukkal, hanem közvetve, emberi érzéseken, gondolatokon és magatartáson keresztül. A kötet négy szövege négy magatartást is jelképez. Négy kor négyféle embere jelenik

meg szavai nyomán. És ha kíváncsiak vagyunk és szeretjük az emberek mögötti világot is megismerni, akkor sokkal hitelesebb és elfogadhatóbb képet nyerhetünk az egyes elbeszéléseken keresztül, mintha az embereket csupán ürügynek használtuk volna az egyes társadalmi eszmék megismer-tetésére vagy propagálására. Ez egy fokkal több. Az embereken keresztül ismerünk meg egy társadalmat és nem fordítva.

Időrendben elsők az *Elsüllyedt évek* elbeszélései. A régi Majtényi talán legjobb és legjellemzőbb elbeszéléseit olvashatjuk bennük. Szerényen a kötet végén vannak, mintha csak azt akarnák példázni: íme, ilyenek voltunk mi és ilyen voltam én, az írójuk. Nem széleskörűek a problémák, amelyeket megragad bennük. Minden egyes elbeszélésében egy részletet találjuk csak meg annak a nagy kérdéskomplexumnak, amelyet röviden a polgári társadalom agóniának nevezünk. Halálra ítélt emberekről beszél és az a szánakozó irónia nagyszerűen festi az elbeszélések cselekményét. A polgári társadalom bomlása már régebben megindult és a családi életet sem kímélte meg, oda is betört és a »Lámpás kialszik« elbeszélése teljes egészében mutatja a polgári családon belül jelentkező ellentéteket, a könyörtelen kizsákmányolást és kegyetlenséget. Egyszerű emberi mozdulaton, pár szón kívül alig történt valami különös az elbeszélésben és mégis megnyílt egy világ, a polgári család zárt világa, amelyben már többet sohasem lesz nyugalom és »semmi sem lesz rendben«. Ugyanúgy szegényebb kiadásban mutatja be a családi féltékenység, alakuló családi háromszög keretén belül az iparosok, a polgárosult kisemberek egymás közötti ellentéteit is, amelyek szoros kapcsolatban vannak magával a társadalmi helyzettel. A rombolás, a romlás a legkisebb sejtben, a családban pusztít a legjobban és talán még kézzelfoghatóbban, mint a társadalmi élet más területén. A két elbeszélés, ha nem is kimerítő képet, mindenesetre leglényegesebb kérdéseit megpróbálta megérteni és ábrázolni. Azután a vándorló mesterek, vásárosok, az elmult társadalmak tipikus és elmaradhatatlan emberei jelennek a *Vásár* című elbeszélésében. Itt is csak ábrázol és lassan felidéz egy kis miniatűr társadalmat, amelyben ismét jelentkeznek az ellentétek vagy azok következményei. De a ciklus legjobb elbeszélése kétségtelenül a »Vendéglő a vidám gyászhuszárhoz« című. Tele van humorral, jóízű nevetéssel és groteszkségekkel. Ami az előző elbeszélésekben finom mosoly, az itt harsogó kacagás. A ferde társadalmi rendet görbe tükörben szemléli. Nem gúny, de az irónia az alapszíne ennek az elbeszélésnek is.

Ez a sajátosság uralkodik a többi elbeszélésekben is. A Bácskai mult most írt, de elmúlt korokkal foglalkozó írásai hangulatot fényképeznek. Egy regény forgácsolai és ez természetesen meg is érződik az elbeszéléseken. Egyetlen egy van a gyűjteményben, amelyet Tömörkény is írhatott volna, nemcsak azért, mert sikerült és mert stílusában és felfogásában itt van a legnagyobb érintkező felülete a magyar elbeszélőirodalom e klasszikusával, hanem azért is, mert a vajdasági történeti elbeszélés ebben hatalmas lépést tett előre. Eddig csupán a felszabadító harcok szakaszáig nyúltak íróink, vagy legjobb esetben a mult Jugoszlávia társadalmi életét írták meg több-kevesebb sikerrel, Majtényi Mihály helyes megérzéssel még tovább ment. A bácskai mult rejtett és feltáratlan területe nemcsak új talaj, de hatalmas lehetőség is. Embereket, jelenségeket új szempontból, új szemlélettel megteremteni, amelyek azután egy kor levegőjének nem csupán fuldokló részeseivé válnak, de hőseivé is. Ezért kell örömmel üdvözölnünk minden ilyen kísérletet. Legsikerültebb kétségtelenül a *Baráberek* című elbeszélése. Megformált, élő, mozgó és szenvedő emberei a

vajdasági magyar elbeszélés legsikerültebb darabjai közé sorozzák ezt az elbeszélést. Tökéletes kifejezője Majtényi elbeszélő alkatának és ábrázoló módjának. Ha a többi elbeszélésben csupán hangulatot érzékeltet, ebben már élő embereket is.

A Forró föld című három elbeszélése elmosódott-arcú szereplőivel Majtényinek nem a legsikerültebb elbeszélései közé tartozik. Itt a legkidolgozatlanabbak az alakok. A »Forró föld« hősei, vagy a »Sapkájukon vörös csillag« polgárai szimbolumok csupán, nagybetűs emberek, és nem lehet összehasonlítani őket a »Baráberekben« elért ábrázolási magasságokkal. Talán még az öreganyó névtelen, de eléggé megformált alakja bontakozik ki ezek közül az emberek közül. De nála sincs meg az a határozott fiziognómia, amely a »Baráberek« Lőrincét annyira egyénivé és végeredményben művészivé teszi.

Az Új élet elbeszélései szerkezetileg a legziláltabbak és legszétesőbbek. A valóság, a mának a valósága nem tudta még felszabadítani Majtényi fantáziáját. Az a képzelet, amely olyan szabadon csatagolt a mult tarlóján, az új életben megállt és nem tudott olyan művészt adni. Ezekben érződik a legtöbb hatás és ezekben a legkevesebb az önállóság. Sematizál, a cselekménye nem egységes. Az eseményeket sokszor az értekezés váltja fel és a helyettesítés természetesen az elbeszélés művészi hitelének a kárára megy. Itt is a társadalmi problémák néhány jellemző tulajdonságát örökíti meg (szövetkezeti élet, a letűnt társadalom még élő és romboló alakjainak mesterkedései, az új társadalmi rend jelenségei), de nem tudta őket olyan erővel, olyan elhithető erővel megalkotni, mint a régi Bácskával foglalkozó írásokban. Ebben is kiemelkedik a »Bajúsz«, a már említett tulajdonságainál fogva. Ha a »Bajúsz« és a »Baráberek«, vagy a »Vendéglő a vidám gyászhuszárhoz« és az »Öreganyó« című elbeszéléseket, mint a legsikerültebbeket emeljük ki, rá kell mutatnunk Majtényi elbeszéléseinek szerkezeti hibáira és jellegzetességére is, valamint nem hagyhatjuk figyelmen kívül stílusának eredetiségét és jelentőségét irodalmi életünkben. Az elbeszélések nagy átlaga érdekes szerkezeti sajátossággal bír. Említettem már, hogy majdnem mind mozaik-elbeszélés, tehát apró képekből, széteső cselekményből áll, amelyek zilált és nem egységes hatást váltanak ki (Népszámlálás). A szokásos bevezető sorok után apró képek alkotják magát az elbeszélés gerincét, amelyet azután, rövid és prózai sorokkal, az elbeszélést, az ábrázolást nem folytatva zár le. Magyaráz. Ezzel, mintegy elrontja, vagy a legkisebbre csökkenti az olvasóra gyakorolt hatást.

De lássunk néhány jellemző példát: »... ő mégis azokra gondolt pár percig, azokra ott az erdő mélyén, akik fegyvert fogtak s úgy haltak meg abban a tudatban, hogy az igazságuk olyan hatalmas, hogy a halál sem tudja elnémitani. Mert ez már olyan korszak volt, hogy az emberek meg is tudtak halni a jobb sorsért és az igazságért.« (Népszámlálás). »... nincs többé előjog, nagyháló, zengett a hang a friss reggelben. És félig elfelejtett jeltelen sírokban itt is, ott is, a nagy folyókon innen és túl, halott proletárkatonák pihenő, lezárt szemében örökké ott lobog a harc, amelyet megvívttak, hogy az ócska törvények elporladjanak. S kikel a szivekből, valahol csak él még a kizsákmányolás« (Lázadás) vagy: »... elloptátok a földemet — höngi most és szinte belekékül. A pusztai szél kacagva veri vissza a hangját. Mert nincsenek titkok a pusztaságban. Csak odalent a vakondok és kukacok birodalmában.« (Kukac a barázdában).

Érdekes, hogy ezt csupán az Új élet elbeszéléseiben találjuk meg, az egyéb jellegűekben szinte nincs is. Mintha nem tartaná elegendőnek ábrázolni azokat a jelenségeket, »amelyek a lelkeket lúgozták ki« és alakí-

tották más gondolkodásuakká az embereket. Természetesen ezeket tartom az elbeszélések egyik legnagyobb hiányosságának. Általában az elbeszélések szerkezete nem nagy erőssége írónknak, annál inkább a nyelve, amellyel a szerkezeti hiányosságokat teljes egészében pótolni tudja és ha teljes hatást ér el, azt nyelvi ábrázolásának, stílusának köszönheti. Nyelvről mondtunk már pár jellegzetességet, azonban külön ki kell még emelnünk nyelvének azokat a sajátosságait, amelyek annyira élvezhetővé és művészivé teszik elbeszéléseit, és amelyek segítségével meg tudjuk határozni helyét a vajdasági magyar irodalomban. Fellengzősnek hangzik, ha azt mondom róla, hogy nyelve költői nyelv. Hasonlatai olyan szépen és harmonikusan illeszkednek bele mondanivalójába, annyira szerves része az elbeszélésnek, hogy így kiemelve az egészből, mind a hasonlat, mind maga az elbeszélés megérzi hiányát. Pedig hasonlataiban van a legtöbb báj és melegség. Nézzünk meg néhányat közelebbről. Például az Öreganyó című elbeszélés bevezetőjében olvassuk: »Az alkony hamarosan megérkezett. Csizmát hordott nyilván, különben hogy vergődne át a nagy sáron keletről jövet. Ilyenkor jött be mindig öreganyó is, mintha szövet-ségben állna a szürkülettel. Mintha abból válna ki csontos, szikár alakja. Köhécselve érkezett, mert köhögőnivalója mindig akad az embernek, nagy hosszú élet után.« »Hajnali köd ülte meg a tájat. A vasutasok imbolygó lámpája ott küzdött a köddel, félgömbjük alig volt nagyobb egy lapátkezü kubikos öklénél. Ahogy múltak a percek, segített már a szürkület is, a vonatablakból olyan volt az egész kép, mintha az állomást, a tülekedő utassereget, a színes szemafórokat és a felvillanó váltókat tejszínű ködbe mártották volna...« (A bajús). Azután azok a mondatok, amelyek egy egész jelenetet valami derűs mosollyal vonnak be és amelyek olvasásakor önkéntelenül mosolyogni kényszerül az olvasó. Az élőbeszéd fordulatos és folyton változó ritmusát igyekszik átmenteni a könyv lapjaira is. Párbeszédei nem mesterkéltek és nem színpadiasak és ahogy bele-bele avatkozik a beszélők gondolkodásmódjába és ahogy apró megjegyzéseivel kiegészíti hőseinek a beszédét, sohasem érezzük az író, aki most magyaráz, hanem csak a másik embert, aki bele-bele elegyedik a társalgásba. Az, hogy megmarad az élőbeszéd sajátosságainál, de nem válik modorossá és hétköznapivá, stílusának nagy értéke. Majtényi nem veti meg a művészt. Vigyáz kifejező formáira, nyelvében meg az egyik legigényesebb vajdasági magyar írónk.

A kötet legnagyobb elvi jelentősége messze túlmutat Majtényi Mihály írói pályáján. Azt valósította meg, ha nem is teljesen, amit még egy írónknak sem sikerült: a formai elemek és a tartalom egységét. Bizonyította, hogy komoly társadalmi mondanivalót is ki lehet fejezni elmélyedten és művészi eszközökkel. Tartalmában felöleli az egész bácskai múltat és a vajdasági jelent. A múltból az elnyomottakról ír, a megszállás időszakából az ellenállás és a forradalom kis hőseit, embereit örökíti meg, a felszabadulás után pedig az új élet kis, mindennapi jelenségeit. Formában folytatója annak az elbeszélőstílusnak, amelyben a magyar irodalom legnagyobb elbeszélői: Móricz Zsigmond, Móra Ferenc és Tömörkény István alkották meg a magyar elbeszélés legnagyobb eredményeit. Ezzel a kötetel példát mutatott, és minden írónknak bizonyította: a forma és a tartalom egységének megvalósítására íme, megvan minden lehetőség és itt van az az idő, amelyben ez már nem utópia, de kézzelfogható valóság.

Bori Imre

SZÍNHÁZ

Ördögűzők

Weigand József színjátéka a Magyar Népszínházban

A vajdasági Magyar Népszínház nemrégén ünnepelte fennállásának ötödik évfordulóját s ez alkalommal került bemutatásra Weigand József második színjátéka, az Ördögűzők. Ezzel a bemutatóval kapcsolatban is elmondható, hogy a vajdasági Magyar Népszínház az elmúlt öt esztendő alatt sokat fejlődött s jóllehet az itteni magyar irodalomnak is megvan minden lehetősége a fejlődésre, hiszen egyre újabb tehetségek jelentkeznek, egymás után jelennek meg a vajdasági szerzők könyvei, regények, versek, novella-gyűjtemények, de színház és irodalom eddig valahogy külön úton jártak s a vajdasági magyar színpadi irodalom sehogy sem tudott kialakulni.

Weigand Józsefnek ez a második darabja föltétlenül biztatást, bátorítást jelent a magyar toll munkásai számára. ezen a vidéken, mert a maga egyszerű irodalmi és színpadi eszközeivel megmutatja, hogy voltaképpen nem is kell sok egy kellemes színházi estéhez, hogy olykor elég a színpad szeretete, a gátlásnélküli közlés, néhány ötlet és egy kis mese s megszületik a színdarab.

Weigandot kétségkívül a színházzal való közeli kapcsolata melegítette fel s készítette darabírásra, az az izgalmas, varázslatokkal teli légkör, mely a színházat jelenti, s így érezhetett vágyat arra, hogy a »világot jelentő deszkákról« maga is megszólaljon. Meg kell állapítanunk, hogy nem méltatlanul. Jósolni nem illik és nem szabad, mégis azt hisszük, hogy az Ördögűzők jó ideig forró sikert jelent majd. Ilyen darabokért szívesen megy a közönség színházba.

Mert az Ördögűzők énekes, zenés színmű, egy kicsit operett, egy kicsit népszínmű, illetve e kettőnek szerencsés vegyülete, tehát az, amiben oly nagy a hiány, s amit a magyar közönség annyira szeret. Külön érdekessége a darabnak, s szerzőnek ezt az ötletességét nem lehet eléggé dicsérni, hogy az egész zenei részt bácskai és szlavóniai népdalok alkotják. Népünk lassan már-már feledésbe merülő dallamkincséből kapunk egy csokorra valót, sőt még a kupuszinai nagybokázó táncot is megcsodálhatjuk.

De amíg a szereplők és a kórus egymás után éneklük a gombosi, kórógyi, kupuszinai és pirosi népdalokat, addig a színpadon a darab me-

séje komoly, a falu szocialista átalakulásáról szóló kérdéseket tárgyal, illetve érint. A régi világ alkonyulatát és egy új társadalom, egy új falusi nemzedék, egy új embertípus alakulását egyszerre színpadra vinni nem kis feladat. Ezt a társadalmi átalakulást mélyebben, hitelesebben érzékeltetni Weigand nem is tudta, de ilyen keretben és ilyen elképzelésben nála súlyosabb tehetség sem tudott volna megbírkózni a feladattal. Ahhoz a darab alaphangulata túlságosan idillikus és talán naív is. Szerzőnek a bőség zavarát kellett volna előbb leküzdenie, nagyobb mérték-tartással dolgoznia, kevesebb eseményt tudatosítani, de azt aztán alaposan megvilágítani. Azzal viszont, hogy a darab műfajilag az operett és a népszínmű vérkeveredéséből jött létre, szerző már eleve korlátokat állított önmaga elé s a problémák megoldása helyett a darab szerkezeti megoldására törekedett, abban reménykedve, hogy ezzel majd megoldódnak a felvetett problémák is. Persze, más a valóság és más az idill. Az, hogy Kerekes Mihály öreg napszámos dalolva és pityókázva betáncol a szövetkezetbe, feleségével, az öreg vajákosszonnnyal együtt, ez igen kedves, bájos dolog, de az ilyen öregasszonyok általában nehezen felejtik el a ráolvasás mesterségét s nem egykönnyen válnak a társadalom építőivé, Weigand ezt nagyon jól tudja, de hát a mese lebonyolításában az olcsóbb megoldást választotta: a gyenge ellenállást volt kénytelen valószínűvé tenni.

Persze, sem az operett, sem a népszínmű sohasem vitte a valóságot a színpadra, hiszen ettől felborult volna a mesevilág és a költészet alapjain nyugvó lényege, s legfeljebb egyes jeleneteiben, egyes alakjaiban adott a mesének vagy a költészetnek reális aláfestést. Az Ördögűzőkben fordítva kellett volna történnie, de szerzőnek ez a törekvése, sajnos, nem sikerült. A valóságot, a falu szocialista átalakulását, a népfelszabadító harcokból, a bolmányi csatából kikerült ifjú emberek erőfeszítéseit egy új társadalom megteremtéséért, csak jelszavakkal tudta érzékeltetni.

A darab meséje röviden ez volna: Pető Imre, parasztleány, a Petőfi-brigád egykori harcosa hazatérve falujába, hozzáfog népe szervezéséhez. Ő a földmégmunkáló szövetkezet lelke, a kultúrkör megalapítója s hiába kerülgeti a szomszédos gazda szép leánya, ő egy harcos leánytársánál hagyta a szívét, akiről azonban azt hiszi elesett. Ez persze tévhit csupán, mert Ilonka életben maradt, sőt éppen Imre mentette meg, de aztán maga elvesztette az eszméletét — innen eredt a tévedés — s a lányt véletlenül éppen Imre falujába nevezték ki állomásfőnökné. Ez mindjárt az első képben kiderül, az egykori bajtársak felismerik a lányt és örülnek neki. Imre előtt azonban eltitkolják, hogy a lány megvan, sőt itt van a faluban, de a kultúr-kör előadásán felleptetik s a cselekmény szempontjából már nem is lenne szükség a harmadik felvonásra, a happy end megérett, de Imre ismét önkívületbe esik s így csak a harmadik felvonásban forrhatnak össze egy hosszú csókban. Addigra már a szép szomszédlány is megtalálta a maga párját s apja is jobb belátásra tért és belépett a szövetkezetbe.

Mondjuk-e újra, hogy ez az egyszerű kis mese nem tud cselekménnyé válni, mert hiányzik belőle a lélektani elmélyülés? Félő, hogy kifogásnak tűnne, holott csak megállapítás.

Mert így, ahogy ez a darab megszületett, mégis érdekes, szép és kielégítő. Hogy a mese kifejlődését is akadályozzák, részekre szabadlják a

táncos, énekes jelenetek, azért maguk a dalok és táncok kárpótolják a közönséget; hogy sok minden a színpadon kívül történik; hogy a mese elbeszélésben, elmondásban folyik és nem játékban? Ki mondta, hogy okvetlenül ragaszkodni kell a műfaj törvényeihez, különösen itt, ahol amúgyis felemás műfajjal van dolgunk? Van dráma, vígjáték, operett, népszínmű és sok mellékhajtás még a színpadi irodalomban. Ki mondja, hogy egyetlen színműben ne lehessen felhasználni innen is onnan is egy keveset? Weigand nem az első és nem is az utolsó szerző, aki ezen túlteszi magát. S nem okvetlenül szükséges minden darabot az irodalom mércéjével mérni.

Az Ördögűzők így is, ahogy van — mivel nem lehetett más — mindenképpen nyeresége a vajdasági színpadnak. Ha a mai életet nem is mutatja be mélységeiben és magasságaiban, hanem csupán felszínének játékos hullámfodraira irányítja tekintetünket, külsőségeiben mégis ezt a mi világunkat tükrözi; a bácskai parasztot, a szövetkezetet, a Petőfi-brigádöt, a falu kulturális élniakarását és a társadalmi különbségek megszűnését.

Ezért kívánunk még sok ilyen színdarabot.

Az Ördögűzők kevés alkalmat ad az alakításra, de egy-egy epizódfigurája jól sikerült. Ilyen például Kerekes Mihály alakja, akit Sántha Sándor vitt a színpadra izesen, zamatosan, derűsen és gyakorlott biztonsággal. Látszik, hogy szeretettel formálta, mint olyan színész, aki neki megfelelő szerephez jutott.

Pető Imréből sem a szerző, sem a színész, Gyapjas István nem csinált karakter-figurát, jóllehet utóbbi kihozott mindent magából. Ha sikerült volna levetnie modorosságát, jobb alakítást nyújtott volna. Körülbelül ez mondható el Farkas Erzsébetéről is, aki az állomástönöknöt alakította. Játékuk azonban így is szolid volt, mértéktartó; többet egyelőre talán nem is várhatunk tőlük.

Balázs Janka helyenként kicsit eltúlozta az öreganyó figuráját, akárcsak M. Pálfi Margit, de azért így is színesekek, érdekesek voltak. Kiss Julia a szende falusi kislány szerepében lehetett volna valamivel kevésbé édeskés, így kicsit túlságosan külön állt a többi falusi lánytól és a kelleténél hangsúlyozottabban vonta magára a figyelmet. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy úgy Kiss Julia, mint Gyapjas és Farkas Erzsébet fiatalok, pályájuknak többé-kevésbé még az elején állnak és a komolyabb feladatokkal szélesedni fog színészi skálájuk, erősödni alakító képességük.

Külön kell szólni még Fazekas Piri és Godányi Zoltán játékaról. Kis szerepüket mindketten szép, eleven játékkal oldották meg. Ami előbbinél természetes, utóbbinál örömteli újság. A többiek is megállták helyüket, legfőljebb a tömegjeleneteknél kifogásolnánk néhány hangos, fölösleges mozdulatot, ami nemcsak a statisztéria gyengébb tagjainál nyilvánult meg, hanem itt-ott a többieknél is, akik talán éppen azért, mert nagyobb szerepekhez szoktak, önkéntelenül is többet akartak adni, mint amennyit a szerep engedélyezett a számukra.

Egészen véve a darab jól ment le, zökkenő nélkül, mozgalmasan, színesen, élénken és magával ragadta a közönséget. Bárcsak minden előadott darabnak ilyen sikere volna!

Pataky László rendezőnek nem kellett különös művészi igénnyel végeznie a rendezést, nagyjából járt úton haladt, de ügyesen, okosan és stíletesen oldotta meg a feladatát.

Kovács Kornél, aki a népdalokat hangszerelte és egyvelegbe összefűzte, ugyancsak jó munkát végzett. Felfogás dolga most már, hogy ezeket a népdalokat Kodály stílusában kellett-e volna feldolgozni, több hangszer foglalkoztatásával tömöríteni s általában kerülni a sallangokat vagy pedig így tisztában érvényesülni hagyni a melódiát. Amúgy talán mélyebb, zeneileg igazabb és művészibb lett volna, de tekintve, hogy maguk a dallamok is elütő típusúak, véleményünk szerint mégis ez volt a helyesebb megoldás, ahogyan Kovács Kornél ezt a munkát elvégezte.

Magyary Domokos finom díszletei hihetővé tették a falusi képet, s hozzájárultak a darab egységes idillikus hangulatához, ami valószínűleg tartós sikert biztosít ennek a fölöttébb kedves vajdasági magyar színjátéknak.

Herceg János

KULTÚRÉLET

.Képet, rajzot, térképet a népegyetemi előadásokon

A népegyetemi előadások színvonalának megvitatásakor már több ízben hangsúlyoztuk, milyen fontosak a szemléltető eszközök. Mégis szinte csak elvétve használnak képeket, grafikonokat, térképet, vagy egyéb vázlatot ezeken az előadásokon. Pedig a szemléltető eszköz nemcsak hozzáférhetőbbé, hanem érdekessé és változatosabbá is teszi az előadást a dolgozó ember számára. Fokozza az érdeklődést, amit az előadás témája és az előadó módszere felkeltett.

Az elemi iskolától az egyetemig tanítóink és tanáraink alaposan felkészülnek előadásaikra és nem feledkeznek meg a szemléltető eszközről sem. Könyveinkben, folyóiratainkban, tudományos és egyszerű, leíró tárgyú írásokhoz is mellékelünk képeket, vázlatokat, hogy mondanivalónk érthetőbb legyen. Kétségtelen, hogy népegyetemi előadóink és a népegyetem munkáját szervező bizottság tagjai ismerik a szemléltető eszközök jelentőségét. Hiszen a legtöbb előadó használ is előadásához képet, vázlatot és más szemléltető eszközt, csak éppen a népegyetemi előadásokon nem.

A szemléltető eszközök rendszerint azért hiányoznak, mert előállításuk nehézségekbe ütközik. Népegyetemi előadásainkhoz ugyanis nagyméretű képekre van szükség, mert a hallgatóság, a távolság miatt csak nagy képeken láthatja jól az ábrákat. Az iskolában használt képeket nem lehet használni, mert azok kicsinyek. Külön kell készíttetni legalább 80×130 cm nagyságú képeket. Ez pedig megfelelő szervezést és kellő anyagot igényel. Sokszor nehéz is a szükséges papír, vagy vászon, festék és egyéb anyagok beszerzése. Amit azonban nem tud megoldani az egyéni vállalkozás vagy a falusi előadó-csoport vállalkozása, azt sikerrel megoldhatja népegyetemeink járási és városi bizottsága. Megszervezheti a szemléltető eszközök elkészítését, beszerezheti a szükséges papírt, vásznat, festéket, stb. és megbeszélheti a járásban lévő előadó-csoportokkal, hogy melyik előadásukhoz készítenek szemléltető eszközöket. Később pedig megszervezheti az elkészített képek, térképek, grafikonok kicserélését az előadó-csoportok között, és ilymódon a járás minden helységében tartíthatnak néhány színvonalas népegyetemi előadást.

A leghatásosabb eszköz az előadások szemléltetésében természetesen a vetítógép. Vajdaságban eddig, ha nem is rendszeresen, 4 népegyetemen már használnak vetítógépet, és pedig: Noviszádon, Szubotícán, Zomborban és Bácskpetrovácon. A vetítógép széleskörű szemléltetést ad, mert segítségével egy-egy előadást különféle képekkel élénkíthetünk. A képek kivitele pedig műszakilag tökéletes és ez nagy előny a rajzokkal szemben. A vetítógép beszerzése költséges ugyan, de nem annyira, hogy a népegyetem járási és városi bizottságai ne tudnának szert tenni rájuk. Ma még gyárilag készült vetítógép kevés van. De amatőrök is készíthetnek ilyen gépeket. Megvan hozzá minden anyag: erős fényképezőgép-lencse, nagy villanyégő, bádog, tükrök és más apróság. Sőt szakembereink is vannak.

A vajdasági kultúregyesületek szövetsége jelentős segítséget nyújthat népegyetemünknek a szemléltető eszközök beszerzéséhez. Néhány előadáshoz például már nyomdailag készített képeket, vagy nagy fényképeket. A Népi Technika tartománvi bizottságával, technikusokkal, mérnökökkel megvitathatja a vetítógép készítését is. Eljuttathatja népegyetemi bizottságainknak elkészítésük módját, tervét és ismertetést fűzhet kidolgozásukhoz. Ezáltal kezdeménevezheti a vetítógépnek amatőr alapon való tömeges készítését. Gyökeres megoldás persze az volna, ha gyárilag oldhatnánk meg a vetítógép készítését. Valószínű, hogy az »Isztra« gyárban, ahol a mozigépeket is készítik, lehetne egyszerű vetítógépeket előállítani. Ebben az ügyben Szerbia kultúregyesületi szövetségének kellene lépéseket tennie az illetékes minisztériumnál, hogy vegyék terve és kezdjék meg gyártásukat. Hasonló közbejárással lehetővé válna az is, hogy nyomdailag készítsenek képeket, grafikonokat, táblázatokat a népegyetemi előadásokhoz.

A szemléltető eszközök használatának kérdése a népegyetemeken, nemcsak nálunk Vajdaságban, hanem egész köztársaságunkban is rendezésre vár. Bélics Alekszandar, Szerbia tudományos akadémiajának elnöke például Szerbia kultúregyesületi szövetségének évi közgyűlésén a népegyetemek munkájával kapcsolatban javasolta, hogy a szövetség főbizottságának vezetésével alakuljon tanács, amely a népegyetemek kérdésével foglalkozik és gondoskodik arról, hogy népegyetemi előadásainkra eljussanak a tudományos kutatás legújabb eredményei is. A bizottság munkatervébe vehetné a szemléltető eszközök készítésének irányítását is, és ilyen módon nemcsak a szükséges forrásmunkát kapnák meg népegyetemaink kis füzetek formájában, hanem bizonyos számú képet és egyéb szemléltető eszközt is, amely feltétlenül népszerűbbé, élénkebbé és színvonalasabbá tenné népegyetemi előadásainkat.

Eddig elvontan tárgyaltuk a szemléltető eszközök szerepét a népegyetemi előadásban, mégis kidomborítottuk nagy jelentőségüket. Hogy használatuk mennyire fontos, az még szembetűnőbbé válik, ha meghatározott előadással kapcsolatban tárgyalunk róluk. Vegyük például a jablanicai vízierőműről szóló előadás szemléltetési lehetőségeit:

1. szemléltetés: Kép Hercegovinából, a Jablanica folyónak arról a vidékéről, ahol a vízierőmű építési munkálatai folynak. (Vetítógép esetén több képet is használhatunk.)

2. szemléltetés: Képes grafikon segítségével érzékeltetni, mennyi elektromos energia jutna Jugoszláviában, Amerikában, a Szovjetunióban egy négyzetkilométernyi területre, ha felhasználnánk minden vízierőt. (Hazánkban 230.000 kilowatt jutna egy négyzetkilométerre,* a Szovjet Szövetségben 115.000, Amerikában pedig 60.000 kilowatt, ami azt jelenti, hogy hazánkban négyszer annyi lenne a villanyerő, mint Amerikában és kétszer annyi, mint a Szovjetunióban.)

3. szemléltetés: Kimutatni Jugoszlávia térképén, hogy hol folynak a munkálatok Konyictól Gracanicáig, a Rába torkolatáig. Szemléltetni, hogy vajdasági viszonylatban a 40 kilométer hosszúságú tó képszerűen mit jelentene. Egy tavat például, amely Kishegyestől Szabadkaig húzódná 35 méter átlagos szélességben (ötször szélesebb volna, mint a nemzetközi út), amelynek a mélysége 70 méter.

4. szemléltetés: Képet adni a Neretván folyó munkáról.

A Nikola Teszláról szóló előadást így kellene szemléltetni:

1. szemléltetés: Nikola Teszla arcképe. (Vetítógéppel több képet is bemutathatnánk; például Grácot, Prágát, Pestet, Párist, Newyorkot, ahol Teszla tanulmányait végezte.)

2. szemléltetés: Világtérképen szemléltetni Nikola Teszla tanulmányának útját, szülőfalujától munkásságának végállomásáig. (Térképet ott kellene használnunk, ahol vetítógép nincs.)

3. szemléltetés: A Nikola Teszla előtti kis villanytelep bemutatása, mellette pedig Teszla találmánya nyomán a hatalmas villanytelep képe, amelynek életre hívása a háromfázisú, magasfeszültségű áram feltalálásával vált lehetővé, mivel a nagyfeszültségű áramnál nem akadály a nagy távolság. Több száz kilométer távolságban is van ereje. Ily módon feleslegessé vált e kis villanytelepek építése egy-egy gyár mellett.

Ezzel természetesen korántsem merült ki a szemléltető eszköz felhasználása a jól megszervezett népegyetemeken. Az előadás népszerűsítésében is nagy jelentősége van a szemléltetésnek. Ahogyan a mozielőadások népszerűsíthetők képekkel, ugyanúgy a népegyetemi előadásokat is népszerűsíthetjük képek által. Ez nem ütközik nagy nehézségekbe, mert képes folyóiratokból és a propaganda vállalatból, fotóriportereinktől beszerezhetjük a szükséges képeket. Ezenkívül rövid szövegű kisebb rajzokat, térképeket, vázlatokat is könnyen készíthetünk. Minden nagyobb helységben, még falun is, van olyan kirakat, amely állandóan a népegyetemi előadások népszerűsítését szolgálhatná. Lehet üvegezett táblát is készíteni e célra. Bizonyos, hogy egy jól berendezett kirakat vagy tábla megtekintése után nagyobb érdeklődéssel menne el János bácsi, Julis néni, sőt még az ifjúsági vasútvonal építésén résztvevő ifjú is a népegyetemi előadásra, mert a képek néhol jobb agitátoroknak bizonyulnak, mint sok esetben a Népfront aktivistái, akik minden színezés nélkül, néhány szóban ismertetik csak a népegyetemi előadást, vagy még azt sem, csak bejelentik ki tart előadást és hány órákor kezd.

A népegyetemi előadások ilyen módon való megszervezése és előkészítése jelentős anyagi kiadással jár. Ez azonban ma már egyáltalán nem akadály. Kulturális és népművelési célokra van anyagi alapja minden üzemi csoportnak és minden parasztszövetkezetnek. Ezenkívül népbizottságaink költségvetésében is jelentős összeget irányoznak elő a kulturális és népművelési munka céljaira. Előfordul az is, hogy az előirányzott összeg nincs kimerítve. Ez nemcsak az üzemi csoportokban és a termelő szövetkezetekben, hanem más intézményekben is tapasztalható. A vajdasági kultúregyesületek szövetségének példája is bizonyítja ezt. Az elmúlt év zártakor az előirányzott összegből például több mint 2 millió dinár visszamaradt. Ez persze nem azt jelenti, hogy nem kell takarékoskodni. Ami azonban szükséges a népművelési munkához, azt be kell szerezni. Nemcsak a műkedvelő csoportok előadásainál van szükség különféle kellékekre, amelyek sok esetben 30—40.000 dináros kiadást jelentenek egy-egy előadás alkalmával, hanem a népegyetemi előadásokhoz is. Ha körülményekkel és kellő alapossággal akarjuk megszervezni a népművelő munkát falun, városban, akkor az előadón kívül másról is kell gondoskodni. Igyekeztünk kell felkelteni a dolgozó emberekben az érdeklődést népegyetemi előadásaink iránt, hogy ezzel is közelebb hozzuk a kultúra és tudomány vívmányainak megismerését. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha népegyeteinken meghonosítjuk a szemléltető eszközök állandó és rendszeres használatát.

E. GY.

A zrenyanini „Petőfi” Népkör munkájáról

Több mint ötödfél év mult el a zrenyanini »Petőfi« Népkör (a kezdetben Magyar Közművelődési Közösség) megalakulása óta.

Tekintettel arra, hogy a »Petőfi« Népkör felszabadult hazánk legidősebb magyar kultúregyesülete s figyelembe véve, hogy máig még nem jelent meg oly írás, mely lemérte volna teljes munkásságát, — időszerű lenne áttekintő ismertetést és mélyre ható bírálatot, elemezést adni eddigi tevékenységéről. Ezt az elemzést már az a körülmény is megköveteli, hogy nemhivatalos vélemények szerint a »Petőfi« Népkör Vajdaság egyik legtevékenyebb magyar kultúregyesülete, tapasztalatai és eredményei tehát példaadók lehetnek.

E cikknek azonban nem célja a fentemlített feladat megvalósítása. Az alábbiakban a Népkör jelenlegi munkájával akarok foglalkozni, különös tekintettel a »Petőfi« Népkör sajátosságaira.

A »Petőfi« Népkör jelenlegi kultúrmunkája öt alosztály között oszlik meg.

A NEPMŰVELÉSI ALOSZTÁLY

a mult télen és a tavasszal rendszeres ismeretterjesztő, irodalmi és eszmei-politikai előadások megrendezésével járult hozzá a tagság kultúr színvonalának emeléséhez. Az elhangzott előadások témakörét vizsgálva, megállapíthatjuk, hogy általában jól választották meg a tételeket. Íme néhány téma: Az élet keletkezése (Tordé Fülöp), A vallásról (Jeszenszky Tibor), A kultúrpolitikáról (Apler Tivadar), Nusics, A zeneművészet az ókortól napjainkig, Mollier (a három utóbbi előadást Barácius József tartotta.) Ezen felül egy írói estet is szervezett az alosztály, (az írói estén a vajdasági magyar tollforgatók olvastak fel műveikből). A népművelési alosztály az új munkaidényben három előadást rendezett, az első Petőfiről, a második pedig József Attiláról szólt, míg a harmadik az irodalom és a demokrácia viszonyával foglalkozott. (B. Szabó György). A két elsőt szavalatokkal illusztrálták az előadók.

Noha ezek az előadások széleskörű érdeklődésre számíthattak, a hallgatóság többnyire kevésszámú volt. Az érdeklődésre jellemző még az is, hogy mindig több az értelmiségi, mint a munkás hallgató. De talán nem is annyira az érdeklődés hiánya az oka annak, hogy kevés a közönség. A baj ott van, hogy kevés az előadó, s emiatt az előadások nem rendszeresek. Gyakran előfordul, hogy a hét közepén még nem tudják, ki tartja meg vasárnap délelőtt az előadást. De megesk az is, hogy az előadó az utolsó pillanatban, elfoglalt-

ságára hivatkozva, elhalasztja az előadást. Mindebből az következik, hogy az előadásokat nem hirdethetik meg, tehát sokan nem is tudnak róla.

Ezen csak úgy lehet segíteni, ha a népművelési alosztály kibővíti az előadók taborát és ezekkel egyetértésben 3-4 hónapra előre elkészíti az előadások tervét, a sorra kerülő témákat pedig nemcsak a város 2-3 kirakatában hirdeti ki, hanem az üzemekben és a külvárosban is. Remélhetőleg, az újonnan alakult irányító bizottság megoldja ezeket a problémákat is.

Mindezzel azonban a népművelési alosztály csak feladatainak egy részét végzi el. Működési területét még bővítenie kell. Így például, nagy szükség lenne magyar és szerb nyelvtanfolyamra. S mivelhogy a Népkör kivette részét az írástudatlanság elleni harcban (a népbizottság kimutatása szerint a város területén nincs magyar írástudatlan), tovább is foglalkoznia kell azokkal, akik most tanulták meg a betűvetést, hogy a fáradság ne vesszen kárba. Ezenkívül igen hasznos lenne még, ha előadássorozatokat szervezne a természettudományok egyes ágainak ismertetése céljából (biológia, földrajz stb.)

A KÖNYVTÁR

november elején 3.364 művel rendelkezett. Ebben az évben több mint 50 százalékkal, azaz 1.263 művel gyarapodott a könyvek száma. Leginkább a tudományos és ismeretterjesztő művek gyarapodtak (1.004 mű a gyarapodás). Aránylag és a lehetőségekhez képest szépen növekedett a szépirodalmi és a marxista-leninista könyvek száma is (191 és 60 mű a gyarapodás). A felsorolt számok arról tanúskodnak, hogy a Népkör ezidén komoly gondot fordított a könyvtárra. Sajnos, azonban, még mindig kevés az ifjúsági irodalom a Népkör könyvtárában. Itt mindössze 151 ifjúsági mű volt november elején, viszont az ifjak olvasótáborra napról-napra növekszik. Barácius József néptárs véleménye szerint a »Testvériség-Egység« sajtó- és kiadóvállalatnak több ifjúsági könyvet kellene kiadnia. (például, sokan szeretnék olvasni Verne Gyula műveit).* Ezen a téren tehát jó irányban folyik a munka.

A könyvtárhoz képest azonban még kicsiny az olvasótábor. November elejéig mindössze 444 olvasó használta a könyvtárat. De örvendetes jelenség, hogy az olvasó tábor jelentős része fizikai munkás és ifjú.

A Népkör vezetősége tervbe vette, hogy a legrövidebb időn belül sorozatos könyvismertető előadást szervez, hogy ezáltal is növelje a könyvek iránt megnyilvánuló érdeklődést. Továbbá, a Népkör maga is árúítani akarja a magyar kiadványokat.

SAKK ÉS TAMBURA-ZENEKAR

Az év folyamán alakult meg a Népkör sakk-alosztálya. Ez a fiatal alosztály házi-verseny rendezésével és a városbeli sakk-csoportokkal való mérközéseivel hozzájárul a Népkör társas életének élénkítéséhez.

Szintén nem rég jött létre a Népkör tambura-zenekara. Az együttes 12 tagból áll és eddig egy nóta-estet rendezett. Még nehézségekkel küzd, szegényes a kottakészlete, de idővel ezt a problémát is megoldja. Komoly és szép feladata van: magyar muzsikát adni a dolgozóknak.

* A beszélgetés után e sorok írója érdeklődött a kiadóvállalatnál az ifjúsági irodalomra vonatkozó 1951-es tervről s megtudta, hogy a »Testvériség-Egység« a közel jövőben egy egész sor ifjúsági művet ad majd ki, többek közt Verne műveket is.

A Népkörnek, sajnos, nincs énekkara és népi táncsoportja. A vezetőség azonban foglalkozik ezzel a kérdéssel és remélhetőleg hamarosan megalakul a népi táncsoport is, mely még tömegesebbé teszi a kultúrmunkát.

A MŰKEDVELŐ ALOSZTÁLY

Zrenyaninban évtizedek óta élénk műkedvelői tevékenység folyik. A színház épülete maga több mint százéves. Gyakran szerepeltek itt hosszabb-rövidebb ideig hivatásos színházak is. A városnak tehát már egy bizonyos főkü színházi kultúrája is van. A közönség kultúrigényei, a szocialista építéssel párhuzamosan, napról-napra fokozódnak. S míg a szerb dolgozók kultúrsumját már néhány éve hivatásos színház elégíti ki, a nagyszámú magyar dolgozó még nélkülözi azokat a színvonalas előadásokat, amelyeket csak hivatásos színház nyújthat.

A magyar műkedvelő színjátszásnak éppen ezért Zrenyaninban rendkívüli jelentősége van. A »Petőfi« Népkör vezetősége ezt mindig szem előtt tartotta s megalakulása óta harcolt a magasabb fokú, új műkedvelés megferemtéséért. Nem volt könnyű feladat gyomlálni a mult csökevényeit és a limonádé operettekben nevelkedett közönséget és műkedvelő gárdát bevezetni az igazi művészet drámairódalmába.

A Népkör műkedvelő alosztálya minden előadott színművel a fejlődés egy-egy fokát hagyta maga mögött. E fejlődés irama különösen az utóbbi három évben fokozódott. 1948 elején J. Horvát »Csak a vak nem látja« című színművének előadása még teljesen műkedvelő jellegű, ezzel szemben a »Mélyek a gyökerek« már megközelítette a művészi színvonalat. A »Házitűcsök« és a »Botcsinálta doktor« színrehozatala pedig bebizonyította, hogy az alosztály munkáját már nem a műkedvelés méreteivel kell értékelni. Jelenleg »A Zselyeznov ház asszonya« című Gorkij színművet próbálják. Remélhetőleg ez újabb állomás lesz az alosztály fejlődésében.

A műkedvelő alosztály azonban nem csak a városban lépett színre, de gyakran tartott előadásokat falvakban is. Így az év folyamán kétszer volt Mihájlovón, egyszer Lukácsfalván, Bókán, Ürményházán, Jása Tomicson és Debélyacsán. Milyen feladatnak tett eleget a kiszállások alkalmával, ezt legjobban mutatja az a tény, hogy például Mihájlovón (!) 700 főnyi közönség tapsolta még a »Botcsinálta doktor« előadását.

A »Petőfi« Népkör nem fordított hátat véglegesen az operetteknek, hiszen erre nincs is szükség. Legyen operett is, de ne bármilyen, ez volt az elve. A műkedvelő alosztály erejéről tanúskodik, hogy ma már a »könnyebb klasszikus« dalműveket is színre tudja hozni. Legutóbb Schubert »Három a kislány« című operettjét adták elő (eddig tízszer, teltház előtt). Így a műkedvelő alosztály egyre értékesebb zenei megvalósításokkal szolgálja majd a dolgozók kultúr színvonalának emelését. A színjátszás nem sülyed a kabaré posványába, hanem kultúr hivatást teljesít.

A műkedvelő alosztály eddigi fejlődése időszerűvé tette, hogy a Népkör foglalkozék egy állandó, hivatásos magyar színház megalakításának kérdésével. A felvetett ötletek szerint ez városi színház lenne. Maga az elképzelés talán így is megvalósítható lenne, de — véleményem szerint — ma nagyobb szükségünk van egy bánáti jellegű magyar színházra, s ebben az utóbbi javaslatban több a megvalósítási lehetőség is.

Az utóbbi időben mind jobban érezzük, hogy a Bánát területén nincsen hivatásos magyar színház. Hiányzik a hivatásos színház a közönség szempontjából is és a műkedvelő csoportok szempontjából is. A közönség egyre igényesebbé válik, többet és jobbat kíván, a műkedvelő csoportok pedig csak egy bizonyos fokig fejlődhetnek a kultúregyesületek keretei közt. De nem is várhatunk teljes elmélyülést és emelkedett művészi alakítást, azoktól a műkedvelőktől, akik már a napi munkában kifáradva látnak hozzá szerepük tanulmányozásához.

Igen, nagyon hiányzik egy olyan színház, amely állandóan látogatná a bánáti magyarlakta falvakat és városokat. S ha hiányzik és szükség van rá, miért ne teremtenénk egy ilyen színházat. Nincs hozzá káderünk? Véleményem szerint a Bánát legjobb műkedvelői közül toborozhatnánk annyi fiatal, lelkes és tehetséges műkedvelőt, amennyi az induláshoz kell. A »Petőfi« Népkör műkedvelő alosztálya magja lehetne e színháznak. Elképzelem szerint, ennek a színháznak Zrenyanin lenne a központja, de a színház csak az idény néhány hónapjában működne itt, a többi hónapokban a bánáti falvakban és városokban vendégszerepelne.

De egyelőre ez csak elképzelés, ötlet. Lehet róla még vitázni. A hozzászólásokból majd kialakul egy elfogadható megoldás. Ezt a gondolatot azért vetettem fel, mert egyrészt időszerű, másrészt pedig összefügg a »Petőfi« Népkör műkedvelő alosztályának fejlődésével, vagyis a kultúr munka további kibontakozásával.

A NÉPKÖR OTTHONA

Jelenleg 1.318 család, azaz kb. 4.000 személy tagja a Népkörnek. A kultúr munka egyre terebélyesedik s ma már kicsinynek bizonyul a Népkör otthona. Hovatovább a helyiséghiány kerékkötője lesz a munka további fejlődésének.

Pedig a kultúr munkát még minden tekintetben tömegesíteni kell és minőségileg is, mennyiségileg is fokozni. De, hogy a Népkör eredményesebben valósítsa meg feladatait, a vezetőségnek több tervszerűségét és több állhatatosságot kell alkalmaznia munkarendszerében.

ÉRI PÁL

KRÓNKA

VIKTOR CAR EMIN — ÜNNEPSEGEK FIÚMÉBAN ÉS ZÁGRÁBBAN

Rijekán november közepén megünnepezték Viktor Car Emin isztriai író és közéleti munkás 80. életévének jubileumát. Az ünnepséget a fiúmei kultúr- és tömegszervezetek közösen szervezték meg. Viktor Car Emin életéről és munkásságáról Drago Garvais író tartott előadást, a fiúmei népszínház tagjai pedig részleteket olvastak fel az író műveiből.

Zágrábban hasonló módon megünnepezték az isztriai író jubileumát. Az ünnepségen egyebek között részleteket olvastak fel Car Emin, a megszállás idején írt naplójából, amely még nem hagyta el a sajtót.

AZ IFJÚSÁG DALA — FLORIKA STEFÁN VERSESKÖTETE

A Vajdasági Kultúr szövetségek román alosztályának kiadásában 1949 nyarán megjelent Florika Stefán fiatal román költőné verseskötete. Versgyűjtemény, amely valóban az ifjúsághoz szól, amely bemutatja az ifjúság életét a mezőkön, a faluban, a brigádokban, a munkaakciókon. A többi fiatal román író fejlődésével és tevékenységével párhuzamosan együtt fejlődött Florika Stefán is, és munkásságában kifejezésre jutott fiatalos költői lendülete, tehetségének megnyilatkozása.

Florika Stefán már a gimnázium negyedik osztályában jelentkezik írásaival, amikor épphogy csak elhagyta a pionír szervezetet és belépett a Népi Ifjúság soraiba. Első megjelent költeménye »Az első szabad május« című verse volt. Az ifjúsági szervezetben nevelkedve politikai és eszmei téren, és a »Lumina« irodalmi körben

fejlesztve irodalmi képzettségét, Florika Stefán ennek a szervezetnek munkájából és életéből merítette versei tárgyát. Az ifjúsági szervezetben kapott lendületre és itt nyíltak meg előtte a széles távlatok. Verseiben sokszor eszméit, rózsaszín színekben és tónusokban mutatja be az életet. Minden csak dal, csicsérgés, játék, mosoly. Nincsenek élet-nehezégek, mintha a szocializmust csak dalokkal, menetelőkkel, jelvényekkel és más külsőséges jelekkel építenék, nem pedig csákányokkal és az emberek, különösen pedig az ifjúság izmos karjaival.

Mégis ez a hűs verset magába foglaló gyűjtemény egész sor mozzanatot és motívumot foglal magába. A költőné megéneklé a májusi örömet, az ifjúság lelkes munkáját a különféle munkahelyeken, az ifjúsági brigádok életét, Boszniát és az ifjúsági vasútvonalat, az Autóutat, a váltást, a szakaszt és brigádok. Végül pedig verseiben jelentkezik a bánáti román falu, mező, föld, barázda és mezei munkák motívumai, és mindazok a változások, amelyek a faluban történnek a szövetkezet, a szocializmus felé vezető fejlődés útján.

A motívumok különfélesége mellett sem képez ez a gyűjtemény kerek egészet, nem mutatja be teljes egészében a költőné, nem fejezi ki a költőné mélyebb irodalmi-esztétikai tevékenységét, hanem inkább kezdő jelleggel bír. A verssorokból és a strófákból világosan kiütközik a népdalok hatása. Florika Stefán verseinek egy másik gyenge oldala az, hogy a többi román költő hatása alatt ír. Egyes verseiben szinte teljesen utánozza a többiek verselését, így például »Bosznia köszöntése« című versében Jon Balan verselése és ritmusa

észlelhető. Vagy itt van például a »Partizán szerelme« című verse, ahol hasonló költői képeket használ, mint Radu Flóra. Egyes verseiben Florika Stefan bizonyos mértékben leveti ezeket a hatásokat és költőien kifejező lírai verseiben saját érzéseit és élményeit írja meg, mint például a »Neked éneklek brigádom« és az »Élek és halok« című költeményeiben. Különösen mélyen átélt verse a »Beszélgetés rokkámmal« című költeménye, amelyben kifejezésre juttatja egy fiatal falusi lány gondolatait és érzelmeit munka közben, amint a rokkát hajtja. Ez a verse nagyon kifejező és közvetlen. Florika Stefan verseiből megállapítható, hogy tehetséges, meleghangú, lírai temperamentumú költő, meg tudja ragadni az olvasót, de még sokat kell neki tanulnia, és dolgoznia, hogy igazi költővé fejlődhessen.

T. Doban.

LÁZA KOSZTICS HALÁLÁNAK 40. ÉVFORDULÓJA

November 27-én, negyven évvel ezelőtt halt meg Láza Kosztics, a szerb romantika egyik legnagyobb költője.

Kosztics 1814. január 30-án született a bácskai Kovilyban. Ott fejezte be az elemi iskolát. Pancsevón és Noviszádon járt gimnáziumba, 1866-ban pedig a pesti egyetemen jogi doktorátust szerzett. Tanulmányai befejezése után előbb a noviszádi szerb gimnázium tanára volt, aztán közjegyző és a noviszádi városi bíróság elnöke, később pedig irodalmi és publicisztikai munkára szentelte idejét. Kosztics egyik leghívebb követője volt Szvetozár Markovicsnak. A pesti Nemzetgyűlésben három ízben képviselte a vajdasági szerbeket, két ízben pedig nemzeti téren kifejtett munkája miatt letartóztatták és bebörtönözték. Amikor a magyarok erőszakkal betiltották Miletics népi pártjának működését, Kosztics Szerbiába költözött, s itt a »Srpska Nezavisnost«, a liberális párt lapját szerkesztette. Ebben számos cikket írva határozott álláspontra helyezkedett. Milán király politikájával és eljárásaival szemben. A zajecvári lázadás után Kosztics Crnagorába szökött, s ott öt éven át szerkesztette a Hivatalos Lapot. Élete utolsó éveit Zomborban töltötte. 1910. november 27-én pedig Bécsben halt meg.

Kosztics verseket, drámákat, érdekléseket és tanulmányokat írt. Legismertebb drámái: »Pera Szegedinac« és »Makszim Crnojevic«. Számos lírai költeménye a szerb költészet remekművei közé tartozik. (»Santa Maria del Salute«) Kosztics volt a szerb irodalom egyik legképzettebb művésze. Ő vezette be elsők a szerb irodalomba Shakespeart, lefordítva »Hamlet«-et, »Leár király«-t, »Rómeó és Juliá«-t és Shakespeare más színművét. Shakespeare verselésének hatása alatt Kosztics jabusokban írta meg drámáit, s ezzel erőteljes stílussal adományozta meg a szerb költészetet.

KOVACSICS-EST ARGENTINÁBAN

Buenos Airesben, Argentína fővárosában nemrégén Pablo Rojas Ras, ismert argentinai író és publicista irodalmi összejövetelt tartott, amelyen Ivan Goran Kovacsics »Tömegsír« című poémáját vitatták meg.

Az összejövetelen Pablo Rojas Ras előbb spanyol nyelven elszavalta az egész poémát, majd utána felolvasta tanulmányát, amelyben méltatta Ivan Goran Kovacsics költői nagyságát.

»Ezzel a poémájával — mondotta Pablo Rojas Ras — Ivan Goran Kovacsics halhatatlanná, s világszerte ismertté tette népének hangját. Írásában nagyszerűen felelevenítette a mult szörnyűségeit. De a mult borzalmainak szemléltetésekor egyúttal sejtette a virradat közeledését is; bemutatta népének dicső tettet, megénekelte népének hős fiait, akik ott hagyták az ekét, kalapácsot, s puskát ragadtak, hogy megvédjék erdeiket, mezőiket, hagyományaikat, szeretteiket; harcoljanak népük léteért.

MICHELANGELO-ÜNNEPSÉGEK OLASZORSZÁGBAN

November végén fejeződtek be Rómában Michelangelo Buonarotti, a nagy olasz festő szobrász és építész születésének 475. évfordulója alkalomból rendezett ünnepségek. A legnagyobb ünnepséget Caprese városkában, Michelangelo szülőhelységében rendezték. A közeljövőben elhagyja a sajtót Michelangelo festményeinek, rajzainak és tervezeteinek jubiláris gyűjteménye.

AZ IRODALMI NÓBEL-DÍJ KIOSZTÁSA

A svéd irodalmi Akadémia az 1949. évi irodalmi Nóbeldíjat Williams Faulknernek, az ismert amerikai irodalmárnak és stílusztának osztotta ki. Ugyanakkor az 1950. évi irodalmi Nóbeldíjat a svéd Akadémia Bertrand Russel angol író és filozófusnak jutatta.

IRÓK SZIGETE

A Maurice nevű sziget mintegy 1200 kilométer távolságra van Tannanarivától, Madagaszkár fővárosától. Kiterjedése mindössze 2.000 négyzetméter. A XVII. század végén a franciák vették birtokukba a szigetet. Napoleon bukása után pedig a sziget Anglia birtoka lett. Mindemellett a szigetlakók franciául beszélnek, gondolkodnak és írnak. A szigeten a benszült lakosságon és az ott élő kevés számú angolon kívül mintegy 9.000 francia él. Szinte hihetetlennek tűnik, de való tény, hogy a szigeten majdnem mindenki írással foglalkozik, s minden kilencedik szigetlakó ismert író. Ez azt jelentené, hogy ez a sziget vagy menyországa, vagy pedig pokla az irodalomnak. A sziget fővárosa Port Louis. A szigeten 4 napilap jelenik meg, s közülük három irodalmi lap! A napilapokon kívül megjelenik több irodalmi folyóirat is; működik A Maurice sziget íróinak szövetsége, valamint 15 irodalmi egyesület és számos más irodalmi intézmény. Az ilyen gazdag irodalmi élet egészen normális a Maurice sziget fogalmainak, mert ott majdnem mindenki író. A sziget lakóinak fontosabb Albert Samin író halálának évfordulója vagy Heinrich de Regnie születésnapja, mint például a koreai háború; vagy sokkal nagyobb érdeklődést vált ki a szimbo-

lizmusról tartott vita, mint mondjuk Visinszki bármelyik beszéde. A sziget írói közül a legismertebbek: Raymond de Carvain (15 regényt írt), Róbert Eduárd Hart, legnagyobb költőjük, akit a sziget Heine-jének is neveznek. A harmadik nagyság Malcoln de Szal, őt azonban nem kedvelik annyira, mint az előbbi kettőt. Maurice lakói büszkék irodalmuk történetére. Josef Conrad angol író a szigeten írta meg a »Szerencse kegye« című művét. A mostanában egész irodalmi csata folyik Maurice és egy szomszédos sziget lakói között, afelett, hogy Baudlaire a neves francia költő annakidején melyik szigeten töltött néhány napot. Úgy látszik, hogy ebből a vitából is a Maurice sziget kerül ki győztesként.

JAVASLAT

A »NEMZETEK SZÍNHÁZÁNAK«

MEGALAKÍTÁSÁRA

A Színházak Nemzetközi Intézetének bizottsága Párisban értekezletet tartott, amelyen számos ország delegátusa mellett résztvett Milán Bogdanovics, nemzeti színházközpontunk delegátusa is. Ezen az értekezleten egyebek között elhatározták, hogy a nemzetközi intézet negyedik kongresszusán, amelyet a jövő év júniusában Oslóban tartanak meg, javaslatot terjesztenek elő a reprezentatív »Nemzetek Színházának« megalakítására Párisban. Ez a színház bemutatná a világ legsikerültebb rendezményeit, a dráma, opera, és balett művészet területéről, és időszakonként itt vendégszerepelnének a szervezet országainak kimagasló együttesei.

Az értekezleten úgyszintén meg tárgyalták egyes országok színházegyetteseinek kölcsönös vendégszereplését.

A HÍD novemberi számának sajtóhibái

		helyesen:	
729. old.	6. sor alulról : lehetnék	lehetnék	
729. »	3. » felülről: közel	közzel	
730. »	5. » » : erőink	erőinek	
	» 17. » » : volt előre	volt, előre	
	» 17. » » : zendítik	zendíti	
	» 19. » » : szobában... (Veres Péter)	szobában (Veres Péter)	
731. »	17. » » : Gyülekezet	gyülekezet	
	» 21. » » : aki kma	akik ma	
732. »	13. » » : nyilas gyilkosok	nyilas-gyilkosok	
	» 4. » alulról : történelmeibe	förtelmeibe	
735. »	13. » » : »érdeme« is	»érdeme« az is	
736. »	20. » felülről: mint akik, óvhatatlanul	mint aki óvhatatlanul	
	» 15. » alulról : gyunyolódott	gunyolódott	
	» 3. » » : hitett	hitet	
738. »	25. » » : a költő, ha	a költőt, ha	
753. »	6. » » : nemes	nemesi	
756. »	22. » felülről: kísérletet	kísérlet	
	» 23. » alulról : szembesítésről	szembesítéséről	
761. »	20. » felülről: ami	amik	
762. »	11. » » : beleegyedik	beleegyedik	
763. »	11. » alulról : Jézus dráma	Jézus-dáma	
767. »	1. » » : bölünk	élünk	
775. »	10. » » : Brindza elbeszélésben	Brindza-elbeszélésben	
	» 3. » » : Brindza elbeszélést	Brindza-elbeszélést	
782. »	23. » » : nachgeahmt	nachgemacht	
785. »	16. » » : halott	hallott	
787. »	16. » felülről : el-hervadok	el-hervadok	
790. »	8. » » : érzettel	érzete	
798. »	1. » » : igen van	igen van	
	» 17. » » : ége	eége	
	» 18. » alulról : pán	pám	
	» 1. » » : rám«. De	rám«. »De	
	» 1. » » : kigyelme! »Miután	kigyelme!« Miután	
799. »	4. » felülről : feőnyi«, mert	feőznyi, mert	
	» 13. » » : és	eész	
800. »	6. » » : visbe	viszbe	
802. »	12. » » : irodalomról	irodalmáról	
	» 19. » alulról : Amint	Amit	
804. »	8. » felülről: típust	típus	
805. »	1. » » : maga is típus	maga a típus	
	» 7. » » : mesetípusainak	mesetípusaink	
808. »	19. » » : »Szinjátászó kézi könyvek«	»Szinjátászók kézikönyvek«	
820. old. I. hasáb, alulról a 29. sorban: jelenség	jelenség		
820. old. II. hasáb, alulról a 30. sorban: Dezsőt	Dezső		
820. old. II. hasáb, alulról a 30. sorban: Madácsot	Madáchat		
824. old. I. hasáb, felülről a 27. sorban: L' Eu-rop«-ból	»L' Europe«-ból		

Javítsd ki!

oldal :		sor :		helyesen :
825	lentről	19	hullott ; a	hullott a
847	"	13	figyegővel	fityegővel
854	fentről	3	érdekelnek	érdekelne
865	"	10	miniszter helyet-	miniszterhelyet-
872	alulról	21	el kerülte	elkerülte
873	"	11	(a sor megfordítva)	
880	fentről	5	Sztévó,	— Sztévó,
895	lentről	24	raktaókma	raktaók a
"	"	22	rángrotunk	ráugrotunk
902	"	13	klasszikusává	klasszikusával
"	"	9	előszóval	előszóval
903	fentről	14	Ibsen tanítványok	Ibsen-tani ványok
909	lentről	9	cserélgette	cserélgetve
910	fentről	6	mindenkor	minden kor
911	"	9	aki	ami
"	lentről	22	elsüllyedt évek	Elsüllyedt évek
912	fentről	13	agóniának	agóniájának
920	lentről	11	Newyorkot	New Yorkot
922	"	14	Mollier	Mollere
"	"	5	munkás hallgató	munkás-hallgató
925	"	2	tervszerűségét	tervszerűséget
926	fentről	10	I. Garvals	Gervais

A HÍD irodalmi pályázata

A »HÍD« irodalmi és kritikai folyóirat pályázatot hirdet különböző irodalmi munkára: versre, elbeszélésre, színműre és tanulmányra. A pályázat toborzó jellegű és irodalmi életünk további fejlődését és kristályosodását szolgálja. Az Írószövetség tagjai nem vesznek részt a pályázaton s így azoknak, akik újabban kapcsolódtak be az alkotógárdába, valamint azoknak, akik most lépnek először az olvasóközönség elé, alkalomuk lesz friss hangjukkal, éleveségükkel hozzájárulást adni célkitűzéseink megvalósítására; új tehetségeket keresünk és reméljük, hogy ezek kiválasztásához hatásos eszköz lesz ez a pályázat.

A pályaművek tárgyát, tematikáját nem kötjük meg. A munkák fellelhetik multunkat, szocializmust teremtő jelenünket; az igazán emberit keressük, a valóban művészi ábrázolást és vetítést. Szűkebb témakört egyedül a tanulmányoknál szabtuk meg; kikötésünk az, hogy a tanulmányok a vajdasági magyar irodalomból vegyék tárgyukat, esetleg Vajdaság más népeinek irodalmi problémáit, alkotásait tárgyalják.

Pályázatot hirdetünk :

1. Elbeszélésre; első díj 7.000 dinár; második díj 5.000 dinár; két harmadik díj egyenként 2.500 dinár.

2. Versre; első díj 4.000 dinár; második díj 3.000 dinár; két harmadik díj egyenként 1.500 dinár.

3. Egyfelvonásos színműre; első díj 8.000 dinár; második díj 6.000 dinár; harmadik díj 4.000 dinár.

4. Háromfelvonásos színműre; első díj 20.000 dinár; második díj 10.000 dinár; harmadik díj 8.000 dinár.

5. Tanulmányra; első díj; 8.000 dinár; második díj 6.000 dinár; harmadik díj 3.000 dinár.

6. Irodalmi riportra; első díj 7.000 dinár; második díj 5.000 dinár; két harmadik díj egyenként 2.500 dinár.

7. Humoros karcolatra; első díj 6.000 dinár; második díj 4.000 dinár; harmadik díj 2.000 dinár.

A pályázatok határideje :

Elbeszélésnél, versnél és egyfelvonásos színműnél 1951 január 15.

Tanulmánynál 1951 február 15.

Háromfelvonásos színműnél 1951 április 15.

Pályázati feltételeink :

a) A pályázaton kizárólag eddig meg nem jelent írásokkal lehet résztvenni.

b) A pályamunkákat két példányban ritkán gépelt sorokban, papírnak csak egyik oldalára írott szövegezéssel kell eljuttatni, a »HÍD« szerkesztőségének címére, jelíges boríték kíséretében.

c) A Pályázat eredményét a »HÍD«-ban tesszük közzé a bírálóbizottság értékelése alapján.

d) Függetlenül attól, hogy valamely írás Pályázatot nyer vagy sem, a közlésért külön honoráriumot fizetünk.

MAJTÉNYI MIHÁLY:

FORRÓ FÖLD

Testvériség-Egység kiadóvállalat kiadása 1950. 140 oldal, ára 42 dinár.

A bácskai múlt, az elsüllyedt évek, a forró föld és az új élet levegője csap ki ezekből a művészi erővel megírt elbeszéléséből. Ízes, magyaros nyelve, csillogó humora, biztos társadalmi szemléletmódja és problema felvetése; hősi ember magatartása mind az igazi alkotó művészt, szocialista építésünk korszakának hivatott ábrázolóját tükrözi.

LŐRINC PÉTER:

NAGY PÓRI PÖR

Testvériség-Egység kiadóvállalat kiadása 1950. 104 oldal, ára 50 dinár.

Történelmi tanulmányok a XIX. század végének munkásmozgalmairól. Hatalmas, új, eddig még fel nem derített vagy egykorú lapokban elszórtan lappangó anyagot tár fel és azt a marxista történelemszemlélet segítségével egységes folyamatként kezelve Vajdaság történetéhez új szempontú és ismeretlen anyagot közöl Lőrinc Péter. Tanulmányai részlettanulmányok, amelyek Vajdaság történetének megírásához elengedhetetlenül szükségesek.

Fizessen elő

a vajdasági magyarság irodalmi és társadalomtudományi folyóiratára a

HID-RA

Előfizetési ár, egy évre 300.— dinár, fél évre 150.— dinár, egyesszám-ára 25.— dinár. Csekkszámla szám 300—903.241. Cím: Zavod Propaganda, odelenje za rasturanje štampe, Novi Sad.